

การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541

ปริญญานิพนธ์

ของ

วรรณษา คชงาม

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย

พฤษภาคม 2544

ลิขสิทธิ์เป็นของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

๑๕๑.๓

๑๕๑.๓ ก

๑.๓

การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541

บทคัดย่อ

ของ

วรรณษา คชงาม

25 ก.ค. 2544

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา

ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย

พฤษภาคม 2544

๒ # 850

วรรณสา คชงาม. (2544). การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541. ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม : ดร.วงเดือน นาราสัจจ์, ท่านผู้หญิงวรฤตญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541 โดยรวบรวมผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาเฉพาะเอกสารภาษาไทย เช่น หนังสือ วิทยานิพนธ์ และผลงานวิจัย ที่ปรากฏในช่วง พ.ศ. 2441-2541 เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ให้เห็นถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในช่วงเวลาดังกล่าว สารที่สำคัญสรุปได้ดังนี้

พงศาวดารโยนก ของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค) เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เล่มแรก ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ตะวันตก เป็นผลงานที่มีลักษณะการเขียนและการเรียบเรียงเป็นระบบคล้ายคลึงกับงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางตะวันตก ซึ่งแตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีต และยังเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้ที่ต้องการจะศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในเวลาต่อมา

การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาเริ่มเกิดขึ้นในวงวิชาการใน พ.ศ. 2516 ที่สำคัญได้แก่ผลงานประเพณีวิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ ผลงานในระยะแรกมักศึกษาข้อมูลจากเอกสารส่วนกลางเป็นสำคัญ ต่อมาเมื่อมีการปริวรรตเอกสารคัมภีร์ใบลานจำนวนมาก จึงเกิดงานวิชาการประวัติศาสตร์ล้านนาที่ใช้เอกสารท้องถิ่นมาเป็นข้อมูลชั้นต้น ในการตรวจสอบและเรียบเรียง รวมทั้งมีการใช้หลักฐานทางโบราณคดี ภาพถ่ายทางอากาศในการศึกษาด้วย

ระหว่าง พ.ศ. 2441-2541 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนามีการพัฒนาอย่างเด่นชัด เช่น การศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของล้านนา นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจประวัติศาสตร์ล้านนาผลิตผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในรูปแบบต่าง ๆ จนกระทั่งเกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในแบบสหวิทยาการดังเช่นในปัจจุบัน

LANNA THAI HISTORIOGRAPHY : AN ANALYSIS CHRONICLES
AND HISTORICAL WORKS,1898-1998.

AN ABSTRACT
BY
WANSA KOCHANGAM

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Arts degree in Thai History
At Srinakharinwirot University
May 2001

Wansa Kochangam. (2001). *Lanna Thai Historiography : An Analysis Chronicles and Historical Works, 1898-1988*. Master thesis, M.A. (Thai History). Bangkok : Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisor Committee : Dr. Wongduen Narasuj, Asst. Prof. Varunyupha Snidvongs.

The main objective of this thesis is to study and analyze the development of Lanna's historical works between 1898-1998. It has included a variety of previous works on Lanna's culture especially Thai materials such as books, thesis and research works between the particular period in order to analyze the historical development of Lanna's historical works. The research is as follows :

The first Lanna's historical book was *The Yonok Historical Annual* written by Phaya Prachakichakornchack (Cham Bunnag) which was influenced by the work of western historians. This book was different from traditional school of writing as it was written similarly to western historical work and it was the basis of Lanna's historical study.

Lanna's historical study was originated in 1973. The most important source was historical thesis. Pioneer works tended to study from government document. When there was a great development in Palm leaf document, there were more primary documents from local sources. Also, there were usages of archaeological data and air-photography in the study.

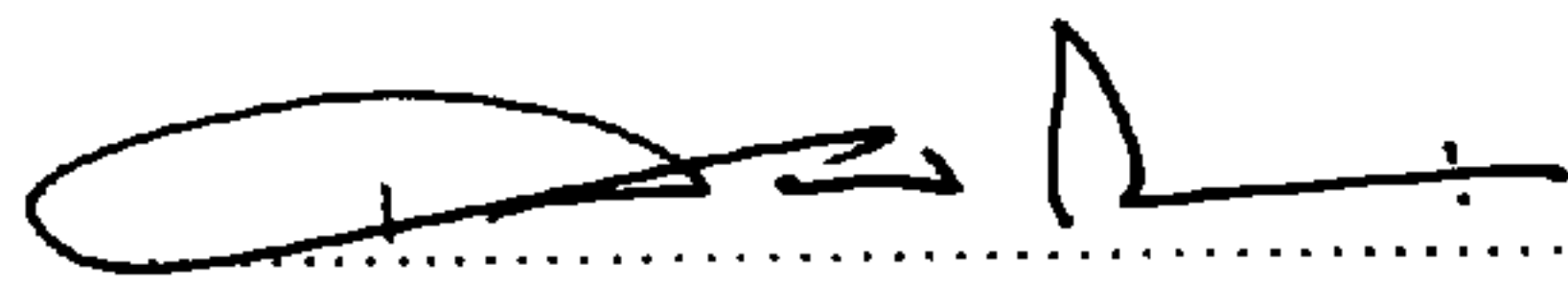
There was a significant improvement of Lanna's historical between 1898-1998. For example, the study of social, economical, and political from scholars who are interested in Lanna's historical, which has generated many types of historical works that are multidimensional.

ปริญญานิพนธ์
เรื่อง

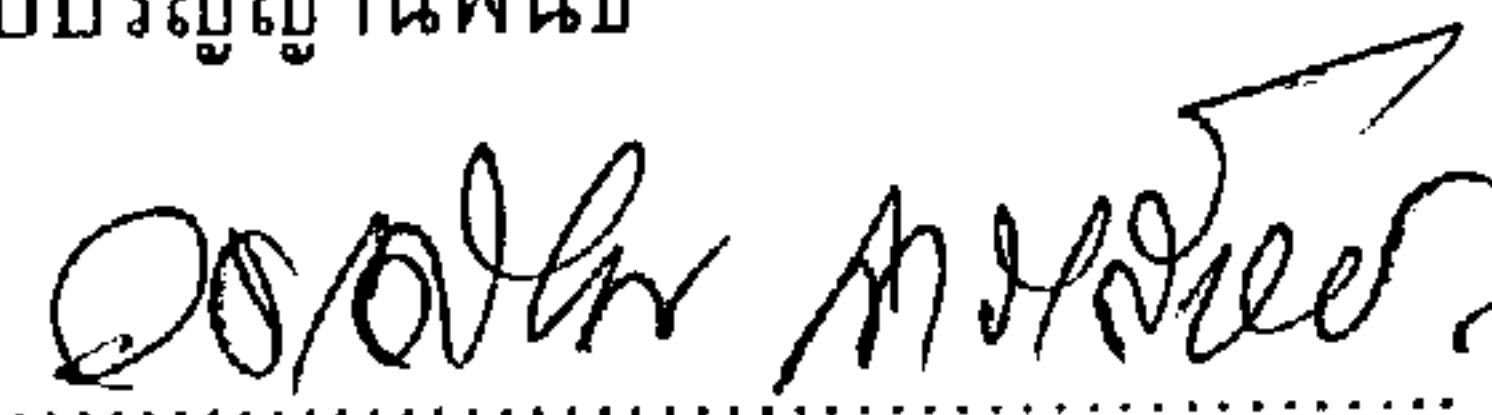
การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541

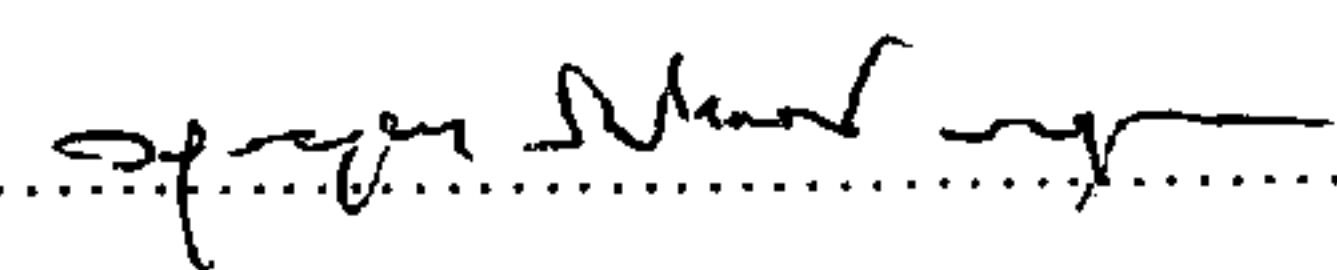
ของ
นางสาววรรณษา คชงาม

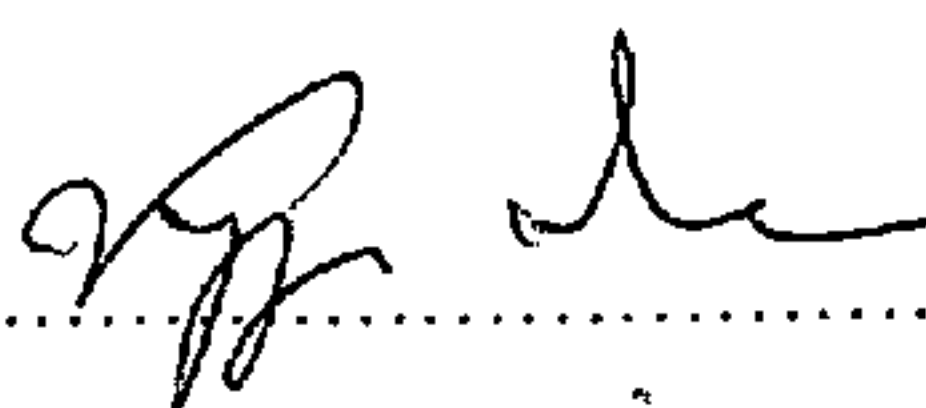
ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ไทย
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

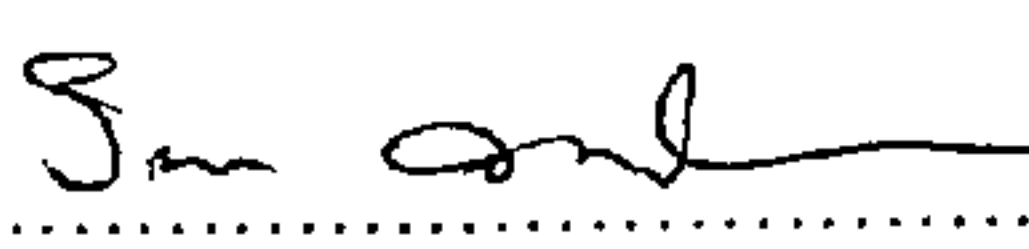
..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์)
วันที่ // เดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2544

คณะกรรมการสอบปริญญานิพนธ์

..... ประธาน
(อาจารย์ ดร. วงเดือน นาราสัจ)

..... กรรมการ
(ท่านผู้หญิงวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ชมพูนุท นาكيرักษ์)

..... กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร)

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีอาจสำเร็จได้หากปราศจากความกรุณาและความช่วยเหลือในการตรวจของดร.วงเดือน นาราสัจจ์ อาจารย์ผู้ควบคุมการวิจัยครั้งนี้ ซึ่งตลอดเวลาได้ให้ความกรุณาตรวจงานครั้งนี้อย่างอดทนและใจเย็น และให้ความอนุเคราะห์ในเรื่องหนังสือ และคำแนะนำอันเป็นประโยชน์แก่ผู้เขียนอย่างมาก

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณท่านผู้หญิงวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ที่ได้กรุณาเสียสละเวลา รับเป็นกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ท่านได้ให้คำแนะนำ และอนุเคราะห์หนังสือที่เป็นประโยชน์แก่ผู้เขียนอย่างมาก

ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ชมพูนุท นาศิริรักษ์ และดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบปริญญานิพนธ์ครั้งนี้ และขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์มาลินี ประเสริฐธรรม ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการสอบเค้าโครงและให้คำแนะนำในการสอบปริญญานิพนธ์ครั้งนี้

การทำวิทยานิพนธ์นี้ผู้เขียนได้รับทุนสนับสนุนการวิจัย “พระพรหมคุณาภรณ์” และทุนสนับสนุนการวิจัยงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2544 ซึ่งผู้เขียนขอขอบคุณที่สนับสนุนทุนในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ในโอกาสนี้ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ทุกท่านที่ได้อบรมสั่งสอนวิชาประวัติศาสตร์ ให้ผู้เขียนมีความรู้ความสามารถที่จะทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ วิชาประวัติศาสตร์ทำให้ผู้เขียนรู้จักโลกกว้าง และมองอนาคตได้อย่างมั่นใจ ผู้เขียนจึงขอขอบคุณอาจารย์ทุกๆ ท่าน ในภาควิชาประวัติศาสตร์ ในครั้งนี้ด้วย

ผู้เขียนขอขอบคุณครอบครัวคุณอุมาทิพย์ ศรีจันทร์ ที่กรุณาให้ที่พักและอำนวยความสะดวก ในขณะที่ผู้เขียนเก็บข้อมูลงานวิจัยในครั้งนี้ที่จังหวัดเชียงใหม่ ผู้เขียนขอขอบคุณคุณสุชาติรัตน์ เจริญขจรกุล และครอบครัว ที่เป็นกำลังใจและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในขณะที่ทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ทำให้ผู้เขียนรู้สึกซาบซึ้งตลอดเวลาที่ได้รับ ความกรุณา

ผู้เขียนได้รับกำลังใจและความช่วยเหลือแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษจากคุณอภาภัทร มุ่งธัญญา เพื่อนผู้เป็นกัลยาณมิตรของผู้เขียน และนอกจากนี้ผู้เขียนได้รับกำลังใจอย่างมากมาจากเพื่อนๆ ทั้งในภาควิชาประวัติศาสตร์และเพื่อนๆ ทุกคน ผู้เขียนต้องขอขอบคุณทุกคนที่เป็นกำลังใจให้อย่างดีและเสมอมา

ท้ายที่สุดผู้เขียนขอขอบคุณคุณแม่และน้องสาวของผู้เขียนที่อดทนและเข้าใจความยากลำบากในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

สารบัญ

บทที่		หน้า
	บทนำ.....	ก
	ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	ง
	ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	จ
	ความสำคัญของการวิจัย.....	จ
	ขอบเขตของการวิจัย.....	จ
	นิยามศัพท์เฉพาะ.....	จ
	วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	จ
	แหล่งศึกษาค้นคว้า.....	ฉ
1	ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวจารีต.....	1
	1.1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนาน.....	2
	1.1.1 ตำนานฝ่ายวัด.....	2
	1.1.2 ตำนานฝ่ายเมือง.....	6
	1.2 การใช้ภาษาในการบันทึกตำนาน.....	9
	1.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวจารีต	
	ในยุคฟื้นฟูและความสืบเนื่อง.....	9
	1.4 ลักษณะโดยทั่วไปของตำนานล้านนา.....	10
	1.5 อิทธิพลของประวัติศาสตร์แนวจารีตต่อสังคมล้านนา.....	12
2	ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์ : พงศาวดารโยนก.....	13
	พงศาวดารโยนก.....	15
	2.1 ภูมิหลังของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค).....	17
	2.2 วิเคราะห์พงศาวดารโยนกในฐานะประวัติศาสตร์นิพนธ์.....	17
	2.3 แนวการเขียนพงศาวดารโยนก.....	22
	2.4 เอกสารที่ใช้ในการเรียบเรียงพงศาวดารโยนก.....	26
	2.5 แนวคิดทางการเมืองในพงศาวดารโยนก.....	28

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาร่วมสมัย.....	36
3.1 หนังสือด้านประวัติศาสตร์ล้านนา : ผลงานด้านวิชาการ.....	43
3.1.1 ประวัติศาสตร์ล้านนา.....	43
3.1.2 ปาไปสีฟู-ปาไปดำเตียน.....	47
3.2 หนังสือด้านประวัติศาสตร์ล้านนา : ผลงานทั่วไป.....	51
4 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาร่วมสมัย : ผลงานวิชาการ.....	53
วิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา.....	56
4.1 การใช้เอกสารหลักฐาน.....	67
4.2 ปัญหาในการทำวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนา.....	71
สรุป.....	74
บรรณานุกรม.....	78
ภาคผนวก ก เรื่องชาติไทย และคำอธิบาย	
ในพงศาวดารลาวเฉียง.....	91
ภาคผนวก ข เรื่องชาติไทย และคำอธิบาย	
ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 5.....	103
ภาคผนวก ค เรื่องชาติไทย และคำอธิบาย	
ในพงศาวดารโยนก.....	113
ภาคผนวก ง รายชื่อวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนา.....	125
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	130

บทนำ

หลักฐานเอกสารที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาเริ่มปรากฏในพุทธศตวรรษที่ 20 ในรูปแบบจารีตท้องถิ่นหรือตำนานและแนวการเขียนลักษณะนี้ได้เจริญสูงสุดในพุทธศตวรรษที่ 21 แบ่งเป็นตำนานฝ่ายวัดหรือตำนานพุทธศาสนา เช่น ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ โดยได้รับอิทธิพล การเขียนประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจากลังกา และตำนานฝ่ายเมือง ที่บอกเล่าถึงความเป็นมาของบ้านเมือง วีรบุรุษ ลำดับราชวงศ์ เช่น ตำนานพญาเจือง ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ ตำนานเหล่านี้เป็นแบบอย่างของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ในภูมิภาคนี้ต่อมาอีกหลายศตวรรษ

พุทธศตวรรษที่ 25 การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาได้พัฒนาเป็นแนวประวัติศาสตร์ งานชิ้นแรกที่เขียนในแนวนี้อีกคือ พงศาวดารโยนก¹ ของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) เนื้อหาเป็นการรวบรวมตำนานและตรวจสอบกับพงศาวดารต่างๆ การเรียบเรียง พงศาวดารโยนกได้รับอิทธิพลจากวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงรวบรวมพงศาวดารต่างๆ มาตรวจสอบและเรียบเรียงใหม่² ดังจะเห็นจากงานพระราชนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์สังเขป”³ พระราชทานแก่เซอร์จอห์น เบาวริง ทูตอังกฤษ เพื่อเป็นการบอกเล่าถึงความเป็นมาของราชอาณาจักรสยาม ซึ่งต่อมาก็คือหนังสือ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา

นอกจากงานของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) แล้วยังมีงานเขียนอื่นๆซึ่งเป็นแบบพงศาวดารไทยแต่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับดินแดนล้านนา ดังเช่น หนังสือไทยรบพม่า ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ประชุมพงศาวดาร พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับต่างๆ ฯลฯ แต่ก็ยังไม่ปรากฏงานเขียนอื่นๆ ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาโดยเฉพาะดังเช่นงานของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) อย่างไรก็ตามยังมีบันทึกของมิชชันนารีและชาวต่างประเทศที่เคยพำนักอยู่ในดินแดนล้านนาที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 25 ดังเช่น Daniel McGilvary . (1912). *A Half Century among the Siamese and*

¹ หนังสือ พงศาวดารโยนก ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นให้ตีพิมพ์ลงในหนังสือ วชิรญาณ พ.ศ. 2441-2442 เป็นตอนๆ ต่อมาได้เรียบเรียงขึ้นใหม่เพื่อจำหน่ายเผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. 2450 ดังนั้นจะถือว่า พงศาวดารโยนก ได้เริ่มพิมพ์ใน พ.ศ. 2441

² จากคำนำในประชุมพงศาวดารเล่มต่างๆ

³ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 35 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 (ต่อ)) เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 231.

the Laos¹, Carl A. Bock. (1884). *Temples and Elephants*. และ William C. Dodd. (1923). *The Tai Race*.

สำหรับงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาในพุทธศตวรรษที่ 26 ประกอบด้วยงานของนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นที่มีความสนใจในประวัติศาสตร์ล้านนาและได้ทำการศึกษาและเรียบเรียงเป็นหนังสือออกมาหลายเล่ม เช่น ตำนานเมืองเหนือ ของสงวน โชติสุขรัตน์ ประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาไทย ของ ชุ่ม ณ บางช้าง และ เพชรล้านนา ของ ปราณี ศิริธร เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ในลักษณะของวิทยานิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับล้านนาของมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่มีการเรียนการสอนระดับบัณฑิตศึกษา ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย² มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ³ มหาวิทยาลัยศิลปากร⁴ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์⁵ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่⁶ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยในภูมิภาคแห่งแรกของประเทศไทยก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2507 และได้เปิดสอนวิชาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (ล้านนา) ขึ้นครั้งแรกใน พ.ศ. 2509

ตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา มีผู้สนใจค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนามากขึ้น และหัวข้อที่นำมาวิจัยก็เพิ่มความหลากหลาย เนื่องจากมีการตื่นตัวในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งท้องถิ่นล้านนาด้วย พ.ศ. 2521 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้จัดตั้งหน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งสามารถผลิตผลงานที่เกี่ยวกับล้านนาคดี โดยเฉพาะทางด้านวรรณกรรม ใน พ.ศ. 2523 มีการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นในวิทยาลัยครูทุกแห่ง และ พ.ศ. 2524 สถาบันวิจัยสังคมซึ่งเป็นหน่วยงานวิจัยที่เน้นการศึกษาด้านล้านนาคดี ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็ได้รับการยกฐานะจาก “ศูนย์วิจัยสังคมศาสตร์” ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2519 ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนามีข้อมูลที่เป็นระบบมากขึ้น เช่น บริการการวิจัยทางด้านคลังเอกสารโบราณ ในรูปไมโครฟิล์ม และคลังข้อมูลจารึกล้านนา นักวิชาการทางด้านล้านนาจึงตื่นตัวและสนใจนำเสนอประวัติศาสตร์ล้านนาในรูปแบบต่างๆ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม ให้เป็นที่รู้จักทั้งภายในและภายนอกประเทศ โดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ และวิทยาลัยครู ซึ่งต่อมาก็คือสถาบันราชภัฏต่างๆ ในภาคเหนือ สถาบันเหล่านี้ได้จัดสัมมนาและเปิดการเรียนการสอนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเมื่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้จัดการเรียนการสอน

¹ กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว. (2538). จิตราภรณ์ ตันรัตนกุล แปล.

² จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำนวน 15 เรื่อง

³ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จำนวน 12 เรื่อง

⁴ มหาวิทยาลัยศิลปากร จำนวน 5 เรื่อง

⁵ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 2 เรื่อง

⁶ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จำนวน 3 เรื่อง

ระดับปริญญาโทสาขาประวัติศาสตร์ใน พ.ศ. 2531 ต่อมามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้จัดทำหลักสูตรระดับปริญญาตรีวิชาเอกประวัติศาสตร์ใหม่และเพิ่มวิชาบังคับ 2 วิชา คือ วิชาประวัติศาสตร์ล้านนา และวิชาปัญหาในประวัติศาสตร์ล้านนาใน พ.ศ. 2534 เพื่อตอบสนองความสนใจของนักศึกษาและอาจารย์

ในปัจจุบันมีผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาเพิ่มมากขึ้น แต่มักจะเป็นไปในรูปแบบการวิเคราะห์เหตุการณ์และเรียงลำดับของเหตุการณ์นั้นๆ การศึกษาส่วนใหญ่จะลำดับเหตุการณ์เป็น 5 ช่วง คือ ล้านนาลมัยประวัติศาสตร์ยุคแคว้น-นครรัฐ ก่อนการกำเนิดอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 ล้านนาลมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2101) ล้านนาลมัยพม่าปกครอง (พ.ศ. 2101-2317) ล้านนาลมัยเจ้าเจ็ดตนและสมัยเป็นเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม (พ.ศ. 2317-2442) และล้านนาลมัยรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง (พ.ศ. 2417-2476)¹ จะเห็นได้ว่างานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาดังกล่าวมีจำนวนมากพอสมควร แต่การศึกษาวិเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนากลับมีเพียง *Early Lanna Thai Historiography : An Analysis of the Fifteenth and Sixteenth Century Chronicles*. ของ อานันท์ กาญจนพันธ์ นอกจากนี้เป็นการศึกษาเอกสารล้านนาขั้นต้นเพื่อวิเคราะห์ทางด้านภาษา เช่น ตำนานเชียงใหม่ : การศึกษาเชิงวิจารณ์² และ การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย³ อนึ่งยังมีการศึกษาวิจัยทางด้านโบราณคดีที่สามารถนำมาเชื่อมโยงและตรวจสอบกับเอกสารงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี เช่น การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง⁴ และ การศึกษาเมืองโบราณบ้านประตูลี้ จังหวัดพะเยา⁵

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2441) เป็นพัฒนาการอีกขั้นหนึ่งของการเขียนประวัติศาสตร์ล้านนา จากเดิมที่เป็นแบบจารีตท้องถิ่น หรือแบบตำนานซึ่งมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 พัฒนามาเป็นการศึกษาและวิจัยตามแนวประวัติศาสตร์ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาดังกล่าวโดยจะเริ่มตั้งแต่ “พงศาวดารโยนก” ของพระยาประชากรกิจกรจักร (แช่ม บุนนาค) เนื่องจากเป็นผลงานที่นำเสนอประวัติศาสตร์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์ ด้วยการรวบรวมตำนานต่างๆที่เป็นอักษรไทยยวนนำมาตรวจสอบและเรียบเรียงในพุทธศตวรรษที่ 25 จัดว่าเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เล่มแรกของช่วงนี้ งานเขียนฉบับนี้ถือว่าเป็นส่วนสำคัญอย่างมากที่นำเสนอประวัติศาสตร์ ล้านนาในรูปแบบของภาษาไทยกลาง ซึ่งเมื่อนำมาศึกษา

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*.

² พรสวรรค์ อัมรานนท์. (2526). *ตำนานเชียงใหม่ : การศึกษาเชิงวิจารณ์*.

³ อีราตี ไตลังคะ. (2525). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนพระยามังราย*.

⁴ ภาสกร โทณะวณิก. (2529). *การศึกษาเมืองโบราณเวียงพระธาตุลำปางหลวง*.

⁵ บุษกร หนูนิล. (2530). *การศึกษาเมืองโบราณบ้านประตูลี้ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา*.

วิเคราะห์แล้วจะทราบสาเหตุและปัจจัยต่างๆที่ก่อให้เกิดผลงานชิ้นนี้ รวมทั้งศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาอื่นๆ และงานวิจัยระดับปริญญาโทของนักศึกษาวิชาเอกประวัติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่างๆ ตลอดจนผลงานของนักประวัติศาสตร์สมัครเล่นและผู้สนใจเรื่องประวัติศาสตร์ล้านนาในรูปของผลงานทางวิชาการ, บทความ, สารคดีต่างๆ ที่ตีพิมพ์เผยแพร่ระหว่าง พ.ศ. 2441-2541

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2541 รวมเวลา 100 ปี มีผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาเป็นจำนวนมาก ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในช่วงเวลานี้ ซึ่งถือได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวประวัติศาสตร์ รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์การใช้เอกสารหลักฐานที่น่าเสนอในงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ล้านนาและประวัติศาสตร์นิพนธ์อื่นๆ ต่อไปในอนาคต

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานที่ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาเท่าปรากฏในปัจจุบันมีเพียงงานของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ ที่เป็นวิทยานิพนธ์ด้านประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ณ มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์ พ.ศ. 2519 Ganjanapan, Anan. (1976). *Early Lanna Thai Historiography : An Analysis of Fifteenth and Sixteenth Century Chronicles*. Thesis M.A. (History). USA. : Cornell University. กล่าวถึง ลักษณะความคิดทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในงานเขียนแนวตำนานของล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21 โดยกล่าวว่า ตำนานเป็นผลิตผลของจินตนาการที่เกิดจากความคิดและความเชื่อที่ต้องการความเข้าใจแบบหนึ่งโดยเฉพาะแตกต่างจากปัจจุบัน การแสดงออกของตำนานมักแสดงออกในรูปของสัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาจากลักษณะความคิดในสังคม การศึกษาวิเคราะห์ตำนานในช่วงเวลาดังกล่าวมีคุณค่าต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องจากความคิดทางประวัติศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงเสมอเมื่อเวลาเปลี่ยนไป การที่สามารถเข้าใจทัศนะทางประวัติศาสตร์ของระยะสมัยหนึ่งจึงเป็นเครื่องช่วยให้เข้าใจงานทางประวัติศาสตร์ของยุคนั้นนั่นเอง

ความมุ่งหมายของการวิจัย /

เพื่อศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2541

ความสำคัญของการวิจัย /

สามารถรวบรวมและเห็นถึงพัฒนาการของงานเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาทั้งหมดที่ปรากฏในช่วง พ.ศ. 2441-2541 และเป็นแนวทางสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาและศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์นิพนธ์อื่นๆ ต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะเอกสารภาษาไทยทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนา เช่น หนังสือ วิทยานิพนธ์ และผลงานวิจัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2441-2541

นิยามศัพท์เฉพาะ

ล้านนา¹ หมายถึง อาณาบริเวณที่ประกอบไปด้วย เมืองเชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน

ประวัติศาสตร์นิพนธ์² หมายถึง การศึกษาถึงพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการศึกษาถึงผลงานแต่ละชิ้นของนักประวัติศาสตร์ที่สำคัญของแต่ละยุค โดยพิจารณาในด้านแนวการเขียน การวิเคราะห์ข้อมูล การใช้หลักฐาน สิ่งที่น่ายกย่องน่าตำหนิ และแรงจูงใจ รวมทั้งปรัชญาที่นำมาใช้ในการเขียนด้วย

2

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) โดยการตรวจสอบหลักฐานที่ปรากฏอยู่ เพื่อสามารถประเมินค่าของข้อมูลนั้น มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพียงใด ส่วนการนำเสนอเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และใช้ข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบด้วย

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. หน้า 25.

² วนิดา ตรงยางกูร และมาตยา อิงคนารถ. *ประวัติศาสตร์นิพนธ์*. หน้า 50.

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. หอสมุดราชภัฏวชิรญาณ เชียงใหม่
3. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร
4. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จังหวัดเชียงใหม่
5. หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ
6. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
7. ห้องสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
8. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
9. สำนักวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
10. สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
11. สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
12. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร
13. หอศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
14. หอสมุด สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

บทที่ 1

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวจาริต

✓ ประวัติศาสตร์ของอาณาจักรล้านนาได้เริ่มต้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 18¹ เมื่อพระยามังรายได้ทรงปราบปรามและรวบรวมหัวเมืองต่าง ๆ ในบริเวณนั้นให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และได้สร้างเมืองแห่งใหม่ในบริเวณที่ราบเชิงดอยสุเทพ ชื่อ “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” ใน พ.ศ. 1839 ซึ่งต่อมาได้มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศิลปวัฒนธรรม

สิ่งที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์และความเจริญทางวัฒนธรรมของล้านนาอย่างสูงสุด คือ การมีตัวอักษรที่เรียกว่า “ตัวเมือง” “อักษรธรรม” หรือ “อักษรไทยยวน” อักษรล้านนาเท่าที่ค้นพบว่ามีอายุมากที่สุดนั้นปรากฏอยู่ในรูปจารึกลานทอง พบที่ฐานพระประธานวัดมหาธาตุสุโขทัย จารึกได้ระบุดัศักราชไว้ตรงกับ พ.ศ. 1919¹

เมื่อพระสุมนเถระนำเอาพระพุทธศาสนาแบบสำนักสงฆ์ลังกาเข้าสู่ล้านนา ได้นำเอาอักษรสุโขทัยและธรรมเนียมการทำศิลาจารึกมาด้วย โดยที่พระสุมนเถระได้สร้างศิลาจารึกด้วยอักษรสุโขทัยและภาษาสุโขทัยเป็นหลักแรกในล้านนาที่วัดพระยืน จังหวัดลำพูน เมื่อ พ.ศ. 1913 หลังจากนั้นอักษรสุโขทัยก็ได้รับการพัฒนาขึ้นเป็นอักษรชนิดหนึ่งที่ใช้ในเขตล้านนาเรียกโดยทั่วไปว่า “อักษรฝักขาม” และมักจะใช้ในการจารึกเกี่ยวกับพุทธศาสนา อักษรฝักขามดังกล่าวนี้มีอายุการใช้งานถึง 416 ปี นับตั้งแต่ศิลาจารึกที่เก่าที่สุดได้ใช้อักษรนี้เมื่อ พ.ศ. 1954 จนถึงจารึกใหม่ที่สุดเมื่อ พ.ศ. 2370²

ส่วนตัวอักษรแบบ “ตัวเมือง” “อักษรธรรม” หรือ “อักษรไทยยวน” นั้นพัฒนาขึ้นมาจากอักษรมอญโบราณแล้วปรับปรุงให้สมบูรณ์เมื่อพระญาณคัมภีระเดินทางกลับจากลังกาสู่เมืองเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 1974 และอักษรนี้ได้ใช้ในการจารึกเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนาลงในคัมภีร์ใบลาน พระสงฆ์ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาแบบลังกา เมื่อได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ลังกาก็ได้นำพระไตรปิฎกกลับมายังดินแดนล้านนาจำนวนมาก และในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ก่อให้เกิดงานเขียนประวัติศาสตร์โดยได้รับอิทธิพลแนวการเขียนประวัติศาสตร์จากสำนักสงฆ์ลังกา และเติบโตมากในพุทธศตวรรษที่ 21 ตำนานที่สำคัญที่เขียนในช่วงเวลานั้น เช่น มุลศาสนา ตำนานจามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นแนวจาริต เพราะเป็นการยึดถือตามรูปแบบเดิม เขียนในแนวเดียวกัน หรือที่เรียกกันทั่วๆ ไปว่า “ตำนาน”

¹ กรมศิลปากร. (2527). จารึกสมัยสุโขทัย. หน้า 384-388.

² กรรณิการ์ วิมลเกษม. (2524). อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ. หน้า 24.

1. ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนาน

การเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยโบราณอยู่ในรูปของตำนาน ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกเรื่องราวที่เคยสืบต่อกันมาให้เป็นลายลักษณ์อักษร ประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวจาริตท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 แสดงให้เห็นถึงความสนใจในอดีตของชาวล้านนาที่มีต่อท้องถิ่น ในสมัยก่อนการจดบันทึกเรื่องราวเป็นตำนาน ชาวล้านนาอาศัยการเล่าสู่กันเป็นทอดๆ ทำให้เรื่องราวของตำนานมีความซับซ้อน ผิดสาร เพราะได้รับการผสมผสานทางความคิด ความเชื่อ จนในที่สุดความคิดและความเชื่อเหล่านี้ถูกปลูกฝังอยู่ในสำนึกของชาวล้านนา แม้ว่าต่อมาจะมีการจดบันทึกเรื่องราวเหล่านั้นลงเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม และเมื่อชาวล้านนามีสำนึกทางประวัติศาสตร์อันเป็นจาริตที่มีอยู่เดิม เมื่อได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์จากสำนักสงฆ์ลังกา จึงก่อให้เกิดงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจาริตท้องถิ่นอย่างมากมาย ดังจะพบว่าในดินแดนล้านนามีตำนานจำนวนมากมายมหาศาล เช่น ตำนานเมือง ตำนานพระธาตุ ตำนานพระพุทธศาสนา จนดินแดนล้านนาได้ชื่อว่ามีหลักฐานประวัติศาสตร์ประเภทลายลักษณ์อักษรมากกว่าทุกภูมิภาคของประเทศไทย

เมื่อพิจารณาเป้าหมายของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบตำนาน สามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ตำนานฝ่ายวัด หรือตำนานพุทธศาสนา และตำนานฝ่ายเมือง หรือพื้น

1.1.1 ตำนานฝ่ายวัด หรือ ตำนานพุทธศาสนา ตำนานแบบนี้เกิดขึ้นเพราะได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์พุทธศาสนาจากลังกาในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 โดยพระภิกษุจากเชียงใหม่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกา จึงได้แนวคิดการเขียนตำนานของลังกา มาด้วย และถือว่าคัมภีร์มหาวงศ์เป็นต้นแบบสำคัญของการเขียนตำนานพุทธศาสนาเถรวาทในล้านนา เนื้อหาของตำนานฝ่ายวัดจะเริ่มด้วยการนมัสการพระรัตนตรัย ประวัติของพุทธศาสนา และพระมหาสมณโคดมตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน หรือบางครั้งอาจจะเริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์และสะสมบารมีในสมัยก่อนภัททกัลป์ สิ่งสำคัญที่ตำนานฝ่ายวัดทุกฉบับกล่าวถึงเป็นพิเศษ คือ การสังคายนาพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศกมหาราช และการส่งพระสงฆ์ออกเผยแผ่ศาสนาในดินแดนต่างๆ มีการสังคายนาพระไตรปิฎก ทำให้เริ่มมีการบันทึกเรื่องราวในท้องถิ่นของตน โดยมักอธิบายเหตุการณ์ตั้งแต่อดีตกาลมาจนถึงปัจจุบัน (ของผู้ประพันธ์) ทั้งนี้ด้วยสายตาและทัศนคติที่ยึดถือศาสนาพุทธเป็นแกนกลาง แม้แต่ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ ราชวงศ์ และบ้านเมือง เช่น อธิบายว่าบ้านเมืองและสถานที่สำคัญต่างๆ เกิดขึ้นตามอุดมคติในพุทธทำนาย การกำหนดลักษณะของธรรมราชาตามอุดมคติในพุทธศาสนา การอธิบายความรุ่งเรืองและความเสื่อมของบ้านเมืองด้วยเหตุผลทางพุทธศาสนา เป็นต้น

เนื้อหาของตำนานฝ่ายวัด จึงแบ่งออกเป็นส่วนใหญ่ๆ ได้สองส่วนคือ ส่วนแรกเกี่ยวกับ ประวัติพุทธศาสนาในอินเดียและศรีลังกา และส่วนหลังเกี่ยวกับประวัติท้องถิ่นนั้น ตำนานฝ่าย วัดจะให้ความสำคัญต่อเหตุการณ์ด้านพุทธจักรมากกว่าอาณาจักร คือ ผู้บันทึกจะบันทึกเกี่ยวกับสงคราม ความเจริญ และความเสื่อมของบ้านเมือง เหตุการณ์สำคัญๆ แต่ละสมัย เรื่องราวของกษัตริย์ ราชวงศ์บ้าง/เป็นส่วนประกอบเพียงให้เห็นความเป็นไปของพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้ ปาฏิหาริย์ของพระธาตุในท้องถิ่นต่างๆ การบำรุงศาสนาของพระเจ้าแผ่นดินแต่ละองค์

ตำนานฝ่ายวัดบางฉบับมีเป้าหมายแน่ชัดในการประพันธ์ขึ้น เพื่อมุ่งแสดงประวัติของ โบราณสถานและโบราณวัตถุทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะเหตุการณ์บ้านเมืองและกษัตริย์ ราชวงศ์ที่แทรกเข้ามา เพียงเพื่อให้มองเห็นความเป็นไปของเรื่องราวทางศาสนาที่ต้องการกล่าวถึงโดยชัดเจนเท่านั้น เนื้อหาตอนหลังของตำนานฝ่ายวัดซึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์บ้านเมืองจึงมิใช่สิ่งสำคัญที่ผู้ประพันธ์ตำนานฝ่ายวัดต้องการกล่าวถึง วัตถุประสงค์ที่แท้จริงในการบันทึกเรื่องราวของท้องถิ่นจึงอยู่ที่การบันทึกเรื่องราวของพุทธศาสนาในท้องถิ่นของตน สืบต่อจาก ประวัติพุทธศาสนาในอินเดียและลังกา เพื่อประโยชน์ในการสืบทอดศาสนาและการทำบุญตั้งกล่าว

ในราวพุทธศตวรรษที่ 20 อันถือว่าเป็นยุคทองของพุทธศาสนาในล้านนา¹ พระสงฆ์ เชียงใหม่ได้ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎกจนแตกฉาน และมีความเชี่ยวชาญในภาษาบาลีอย่างมากจนถึงกับแต่งคัมภีร์หรืออุปกรณต่างๆ เกี่ยวกับธรรมและประวัติหรือวรรณคดีในพุทธศาสนา ไว้มิใช่น้อย ประกอบกับความมีอัจฉริยภาพของภิกษุสงฆ์บางองค์ที่แต่งคัมภีร์เหล่านี้ขึ้น ปรากฏ

¹โดยในสมัยเจ้าพระยาโกณา (พ.ศ. 1898-1928) ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนา เหตุการณ์ที่สำคัญในรัชสมัยนี้คือการรับพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัย มีการสร้างวัดบุปผารามหรือวัดสวนดอก เจ้าพระยาโกณาทรงสนับสนุนให้พระภิกษุจากเมืองต่างๆ มาศึกษาพุทธศาสนาที่วัดบุปผาราม เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของการศึกษาพระธรรมวินัยแทนหริภุญชัย หลังจากที่พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ได้แพร่หลายในล้านนาแล้ว พระภิกษุสงฆ์มีความสนใจและมีความสามารถสูงในการแต่งคัมภีร์ภาษาบาลีต่างๆ ออกมาอย่างมากมายในช่วงสมัยนี้ โดยในช่วงต้นนั้นพุทธศาสนาได้รับการสืบทอดจากหริภุญชัยเพราะเป็นแหล่งความเจริญรุ่งเรืองก่อนที่จะมีเมืองเชียงใหม่ พุทธศาสนาเจริญสูงสุดในสมัยของพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ. 1984-2030) เมื่อทรงขึ้นครองราชย์และพระองค์ทรงเลื่อมใสในนิกายสีลห มีศูนย์กลางอยู่ที่วัดป่าแดง นอกจากนี้พระองค์ยังทรงผนวชในสำนักสงฆ์นี้ การที่ทรงอุปถัมภ์บำรุงคณะสงฆ์สีลหนี้มีผลให้พุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ใหม่เจริญรุ่งเรืองอย่างมากในล้านนา ในปี พ.ศ. 2020 พระเจ้าติโลกราชทรงเป็นองค์อุปถัมภ์การสังคายนาพระไตรปิฎก ณ วัดมหาโพธาราม หรือวัดเจ็ดยอด การสังคายนาพระไตรปิฎกในครั้งนี้นับว่าเป็นการสังคายนาครั้งที่ 8 ของพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน และเป็นครั้งแรกที่มีขึ้นในประเทศไทย การสังคายนาในครั้งนี้ นอกจากจะเป็นการทูลบำรุงพระพุทธานุภาพยังแสดงให้เห็นถึงความแตกฉานทางภาษาบาลีและพระไตรปิฎกของพระสงฆ์ในล้านนาที่สามารถตรวจสอบพระไตรปิฎกได้ ความเจริญทางพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงสมัยพระยาแก้ว (พ.ศ. 2038-2068) มีวรรณกรรมพุทธศาสนาที่สำคัญในสมัยนี้ ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานมูลศาสนา ในช่วงสมัยนี้จึงถือว่าเป็นยุคทองของพระพุทธานุภาพในล้านนา

ว่าคัมภีร์ทางพุทธศาสนาเหล่านี้มีจำนวนไม่น้อยทีเดียวที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นงานเขียนทางศาสนาชั้นดีเยี่ยม

ตำนานพุทธศาสนาในระยะแรกของล้านนามีเนื้อหาที่เป็นประวัติศาสตร์สากลของพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่

- ตำนานมูลศาสนา เริ่มต้นตั้งแต่พระพุทธเจ้าตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพระพุทธเจ้า การกำเนิดของมนุษยชาติ กล่าวถึงลำดับราชวงศ์ท้าวพระยาต่างๆ เรื่อยมาจนถึงสมัยพระพุทธโคดม ประวัติของพระเจ้าอโศกมหาราชผู้ส่งเสริมให้พุทธศาสนาเผยแพร่ออกไปยังดินแดนต่างๆ จากนั้นกล่าวถึงการที่พุทธศาสนาได้มาเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านนา โดยกล่าวตั้งแต่พุทธพยากรณ์ การสร้างเมืองลำพูน การมาของพระนางจามเทวีเรื่อยมาจนถึงสมัยเสียเมืองให้แก่พระยามังราย จากนั้นก็เป็นเรื่องอาณาจักรล้านนาศัสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง โดยเฉพาะการที่พุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์เจริญรุ่งเรืองในสมัยพระเจ้ากือนา ในตอนท้ายกล่าวถึงพยากรณ์ศาสนวงศ์ว่า พระพุทธศาสนาในครั้งนี้จะยืนได้ 5000 ปี แล้วจึงจะสูญไปด้วยอันตราย แล้วกล่าวว่าพระภิกษุ 2 รูป ชื่อ พระพุทธพุกาม กับพระพุทธญาณเป็นผู้แต่งหนังสือนี้ขึ้น

- ตำนานจามเทวีวงศ์ ซึ่งเขียนโดยพระโพธิ์รังสี มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่สมัยพระพุทธองค์ ซึ่งทรงพยากรณ์การกำเนิดเมืองหริภุญชัยในสมัยต่อมา เรื่องราวส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้ ซึ่งได้รับเชิญจากกษัตริย์ผู้สร้างนครให้มาครองเมือง ตำนานมีจุดประสงค์จะอธิบายสถานภาพของพระธาตุเมืองลำพูนในลักษณะที่มีส่วนในการเผยแพรศาสนาในล้านนาอันถือว่าเป็นลักษณะของประวัติศาสตร์สากล

- ชินกาลมาลีปกรณ์ พระรัตนปัญญา หรือสิริรัตนปัญญาเถระ เป็นผู้แต่งขึ้นเมื่อ พ.ศ.2060 สาระสำคัญกล่าวถึงความเป็นไปของพระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นก็เป็นเรื่องการเผยแผ่พระธรรมวินัยและการที่พระบรมสารีริกธาตุได้ไปประดิษฐาน ณ ที่ต่างๆ ทำให้ผู้อ่านทราบประวัติและเรื่องราวของบุคคล สถานที่ ตลอดจนเหตุการณ์ของบ้านเมืองในอดีตพร้อมกันไปด้วย ดังเช่น เรื่องสร้างเมืองหริภุญชัย, เรื่องพระยามังราย, เรื่องตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์ ฯลฯ

โดยเนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สากลมักกล่าวถึงประวัติศาสตร์ เริ่มตั้งแต่เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเป็นโพธิสัตว์ การเกิดพุทธศาสนา และเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วพุทธศาสนาได้รับอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศก และพุทธศาสนาได้เผยแผ่มาสู่ล้านนา และส่วนที่สองจะเป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อธิบายความเป็นมาของกษัตริย์และราชวงศ์ท้องถิ่นตามลำดับราชกาล โดยใช้พุทธศาสนาเป็นแกนของเรื่อง แต่ก็มักจะเน้นเป็นพิเศษสำหรับกษัตริย์องค์ที่เป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก

เมื่อดูจากเนื้อความในช่วงแรกของตำนานพุทธศาสนาจะพบว่า มีลักษณะของการเขียนในแนวเดียวกัน กล่าวคือผู้แต่งซึ่งส่วนมากเป็นพระภิกษุจะต้องดึงเรื่องให้ย้อนไปถึงในสมัยพุทธกาลทุกเรื่อง ซึ่งจารีตแบบนี้จะพบในตำนานพระธาตุเช่นเดียวกัน ที่ต้องกล่าวถึงสมัยพระพุทธองค์เสด็จมาโปรดผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ และทรงมีพุทธทำนายถึงอนาคตของดินแดนนั้นจะมีพระธาตุเกิดขึ้น และจะมีการสร้างเมือง ตำนานพระธาตุจึงถือว่าเป็นตำนานพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แต่ตำนานพระธาตุจะเขียนขึ้นภายหลังตำนานประวัติศาสตร์สากลของพระพุทธศาสนา จึงอาจเป็นไปได้ว่าเป็นต้นแบบของการเขียนตำนานพระธาตุรวมทั้งตำนานเมืองด้วย ส่วนเนื้อหาในช่วงที่สองมีลักษณะเป็นนิทานท้องถิ่น หรือตำนานเกี่ยวกับวีรกษัตริย์ และวงศ์ตระกูล ซึ่งเป็นจารีตในท้องถิ่นมานาน จะเห็นได้ว่าเป็นการนำจารีตการเขียนประวัติศาสตร์แบบเดิมมาปรับปรุงและผสมผสานกับจารีตใหม่ที่เป็นอิทธิพลของลังกา โดยใช้พุทธศาสนาเป็นแก่นของเรื่อง

จะเห็นได้ว่าการรับรู้ประวัติศาสตร์แบบตำนานของชาวล้านนามีมานานแล้ว โดยเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นดัง เช่นเรื่องของตำนานวีรบุรุษต่างๆ ในรูปของนิทานประจำท้องถิ่น เช่น ตำนานลาวจก ตำนานขุนเจือง ตำนานพระยาจำเมือง และตำนานขุนนุ่นขุนฟอง เป็นต้น จากจารีตการเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนานเช่นนี้รวมกับแนวคิดและวิธีการเขียนประวัติศาสตร์แบบลังกา ทำให้ดินแดนล้านนาเต็มไปด้วยตำนานท้องถิ่นดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

ตำนานฝ่ายวัดของอาณาจักรล้านนานั้น ถ้าเป็นภาษาบาลีก็มักจะใช้เป็นคัมภีร์เพื่อจรรโลงพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป แต่ถ้าเป็นตำนานที่เกี่ยวกับปูชนียสถานและวัตถุแล้วมักจะจารด้วยภาษาพื้นเมือง แต่ถ้าตำนานนั้นมีความสำคัญมากจึงจารไว้ทั้งสองภาษาภายในกรอบของสังคมพุทธศาสนา มักพบกระจายตามท้องถิ่นต่างๆ แต่มีขอบเขตคือนั้นเฉพาะเรื่องปูชนียสถานและปูชนียวัตถุต่างๆ เช่น พระพุทธรูปและพระธาตุเจดีย์เท่านั้น โดยจะให้ความสำคัญต่อด้านพระธาตุสูงสุด ตำนานพระธาตุที่เป็นหลักของเมือง เช่น

- เมืองแพร่มีตำนานพระธาตุช่อแฮ
- เมืองน่านมีตำนานพระธาตุแช่แห้ง
- เมืองลำปางมีตำนานพระธาตุลำปางหลวง และตำนานพระธาตุแก้วดอนเต้า
- เมืองเชียงใหม่มีตำนานพระธาตุดอยดุง
- เมืองลำพูนมีตำนานพระธาตุหริภุญชัย
- เมืองเชียงใหม่มีตำนานพระธาตุดอยสุเทพและตำนานพระธาตุจอมทอง

ตำนานในลักษณะนี้บางฉบับมีความน่าสนใจมาก เช่น นิทานพระพุทธสิหิงค์ ซึ่งเขียนโดยพระโพธิรังสี ผู้แต่งเรื่องจามเทวีวงศ์ โดยที่ตำนานเรื่องนี้ว่าด้วยเรื่องราวของพระพุทธสิหิงค์ซึ่งเชื่อว่าสร้างขึ้นในลังกาและถูกอัญเชิญมายังสุโขทัย และในที่สุดก็มาอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ในราวปี พ.ศ. ๑๙๔๙ พระโพธิรังสีอาจจะแต่งตำนานเรื่องนี้ขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมฉลองการมาของพระ

พุทธสิหิงค์ก็ได้ และตำนานพระพุทธรสิหิงค์ก็สามารถอ้างอิงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์อื่นๆ ได้ เนื่องจากเรื่องราวของพระพุทธรสิหิงค์ได้ไปเกี่ยวข้องกับการสงครามในสมัยนั้นอยู่บ้าง และตำนานประเภทนี้ยังมีเขียนอยู่มากในปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะถูกรวบรวมอยู่ในประชุมตำนานพระธาตุ¹

ตำนานเหล่านี้มักอธิบายถึงการสถาปนาพระธาตุโดยกษัตริย์และการบูรณะพระธาตุในเวลาต่อๆ มา การอธิบายความสำคัญของพระธาตุโดยเรียงลำดับเวลา ทำให้เห็นถึงความเป็นไปของบ้านเมืองในขณะนั้นด้วย ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องเฉพาะตัวของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้นตำนานพระธาตุ ตำนานพระพุทธรูป ตำนานวัด และตำนานพระบาทจึงเป็นส่วนที่เสริมตำนานประวัติศาสตร์สากลพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี

1.1.2 ตำนานฝ่ายเมือง หรือ พื้น ซึ่งหมายถึงประวัติความเป็นมา ส่วนคำว่าตำนาน มีผู้สันนิษฐานว่ามาจากคำ ฏฺวาน ในภาษาเขมร² บางทีก็มักจะใช้ปนกันเป็น “ตำนานพื้น” เช่น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ คำว่า ตำนาน มักใช้ทั้งตำนานฝ่ายวัดและตำนานฝ่ายเมือง แต่คำว่า พื้น มักจะใช้กับตำนานฝ่ายเมืองเพียงอย่างเดียว พื้นนั้นมีหลายเรื่อง เช่น พื้นเมืองน่าน ก็หมายถึงประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน พื้นเมืองเชียงราย ก็คือประวัติความเป็นมาของเมืองเชียงราย โดยที่พื้นจะมีความสำคัญต่อประวัติความเป็นมาของบ้านเมืองโดยเฉพาะกษัตริย์และราชวงศ์เป็นแก่นของเรื่อง ตำนานบางเล่มจึงเรียกว่า “ราชวงศ์ปกรณ์” คือ คัมภีร์ของราชวงศ์ เช่น ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 10 มีชื่อว่า ราชวงศ์ปกรณ์ พงศาวดารเมืองน่าน และเอกสารประเภทนี้ที่รู้จักกันดี คือ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ สำนวนคัดลอกต่างๆ ได้แก่ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับสำนักนายกรัฐมนตรี, ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี ของศูนย์วัฒนธรรมและศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ และตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ จัดทำโดยคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย เป็นต้น โดยอธิบายความเป็นมาของกษัตริย์และราชวงศ์ เพื่ออ้างความชอบธรรมในราชบัลลังก์ แต่ความเชื่อที่เด่นที่สุดในตำนานฝ่ายเมืองคือ ความเชื่อเรื่องศักดิ์สิทธิ์ ปาฏิหาริย์

เนื้อหาจะมุ่งเน้นเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง มนุษย์ บรรพบุรุษ กษัตริย์ ราชวงศ์ ความเป็นมาของเมืองและตำบลต่างๆ ตั้งแต่อดีตอันไกลโพ้นมาจนถึงระยะเวลาใกล้ๆ เนื้อหาของตำนานฝ่ายเมืองมักไม่เริ่มต้นด้วยเวลาในอดีตกาลไกลเช่นเดียวกับตำนานฝ่ายวัด แต่มักจะ

¹ประชุมตำนานพระธาตุภาคที่ 1 และภาคที่ 2. (2513). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางเอิบ อุมาริรมย์ วันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2513.

²วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). *ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ*. หน้า 4.

เริ่มต้นเมื่อพระพุทธเจ้าประสูติและเล่าถึงพุทธประวัติอย่างย่อๆ ตั้งแต่อกบวช ตรัสรู้ และปรินิพพาน การสังคายนาทั้งแปดครั้งหรืออาจจะไม่กล่าวถึงเลย เพราะผู้เขียนตำนานฝ่ายเมืองมักเริ่มมองประวัติศาสตร์ของมนุษย์เมื่อพระพุทธเจ้านิพพานแล้ว และอาจมีการกล่าวอ้างถึงเรื่องราวของพระเจ้าอโศกมหาราชและพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ทรงทำให้พุทธศาสนาขยายตัวไปทั่วเอเชีย และแสดงถึงความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในอดีต บางครั้งก็ย้อนกลับไปในลำดับวงศ์กษัตริย์ในชมพูทวีปแล้วจึงย้อนกลับมาอธิบายเรื่องราวของมนุษย์ในสุวรรณภูมิ ตำนานฝ่ายเมืองมักแฝงไปด้วยเรื่องผจญภัย อภินิหาร และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายที่เข้ามาช่วย กล่าวถึงความเจริญของมนุษย์และบ้านเมือง และส่วนมากตอนท้ายของตำนานฝ่ายเมืองมักจะบันทึกเหตุการณ์ร่วมสมัยกับผู้ประพันธ์หรือผู้รวบรวม เนื้อหาของตำนานฝ่ายเมืองมักจะสืบสาวกวนไม่เป็นระเบียบประณีตเหมือนตำนานฝ่ายวัด สิ่งที่มีส่วนกำหนดเนื้อหาของตำนานฝ่ายเมืองให้เน้นเรื่องราวของวีรบุรุษประจำเผ่า กษัตริย์ราชวงศ์และบ้านเมืองเรื่องปรัมปราทั้งหลาย คือเป้าหมายในการประพันธ์ตำนานฝ่ายเมืองเป็นไปเพื่อสร้างความบันเทิงแก่ผู้ฟังและตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับอดีตเพื่ออธิบายประวัติของบ้านเมือง ตำบล สถานที่ต่างๆ เรื่องราวของบรรพบุรุษและวีรบุรุษประจำเผ่า

นอกจากจุดประสงค์ดังกล่าวแล้ว ตำนานฝ่ายเมืองยังเน้นความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบรรพบุรุษหรือวีรบุรุษคนเดียวกัน ทำให้แสดงความคล้ายคลึงหรือแตกต่างระหว่างเผ่าพันธุ์เชื้อชาติ และชุมชน เพราะเรื่องราวเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงร่องรอยความเป็นมาในอดีตของแต่ละชุมชนและเชื้อชาติได้อย่างค่อนข้างจะชัดเจนสำหรับผู้คนในสมัยนั้น ความรู้สึกคล้ายคลึงและแตกต่างที่วุ่นวายน่าจะมีคามหมายและจำเป็นในแง่ของการสร้างความสามัคคีและการควบคุมกำลังพล ขณะเดียวกันก็สามารถตอบคำถามของประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับตัวเอง อดีตของชุมชนและสิ่งแวดล้อมของเขา เนื้อหาของตำนานฝ่ายเมืองจึงให้ความสำคัญต่อสมาชิกของสังคมและเหตุการณ์บ้านเมืองมากกว่าศาสนา สิ่งแรกที่ตำนานฝ่ายเมืองต้องการสร้างคือสร้างสำนึกเกี่ยวกับฐานะให้กับประชาชนโดยประชาชนจะต้องสำนึกว่า ฐานะแรกของคนต่อสังคมคือ ความเป็นพลเมืองของรัฐภายใต้หน้าที่และเงื่อนไขซึ่งกำหนดกันขึ้น จากนั้นจึงถึงเรื่องของศาสนา แต่ความเป็นพลเมืองของรัฐจะต้องมาก่อนการเป็นบุคคลในโลกพุทธ ขณะที่ตำนานฝ่ายวัดจะเน้นความสำคัญของโลกพุทธก่อนความเป็นพลเมืองของรัฐ ความแตกต่างระหว่างเชื้อชาติและสังคม แต่ผู้เขียนตำนานฝ่ายวัดอาจมองว่าสังคมเหล่านั้นสัมพันธ์สืบเนื่องกันได้ด้วยเหตุผลว่าสังคมเหล่านั้นนับถือศาสนาร่วมกัน เรื่องราวของศาสนาจึงสำคัญกว่าเหตุการณ์บ้านเมือง อย่างไรก็ดีได้อธิบายแล้วว่าอาณาจักรและพุทธจักรมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ความขัดแย้งระหว่างสถาบันเท่าที่ปรากฏในตำนานไม่ชัดเจนมากนัก ดังเช่น

- ตำนานเมืองสุวรรณโคมลาคำ เนื้อหากล่าวถึงเรื่องราวในจักรวาลตั้งแต่ความ
พิณาศของโลก และกำเนิดใหม่ในภัทรกัลป์ ชนกลุ่มแรกในดินแดนเมืองเชียงแสนปัจจุบัน คือ
ขอมหลวงแห่งเมืองโพธิสารหลวง และกำเนิดของเมืองสุวรรณโคมลาคำอันมาแต่เมืองโพธิสาร
หลวงและเมืองอุโมงคเสลานคร จนกระทั่งเมืองสุวรรณโคมลาคำร้างกลายเป็นท่าหลวงไป

- ตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงหลังจากที่เมืองสุวรรณโคมลาคำล่มสลายกลายเป็นท่า
หลวงไปแล้ว ตำนานก็ได้กล่าวถึงการอพยพของกลุ่มชนชาวไทเมืองนครไทเทศเข้ามาตั้งบ้าน
แปลงเมืองอยู่ในบริเวณเมืองสุวรรณโคมลาคำเก่านี้ มีการสืบราชสมบัติต่อๆ กันมาเป็นเวลานานนับพัน
ปีตั้งแต่สมัยต้นพุทธกาล กล่าวถึงพญานาคมาช่วยสร้างเมืองพันธุสิงหนดินคร หรือเมืองโยนก
นาคพันธุจนกระทั่งเมืองล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำไป ชาวเมืองที่อยู่นอกเมืองก็มาร่วมกัน
สร้างเมืองใหม่ขึ้นเรียกว่าเวียงปริกษา มีการปกครองแบบขุนแต่งเมืองเป็นเวลาประมาณ 93 ปี

- ตำนานเมืองหิรัญนครเงินยาง กล่าวถึงพระเจ้าอนรรุท กษัตริย์แห่งเมืองพุกามจะ
ตั้งศักราชใหม่โดยตั้งจุลศักราชขึ้นในปี พ.ศ. 1162 นั้น เมื่อจะประชุมได้เชิญท้าวพระยาในชมพู
ทวีปมาร่วมพิธีก็ปรากฏว่าอาณาจักรล้านนาขาดกษัตริย์ที่มีอำนาจปกครอง พระองค์จึงไปขอ
ร้องพระอินทร์ พระอินทร์จึงส่งลวจังกราชเทวบุตรลงมาเป็นกษัตริย์แห่งล้านนา กษัตริย์วงศ์ลว
จังกราชนี้ได้สืบราชสมบัติต่อๆ กันมาในเมืองหิรัญนครเงินยางจนถึงกษัตริย์องค์ที่ 23 คือ
พระยามังรายที่เป็นยุคขยายอาณาเขต รวบรวมเมืองต่างๆ เข้าเป็นอาณาจักรล้านนาโดยมีเมือง
เชียงใหม่เป็นราชธานี

นอกจากตำนานที่เกี่ยวกับประวัติของบ้านเมืองแล้ว ตำนานฝ่ายเมืองยังเน้นความ
สำคัญของบรรพบุรุษหรือวีรบุรุษประจำถิ่นด้วย ดังเช่น

- ตำนานราชวงศ์ปกรณ กล่าวถึงกษัตริย์ราชวงศ์ลวจังกราชเรื่อยมาจนถึงราชวงศ์มัง
รายผู้ครองเชียงใหม่ เจ้าผู้ครองนครลำปางกล่าวตั้งแต่วงศ์ทิพย์จักรวเนจร, เจ้าผู้ครองนคร
เชียงใหม่ เป็นต้น

- ตำนานเมืองน่าน และตำนานเมืองวรรณคร (เมืองบัว) กล่าวถึงการสร้างเมืองน่าน
โดยเริ่มกล่าวถึง "ขุนนุ่น" และ "ขุนฟอง" ว่าเกิดมาจากไข่ที่นายพรานไปได้มาจากต้นไม้ในป่า
ขุนนุ่นได้ไปครองเวียงจันทน์ ส่วนขุนฟองก็มาครองเมืองวรรณคร (เมืองบัว) สืบต่อมาจนเจ้าผา
ทองทรงสร้างเมืองน่านขึ้น และกล่าวถึงเจ้าผู้ครองเมืองน่านต่อๆ มาจนถึง พ.ศ. 2461-2474 พอ
เปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 รัฐบาลจึงได้ให้ยุบเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครแต่นั้นมา

จากตำนานต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นตำนานที่เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการ
สร้างเมือง การอพยพโยกย้ายและความเป็นอยู่ของราชวงศ์ผู้ปกครอง ตำนานในส่วนนี้ได้ให้
ภาพของเมืองต่างๆ ที่มีมาก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา
แสดงให้เห็นว่าก่อนที่พระยามังรายจะสร้างเมืองเชียงใหม่ดินแดนในส่วนนั้นก็เคยมีเมืองต่างๆ
ปกครองกันอยู่ และมีความสัมพันธ์ทางด้านเครือญาติ ไม่ได้รวมกันเป็นอาณาจักรเหมือนใน

สมัยที่พระยามังรายได้รวบรวมเมืองต่างๆ ให้ขึ้นอยู่กับเมืองเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนา แต่พระยามังรายก็เป็นส่วนหนึ่งของตำนานที่กล่าวถึงความเป็นมาก่อนการสร้างเมืองเชียงใหม่ ทำให้ตำนานเหล่านี้มีความสำคัญในการให้ภาพความเป็นมาก่อนที่จะก่อกำเนิดอาณาจักรล้านนาในเวลาต่อมา

1.2 การใช้ภาษาในการบันทึกตำนาน

ตำนานฝ่ายวัดมักจะใช้ภาษาบาลีในการบันทึก เพราะภาษาบาลีนั้นแสดงถึงความเป็น “สากล” ของชาวพุทธได้ดีกว่า ผู้แต่งตำนานฝ่ายวัดมักบัญญัติชื่อต่างๆ เป็นภาษาบาลี และยืมนามนคร เมือง แคว้นแคว้นต่างๆ ในพุทธศาสนามาใช้ ผู้แต่งตำนานฝ่ายเมืองมักเรียกชื่อคน ตำบล เมือง ตามความนิยมฝ่ายชาวบ้าน ตำนานเรื่องเดียวกัน คนคนเดียวกันหรือเมืองเดียวกัน อาจมีชื่อได้หลายอย่าง เช่น ตำนานฝ่ายวัดจะเรียกเมื่อลำพูนว่า มหารัฐฐะ หรือสามเทศะ หรือเรียกเมืองสะเทิมว่าสุขัมมาวดี เรียกพระร่วงว่า พระยาโรจราช วรุตทราชาธิราช หรือพระร่วง อรุณราชกุมาร ฯลฯ

ตำนานฝ่ายเมืองถือกำเนิดด้วยเหตุผลมุ่งเน้นเกี่ยวกับเหตุการณ์บ้านเมือง บรรพบุรุษ กษัตริย์ ราชวงศ์ความเป็นมาของเมืองและตำบลต่างๆ ดังนั้นภาษาที่ใช้ในการเขียนตำนานฝ่ายเมือง จึงมักเป็นภาษาไทยหรือภาษาพื้นเมืองซึ่งคนทั่วไปสามารถอ่านหรือฟังเข้าใจได้

1.3 ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวจาริตในยุคฟื้นฟูและความสืบเนื่อง

งานเขียนประวัติศาสตร์แนวจาริตเจริญรุ่งเรืองในสมัยของราชวงศ์มังรายและแพร่หลายต่อมา ในสมัยพม่าปกครองการเขียนตำนานยังคงมีอยู่แต่ปริมาณงานเขียนน้อยกว่าสมัยราชวงศ์มังรายและสมัยฟื้นฟูของพระเจ้ากาวิละ

การฟื้นฟูการเขียนตำนานครั้งใหญ่ในสมัยพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ. 2325-2356) เนื่องจากสภาพบ้านเมืองของล้านนามีลักษณะสร้างบ้านแปงเมืองขึ้นมาใหม่ ภายหลังจากที่ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนเป็นกลุ่มผู้นำใหม่ จึงต้องสร้างสิทธิธรรมแก่ราชวงศ์ จึงมีการเขียนประวัติราชวงศ์ของตนด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้ฟื้นฟูการเขียนตำนานขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ถือว่าเป็นพัฒนาการของงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจาริต ในช่วงเวลานี้มีการนำเอาตำนานเก่ามาคัดลอกกันใหม่อย่างมาก มาย เพราะคัมภีร์ใบลานมีอายุเพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น ทำให้ใบลานที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ใบลานที่คัดลอกใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์

นอกจากจะมีการคัดลอกตำนานที่มีมาแต่เดิมแล้ว ยังมีการเรียบเรียงตำนานใหม่โดยยึดเอารูปแบบการเขียนตำนานแบบจารีตดั้งเดิม ตำนานที่เขียนขึ้นใหม่ในสมัยนี้ เช่น ตำนานเจ้าเจ็ดตน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (ฉบับสำนักนายกรัฐมนตรี เฉพาะผูกที่ 6,7,8)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 หรือในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าหลวง มีการฟื้นฟูประวัติศาสตร์แบบจารีตท้องถิ่นอย่างแพร่หลาย ตำนานสำคัญที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ในสมัยนี้ ได้แก่ ตำนานเชียงแสน หรือตำนานสิงหนวัติกุมาร พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน และราชวงศ์ปกรณ พงศาวดารเมืองน่าน

ในสมัยรัชกาลที่ 6 การศึกษาภาษาไทยกลางไปได้เข้าไปแพร่หลายในล้านนา ทำให้การคัดลอกคัมภีร์ใบลานเริ่มมีปริมาณลดน้อยลง และภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 การคัดลอกตำนานลงในคัมภีร์ใบลาน และการแต่งตำนานท้องถิ่นขึ้นใหม่โดยอาศัยแนวจารีตดั้งเดิมยังคงมีอยู่ เช่น ตำนานวัดหลวงสันกำแพง จารเมื่อ พ.ศ. 2476 ตำนานเมืองน่าน คัมภีร์ใบลานของสยามสมาคม จารเมื่อ พ.ศ. 2507 เป็นต้น

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวจารีตยังได้กลายเป็นเอกสารชั้นต้น ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ วิธีคิด ความเชื่อ ซึ่งนำไปใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์ในเวลาต่อมา ได้แก่ พงศาวดารโยนก ของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค) หนังสือและวิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาหลาย ๆ เล่ม

1.4 ลักษณะโดยทั่วไปของตำนานล้านนา

1.4.1 ตำนานไม่ปรากฏชื่อและระยะเวลาที่แต่ง ไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่า ตำนานแต่ละเรื่องเขียนขึ้นโดยใครเมื่อใด หรือมีวิวัฒนาการอย่างไร ศักราชที่ใช้ในตำนานล้านนาเป็นศักราชแบบเก่าที่ต้องคำนวณเทียบปัจจุบัน เช่น ตำนานมูลศาสนา ปรากฏชื่อผู้แต่งตอนท้ายว่า พระพุทธพุกาม กับ พระพุทธญาณ กรมศิลปากรสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นก่อนขึ้นกาลมาลีปกรณ์ โดยพิจารณาจากเค้าโครงเรื่องและสำนวนโวหาร

1.4.2 ตำนานเกือบทุกเรื่อง มีเนื้อเรื่องสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ตำนานเกือบทุกเรื่องเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพุทธศาสนา เรื่องราวต่างๆ ในตำนานเป็นเรื่องราวของพุทธศาสนาในอินเดียและกษัตริย์อินเดีย เช่น พระเจ้าอโศก มีการกล่าวถึงพระเจ้าอโศกในตำนานต่างๆ เช่น ตำนานพระธาตุลำปาง ตำนานพระธาตุแช่แห้งเมืองน่าน และตำนานพระธาตุดอยสุเทพ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าผู้แต่งมีความรู้เรื่องทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนาเป็นอย่างดี ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของการเขียนตำนานโดยพระภิกษุเป็นส่วนใหญ่

1.4.3 มีพุทธทำนายปรากฏอยู่ในตำนานเกือบทุกเรื่อง เนื่องจากพุทธศาสนามีบทบาทในสังคมยุคนั้นมากและคนเลื่อมใสในศาสนา แต่ในขณะเดียวกันคนในยุคนั้นยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับภูมิประเทศของท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ กล่าวคือ ไม่สามารถกำหนดเขตแดนของบ้านเมืองของตนได้ทั้งหมด ประกอบกับผู้แต่งตำนานมีความสนใจในพุทธศาสนา ต้องการอธิบายเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ดังนั้นจึงทำให้เมืองต่างๆ มีความสัมพันธ์และเป็นส่วนหนึ่งของชมพูทวีป และเชื่อว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จมาประกาศพุทธศาสนาถึงล้านนาในสมัยพุทธกาล ดังปรากฏตัวอย่างในตำนานเกือบทุกเรื่องโดยเฉพาะตำนานพระธาตุ โดยทำนายว่าดินแดนแห่งนั้นแห่งนี้ ต่อไปภายหน้าจะเป็นเมืองใหญ่มีกษัตริย์ปกครอง แล้วอธิบายถึงสภาพบ้านเมืองและความเจริญด้านต่างๆ

1.4.4 ตำนานจะมีบทเริ่มต้นหรือบทนำเหมือนกันเกือบทุกเรื่อง ตำนานจะเริ่มต้นด้วยการกล่าวนมัสการหรือบทไหว้ครู ถ่านมัสการส่วนใหญ่จะเขียนด้วยภาษาบาลีแล้วมีคำแปลต่อท้ายคำบาลี ถ่านมัสการคุณพระศรีรัตนตรัย คุณบิดามารดา ครูบาอาจารย์ แล้วจึงจะดำเนินเรื่องตามตำนาน ถ้าตำนานไม่ได้เริ่มต้นด้วยถ่านมัสการแล้ว ตำนานก็จะเริ่มต้นด้วยกาลเวลาก่อนสมัยพระพุทธกาลเป็นระยะกาลปีหรือสองไชย และลำดับเรื่องราวมาจนถึงสมัยพุทธกาล แล้วจึงจะกล่าวถึงเรื่องในตำนานต่อไป การเริ่มต้นดังกล่าวนี้เป็นลักษณะการบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความสืบเนื่องทางเวลาในพุทธศาสนาเป็นหลัก ส่วนใหญ่ตำนานที่เริ่มต้นด้วยปฐมกาลปีนี้เป็นตำนานทั่วไป หรือตำนานบ้านเมืองที่ไม่ใช่ตำนานเกี่ยวกับพุทธศาสนาหรือตำนานพระธาตุ

1.4.5 เรื่องราวในตำนานจะมีอิทธิปาฏิหาริย์ โดยเฉพาะตำนานพระธาตุ จะแสดงเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์ และเพื่อให้ผู้อ่านตำนานเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในเรื่องราวหรือสถานที่นั้นๆ เช่น ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ เล่าว่าพระบรมสารีริกธาตุที่จะนำไปประดิษฐานที่พระธาตุดอยสุเทพ ได้แสดงปาฏิหาริย์เปล่งรัศมีและแบ่งออกเป็นสองส่วนให้ปรากฏแก่สายตาพระสุมนเถระและพระเจ้ากือนา ตำนานสิงหนวัติกุมาร เล่าว่าเมืองโยนกเชียงแสนเลื่อมลงจนกลายเป็นเมืองร้างไปนั้น เพราะชาวเมืองได้จับปลาตะเพียนเผือกในลำน้ำโขงมาฆ่าแล้วแจกจ่ายให้ชาวเมืองทุกคน เพราะเป็นปลาขนาดใหญ่ เมื่อรับประทานแล้วในเวลากลางคืนได้เกิดฝนฟ้าคะนองแผ่นดินไหว เมืองโยนกเชียงแสนค่อยถล่มถล่มลงท่ามกลางฟ้าฝนคะนองและแปลสภาพเป็นหนองน้ำไปในที่สุด เป็นต้น

แม้ว่าตำนานส่วนใหญ่เขียนขึ้นโดยพระภิกษุสงฆ์ และเขียนเล่าเรื่องเกี่ยวกับพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้น แต่ก็ช่วยสะท้อนถึงความคิด ความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ตลอดจนตำนานบางเรื่องได้กล่าวถึงเรื่องราวพระราชกรณียกิจของกษัตริย์ควบคู่ไปกับศาสนาด้วย เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่งเป็นตำนานที่เขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกันก็ได้กล่าวถึงเรื่องราวของอาณาจักรหริภุญชัย เชียงใหม่ และพะเยา ฯลฯ ซึ่งนับว่าเป็น

ข้อดีอย่างหนึ่งของตำนาน แม้เรื่องราวเกี่ยวกับบ้านเมืองจะไม่ละเอียดและยังขาดความแม่นยำ
ในการบันทึกเหตุการณ์ไปบ้างก็ตาม ก็ยังดีกว่าไม่มีเอกสารใดๆ เหลือไว้ได้ศึกษา

1.5 อิทธิพลของประวัติศาสตร์แนวจารีตที่มีต่อสังคมล้านนา

ประวัติศาสตร์แนวจารีตมีความสืบเนื่องมาโดยตลอด นับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนถึงปัจจุบัน สืบเนื่องจากยังมีผู้รู้ในท้องถิ่นที่ยังคงยึดมั่นตามแนวจารีตเดิม ลักษณะของการศึกษาค้นคว้ายังยึดมั่นในตำนานอย่างมาก โดยขาดการตรวจสอบหลักฐาน ตามหลักของการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ทำให้ผลงานที่ออกมาเป็นการเล่าซ้ำตำนานเท่านั้น

ทางด้านการรับรู้ของชาวล้านนานั้น จะพบว่ามีจารีตการรับรู้เรื่องตำนานมาตลอด เพราะชาวล้านนานิยมทำบุญด้วยการถวายคัมภีร์ให้วัด ทำให้นิยมคัดลอกคัมภีร์ถวายวัดเพื่อให้พระภิกษุใช้เทศน์ เรื่องราวของตำนานจึงเป็นที่รับรู้ในกลุ่มชาวล้านนา หลังจากจารีตการคัดลอกคัมภีร์หมดไปจากสังคมล้านนาแล้ว ตำนานท้องถิ่นก็ยังเป็นที่สนใจของประชาชนชาวล้านนา โดยเฉพาะตำนานพระธาตุ ตำนานพระบาท และตำนานวัด ยังเป็นสนใจของประชาชนชาวล้านนา ดังจะพบว่ามีการจัดพิมพ์หนังสือตำนานเป็นภาษาไทยกลางจำหน่าย ตำนานของหลายๆ วัด ก็เป็นที่นิยมมากเพราะมีการตีพิมพ์ซ้ำอยู่เสมอ

สาเหตุที่ "ตำนานวัด" ได้รับความนิยมเนื่องมาจากคติของชาวล้านนาถือว่า การได้อ่านตำนานหรือผู้ที่ได้ฟังผู้อื่นอ่านตำนาน เป็นการทำบุญ เพราะได้รับรู้เรื่องราวทางพุทธศาสนา และเป็นการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้อยู่นาน คติดังกล่าวจึงส่งเสริมให้ตำนานหรือประวัติศาสตร์แนวจารีตท้องถิ่นมีความสืบเนื่องอยู่ในสังคมล้านนา

บทที่ 2

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์ : พงศาวดารโยนก

การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในสมัยนี้ ได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์แบบชาติตะวันตกหรือแนวประวัติศาสตร์ ซึ่งแตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีตสาเหตุที่ทำให้เกิดงานเขียนแนวประวัติศาสตร์ส่วนหนึ่งคือการได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตกในสมัยนั้น ชาติตะวันตกเริ่มขยายอำนาจลัทธิจักรวรรดินิยม ทำให้ผู้นำของไทยในขณะนั้น คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาภาษาอังกฤษและรับรู้วิทยาการและงานเขียนประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ซึ่งพระองค์ทรงมีพระบรมวินิจฉัยให้แยกเรื่องที่เป็นจริงกับเรื่องเล่าในตำนานออกจากกัน ทรงวิจารณ์การเขียนประวัติศาสตร์ของชนรุ่นก่อนว่ามีความคลุมเครือไม่แน่นอน เต็มไปด้วยเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไม่คำนึงถึงเหตุผล¹ บางทีก็ขัดแย้งและอาศัยการคาดคะเน² ด้วยผู้บันทึกไม่คิดว่าจะมีผู้มีความรู้มาตรวจสอบภายหลัง³ เช่น พระบรมวิจารณ์เกี่ยวกับตำนานพระแก้วมรกตว่า “นิทานที่เขมรบ้าง ไทยบ้าง ลาวพุงดำบ้าง ลาวพุงขาวบ้าง แต่งไว้มืออยู่มาก แต่ต่างคนต่างว่าตามไต่ย่นและคาดคะเนผิด ๆ กันมากนักจะเอาเป็นประมาณลงไม่ได้”⁴ ทรงยืนยันว่าประวัติศาสตร์ต้องเป็นเรื่องที่แน่นอน สามารถอธิบายได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล และมีหลักฐานยืนยัน

งานเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเป็นพัฒนาการทางภูมิปัญญา และเป็นระยะที่อารยธรรมตะวันตกและตะวันตกเริ่มเข้ามาผสมผสานในชุมชนชั้นปกครองของไทย งานเขียนจึงออกจากการเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีตเดิมได้มีการชำระพระราชพงศาวดารในสมัยรัตนโกสินทร์ สิ่งที่มีผลกระทบควบคู่ไปด้วยคือ การค้นหาพงศาวดารของรัฐรอบข้างและเขียนขึ้นเป็นพงศาวดารใหม่

เหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ ความกดดันทางด้านการเมืองซึ่งเกิดขึ้นมาตั้งแต่รัตนโกสินทร์ตอนต้น⁵ และได้ปรากฏชัดขึ้นอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 หรืออาจกล่าว

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2475). *ชุมนุมพระบรมราชาธิบายในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาคที่ 4 หมวดโบราณสถานและโบราณวัตถุ*. หน้า 36.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2505). *พระราชประวัติและพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. หน้า 56.

³ *เรื่องเดิม*. หน้า 63.

⁴ *เรื่องเดิม*. หน้า 42.

⁵ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น อังกฤษเริ่มมีอิทธิพลในพม่าจนสามารถชนะสงครามครั้งที่ 1 กับพม่า ซึ่งพม่าต้องทำสัญญาสงบศึก ยันดาโบ (Yandabo) ซึ่งลงนามเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2368 ทำให้รัฐบาลทางกรุงเทพฯ ต้องสนใจดินแดนล้านนามากยิ่งขึ้น

ได้ว่าตลอดครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 มีการคุกคามจากชาติตะวันตก เช่น อังกฤษได้ขยายอำนาจในบริเวณคาบสมุทรมลายู และทางตอนเหนือซึ่งอยู่ติดกับพม่าอันเป็นดินแดนที่อังกฤษเข้าไปมีอิทธิพลอยู่ และอังกฤษเริ่มคุกคามดินแดนแถบคาบสมุทรมลายู ซึ่งอังกฤษถือว่าเป็นเขตอิทธิพลของตน และเมื่ออังกฤษมีอำนาจในประเทศพม่าแล้วก็เริ่มมีแนวโน้มที่จะเข้ามาแทรกแซงประเทศราชทางตอนเหนือของไทย ซึ่งก็คือดินแดนล้านนา และอังกฤษถือว่าครึ่งหนึ่งเคยเป็นของพม่า

การตอบโต้เหตุการณ์วิธีหนึ่งของไทย คือ การพยายามค้นหาพงศาวดารท้องถิ่นต่างๆ ที่ถือว่าเป็นประเทศราชของไทย เพื่อใช้ในการอ้างถึงอำนาจและเขตแดนของไทย มีหลักฐานว่าในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นสมัยที่ไทยกับชาติตะวันตกมีความขัดแย้งอย่างมากในเรื่องอำนาจอธิปไตยในเขมร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานพงศาวดารเขมรถวายพระเจ้าแผ่นดินที่ 3 แห่งฝรั่งเศส เพื่อยืนยันว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นของไทย¹ ซึ่งหมายถึงการใช้ประวัติศาสตร์ในการยืนยันอธิปไตยไทยในเขมร นอกจากนั้นยังทรงพระราชนิพนธ์ “ประวัติสยามโดยสังเขป” พระราชทานเซอร์จอห์น เบาวริง ทูตอังกฤษ ซึ่งต่อมาก็คือ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เพื่อยืนยันถึงอดีตอันยาวนานของสยาม และเป็น การชำระ “ตำนานกรุงสยามอันถูกต้อง” ขึ้นใหม่ ดังปรากฏความในพระราชหัตถเลขาที่มีถึงเซอร์จอห์น เบาวริง ความว่า

...ข้าพเจ้ากับน้องชายข้าพเจ้าคือกรมหลวงวงศาธิราชสนิท...กำลังพยายามเตรียมแต่งตำนานกรุงสยามอันถูกต้องจำเดิมแต่สร้างกรุงศรีอยุธยาโบราณเป็นราชธานี เมื่อ ค.ศ. 1350 นั้น...ในเบื้องต้นเราจะคัดเลือกเอาเหตุการณ์อันพอฉบับเป็นจริงได้จากหนังสือกฎหมายไทยโบราณและพงศาวดารเขมรทั้งหลาย กับคำบอกเล่าแต่ท่านผู้เฒ่าอันเป็นที่เคารพและควรเชื่อถือได้ ซึ่งเราเคยได้ฟังมาแล้วด้วย...²

การขยายอิทธิพลของตะวันตกในสมัยนี้ — ส่งผลให้เกิดการขยายตัวในวงการประวัติศาสตร์ไทยอย่างน้อย 2 ประการคือ การแต่งและค้นหาพงศาวดารของประเทศราชและรัฐข้างเคียง กับการเขียนประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการเรียบเรียงพงศาวดารเมืองต่างๆ ขึ้นมากมาย เช่น พงศาวดารเมืองสงขลา พงศาวดารเมืองพัทลุง และพระราช

¹พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชสาส์นในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานไปยังประเทศต่างๆ ภาคที่ 1. (2501). หน้า 84

²ประชุมพงศาวดาร เล่ม 35 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 (ต่อ)) เรื่องทูตฝรั่งเศสสมัยกรุงรัตนโกสินทร์. หน้า 231.

พงศาวดารพม่า ดังจะเห็นได้ชัดเจนในพระราชดำรัสที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ประทานแก่โบราณคดีสโมสร ความว่า

...จึงขอชักชวนท่านทั้งหลายแต่ในสยามประชุมกันครั้งแรกนี้ให้กระทำในใจ
ไว้ว่า เราจะค้นคว้าข้อความเรื่องราวของประเทศสยามไม่ว่าเมืองใด ชาติใด
วงศ์ใด สมัยใดรวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยามจำเดิมตั้ง
แต่พันปีลงมาเรื่องราวเหล่านี้จะต้องจับตั้งแต่เมืองหลวง นัยหนึ่งเรียกว่า หาว
หางหรือข้างซึ่งเป็นที่ตั้งของชาติไทยแต่ต้นตั้งเดิมลงมาจนถึงเมืองเชียงแสน
เชียงราย เชียงใหม่ สวรรคโลก สุโขทัย อุรุษยาเก่า อุรุษยาใหม่ และเมืองละโว้
ลพบุรี นครไชยศรี นครศรีธรรมราช หรือเมืองซึ่งเป็นเจ้าครองเมือง เช่น
กำแพงเพชร ชัยนาท พิษณุโลก เมืองสรรค์ สุพรรณ กาญจนบุรี เหล่านี้
เป็นต้น บรรดาซึ่งได้เป็นใหญ่ในกาลครั้งนั้นแล้วรวบรวมมาเป็นประเทศ
สยามอันหนึ่งอันเดียวกัน...¹

การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในสมัยนี้ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาประวัติ
ศาสตร์จากชาติตะวันตก คือ มีการตรวจสอบหลักฐาน และนำมาเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์
ซึ่งแตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีต คือ ตำนาน และพงศาวดาร ผู้ริเริ่มนำการ
ศึกษาแนวประวัติศาสตร์มาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาคือ พระยาประจักษ์จักรจักร
(แหม่ม บุนนาค) โดยได้เรียบเรียง “พงศาวดารโยนก” ขึ้น

พงศาวดารโยนก

พงศาวดารโยนก หรือแต่เดิมรู้จักกันในชื่อ “พงศาวดารลาวเฉียง”² ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ใน
หนังสือชินญาณ ในช่วงปี พ.ศ. 2441-2442 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2450 จึงมีเรียบเรียงใหม่ แล้ว
เรียกว่า “ตำนานโยนก” ต่อมาเมื่อหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 5 จัดพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ.
2460 ก็ได้เปลี่ยนเรียกชื่อเป็น “พงศาวดารโยนก” นับตั้งแต่นั้นมา

¹“สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย,” พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2511) 2 ธันวาคม ร.ศ. 125 ใน ศิลปากร. 12 (กรกฎาคม 2511). หน้า 42.

²ตามปรากฏในแผนที่ พ.ศ. 2434 โดยรวบรวมหัวเมืองฝ่ายเหนือเป็นอันเดียวกัน แบ่งหน้าที่รับผิดชอบออกเป็น “ภาค” ก่อนเป็น “เทศาภิบาล” อธิบายว่า ภาคลาวเฉียง มีเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองเถิน เมืองเชียงราย

เนื้อความในพงศาวดารโยนก พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้พยายามจัดเรียบเรียงเรื่องราวเป็นหมวดหมู่ โดยตรวจสอบกับหลักฐานเอกสารต่างๆ โดยเริ่มเรื่องราวตั้งแต่กำเนิดโลกเรื่อยมา จนเป็น “ต้นแห่งตำนานโยนกล้านนาไทย อันกล่าวด้วยมูลประเทศและปฐมเหตุแรกตั้งขึ้นเป็นประเทศเขตนครสิบลำดับกันมา¹ และสร้างสัมพันธภาพระหว่างปรากฏการณ์ของแต่ละยุคสมัย ตัวอย่างเช่น “บัดนี้จะกล่าวด้วยอุบัติประวัติอันเปลี่ยนแปลงแคว้นสุวรรณโคตมคำเป็นแคว้นโยนกมหานคร สืบอนุสนธิแต่ภาคที่ 1 โดยลำดับมา”² และสืบความสัมพันธ์มาจนบริเวณตอนเหนือตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาลที่ 5 แบ่งเป็นภาคๆ ได้แก่

1. ภาคสุวรรณโคตมคำ ว่าด้วยขอมสมัย เรียบเรียงจากตำนานโยนกเชียงแสน ตั้งแต่นำท่วมโลก เมื่อน้ำลดก็เกิดเป็นหนองน้ำคือหนองแสหลวง มีนาคราชมาชุบเป็นแม่น้าของ พวกขอมหลวงเมืองโพธิสารพาไปตั้งบ้านเมืองชื่อสุวรรณโคตมคำและอุ้มกเสลา เป็นเรื่องที่ว่าแคว้นโยนกเป็นถิ่นเดิมของพวกขอมมาก่อน

2. ภาคโยนก ว่าด้วยไทยสมัย เรียบเรียงจากตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวถึงราชวงศ์ไทยเมือง ชื่อเจ้าสิงหนวัติกุมาร มาสร้างเมืองโยนกเก่าชื่อนาคพันธนคร แล้วยกทัพไปปราบเมืองอุ้มกเสลา นคร และเป็นปฐมวงศ์กษัตริย์ของไทย

3. ภาคหริภุญไชย ว่าด้วยจามสมัย เรียบเรียงจากตำนานจามเทวีวงศ์ กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญชัย และนครลำปางหรือเขลางค์นคร การขึ้นครองเมืองของนางจามเทวี การศึกสงครามกับกรุงละโว้ ลำดับราชวงศ์ก่อนจะเสียเมืองแก่พระยามังราย

4. ภาคพินคงค์ ว่าด้วยลาวสมัย เรียบเรียงจากพงศาวดารเมืองเชียงแสน เชียงราย พะเยา และเชียงใหม่ กล่าวถึงลาวจกราชสร้างเมืองหิรัญนครเงินยาง หรือเมืองเชียงแสน ลำดับราชวงศ์ ว่าด้วยการตั้งเมืองพะเยา พระยามังรายชนะเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน การสร้างเมืองเชียงใหม่ การเข้ามาของพุทธศาสนาแบบลังกา ทำศึกกับกรุงสุโขทัยและฮ่อ พระเจ้าติโลกราชทำศึกกับสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่าด้วยแผ่นดินพระยอดเชียงรายและพระเมืองแก้ว

5. ภาคเมงคังค์ ว่าด้วยรามัญและภูกามสมัย ว่าด้วยมอญมาปราบได้ล้านนาใน พ.ศ. 2101 ว่าด้วยพม่าปราบได้ล้านนา การแต่งตั้งผู้ปกครองต่างๆ

6. ภาคทิพวงศ์ ว่าด้วยสยามสมัย ประวัติวงศ์ตระกูลนายทิพช้างได้เป็นพระยาสุลวะฤาไชยสงครามเจ้าเมืองลำปาง และเป็นต้นวงศ์ตระกูลเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน การสะสมพลเมืองของเชียงใหม่ การปราบเมืองสิบสองปันนา ลื้อ และการเปลี่ยนยศพระยาขึ้นเป็นเจ้า ภาคทิพวงศ์เป็นภาคสุดท้ายของพงศาวดารโยนกและกล่าวจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 1418

¹ พระยาประจักษ์จักรจักร. (2516). พงศาวดารโยนก. หน้า 118.

² เรื่องเดิม. หน้า 133.

ท้ายเล่มพงศาวดารโยนก ให้ตารางลำดับวงศ์ของล้านนาสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่เชียงแสน ไบราณ วงศ์ของเวียงปุกกา ลำดับวงศ์กษัตริย์เมืองหริภุญชัย วงศ์หริภุญนครตามตำนานเมืองพะเยา ลำดับวงศ์เจ้าเมืองกุยาม (พะเยา) วงศ์หริภุญนครตามตำนานเชียงใหม่ บัญชีกษัตริย์วงศ์มังรายครองเมืองเชียงใหม่ สมัยวงศ์บุเรงนองหงสาวดีสิ้นคำปกครองเมืองเชียงใหม่ ลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำดับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลำดับเจ้าผู้ครองนครลำปาง ลำดับเจ้าผู้ครองนครลำพูน ลำดับเจ้าผู้ครองนครน่าน

การที่จะเข้าใจในผลงานเขียนของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค) ในเรื่องพงศาวดารโยนกนั้น ควรจะต้องทำการศึกษาประวัติชีวิตของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค) ด้วย

2.1 ภูมิหลังของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค)¹

พระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค) เกิดในสกุลบุนนาค เมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2407 ในตอนปลายรัชกาลที่ 4 เป็นบุตรของพระพรหมภิบาล (จร บุนนาค) ซึ่งเป็นบุตรคนที่ 16 ของสมเด็จพระเจ้าบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ)

ในวัยเด็กได้เข้าเรียนวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษที่โรงเรียนสวนอนันต์² ซึ่งโรงเรียนนี้มีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นกรรมการโรงเรียนด้วยพระองค์หนึ่ง ทรงเห็นว่านายแช่มเป็นนักเรียนที่มีความฉลาดเฉลียวอย่างยิ่ง ตามที่ทรงสังเกตในการทำข้อสอบไล่ของโรงเรียนอยู่เสมอจึงเป็นที่พอพระทัยมาก พระองค์ได้เสด็จมาขอนายแช่มกับพระพรหมภิบาล และทรงรับไปเลี้ยงดูเป็นทั้งมหาดเล็กและศิษย์นักเรียน กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงเป็นผู้รอบรู้และเชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ทางการศึกษา และอรรถคดีต่างๆ

ต่อมาพระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค) เข้ารับราชการเป็นเสมียนเอกในศาลฎีกา ณ อัญญาวิจารณ์ศาลา รับหน้าที่พิจารณาและเรียงคำพิพากษาคความฎีกา และคัดย่อฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายพระเจ้าแผ่นดินคราวละหลายๆ เรื่อง จนกระทั่งได้บรรดาศักดิ์เป็นขุนประเทศดีกิจ ตำแหน่งตระลาการศาลคดีต่างประเทศ เมืองเชียงใหม่ หลังจากนั้นโปรดเกล้าฯ ให้ขุนประเทศดีกิจขึ้นไปจัดราชการเมืองน่าน เมืองแพร่ แทนกรมหลวงพิชิตปรีชากร เพื่อจัดการผ่อนผันให้เจ้า

¹อ่านเพิ่มเติมได้จาก ท่านผู้หญิงวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. "พระยาประชาภิจักรจักร์ (แช่ม บุนนาค)," ใน *โลกประวัติศาสตร์* ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 เม.ย.-มิ.ย. 2540. หน้า 44-53.

²โรงเรียนสวนอนันต์ (อนันต์) เป็นโรงเรียนที่รัชกาลที่ 5 ทรงให้ตั้งขึ้นตามแผนการของศาสนาจารย์ แมคฟาร์แลนด์ เปิดเรียนเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2421 ที่วังนันทอุทยาน หรือสวนอนันต์

ประเทศราชทั้งสองเข้าระเบียบราชการของข้าหลวงสามหัวเมือง¹ และเปลี่ยนเป็นข้าหลวงห้าหัวเมือง² ได้

ใน พ.ศ. 2432 ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น หลวงประจักษ์กิจ และได้ขึ้นไปรับราชการเขตแดนเมืองเชียงใหม่ที่อยู่ติดแดนพม่าของชาวอังกฤษ (ในเขตแดนไทยใหญ่ปัจจุบัน) สำนวญทำรายงานเรื่องเกี่ยวกับราษฎร อาชีพ ภูมิประเทศ และความเป็นอยู่ อาชีพ ป่าไม้มีค่าและสภาพราษฎร ตลอดจนปัญหาการเมืองของไทยใหญ่ การสำรวเหล่านี้มีคุณค่ามากกับทางราชการไทยในสมัยนั้น รวมทั้งได้รวบรวมผู้คนปราบกบฏพระยาปราบสงคราม (พระยาผาบ) ใน พ.ศ. 2433 ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระประจักษ์จักรจักร ใน พ.ศ. 2434 และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออก และตามเสด็จกรมหลวงพิชิตปรีชากรไปราชการในมณฑลลาวท้าว พระองค์ได้รับสั่งให้พระประจักษ์จักรจักรไปจัดราชการในเมืองจำปาศักดิ์ และหัวเมืองฝ่ายตะวันออกทั้งหมด

ต่อมารัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาประจักษ์จักรจักร ใน พ.ศ. 2436 ขณะมีอายุ 29 ปี และเมื่อกลับจากราชการหัวเมืองเมื่อราว พ.ศ. 2439 และได้เป็นอธิบดีศาลแพ่งไกรสี ได้ช่วยกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์สอนกฎหมายไทย รับราชการอยู่ในตำแหน่งนี้ได้ 4 ปีเศษ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการศาลฎีกาเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2446

เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงเริ่มประมวลกฎหมายใหม่ ได้ประกาศแต่งตั้งรัฐมนตรีสภาขึ้น มีหน้าที่ร่างกฎหมายใหม่และแก้ไขกฎหมายของประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2437 (ร.ศ. 113) พระยาประจักษ์จักรจักรได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการรัฐมนตรีสภาด้วยคนหนึ่ง ครั้นถึงวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ. 2448 โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราหุติยจุลจอมเกล้า และพานทองเป็นเกียรติยศ ท่านรับราชการในตำแหน่งกรรมการศาลฎีกาได้ 4 ปี พอถึงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2450 ก็ป่วยเป็นวัณโรค ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2450 ขณะอายุ 43 ปี 3 เดือน

จากภูมิหลังของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) จะเห็นได้ว่าเป็นผู้ที่สนใจและใฝ่ในการศึกษาอย่างมาก เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความรู้แบบตะวันตกจากการศึกษาเล่าเรียนและทำงานในตำแหน่งหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองทางเหนือ และยังเป็นหนึ่งในคณะกรรมการของหอสมุดวชิรญาณ ดังปรากฏในหนังสือนิทานโบราณคดีว่า

...ขนานนามตามพระสมณามภิไธยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร” และให้มีกรรมการจัดหอพระสมุดฯ นั้น คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเป็นสมณนายก กรมพระสมมตอมรพันธุ์และตัวฉันกับทั้งพระ

¹ข้าหลวงสามหัวเมือง คือ เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง

²ข้าหลวงห้าหัวเมือง คือ เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน

ยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค) และพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) เป็น กรรมสัมปาทิก...¹

2.2 วิเคราะห์พงศาวดารโยนกในฐานะประวัติศาสตร์นิพนธ์

พงศาวดารโยนก ของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค) มีการเรียบเรียงทั้งหมด 3 ครั้ง คือ

2.2.1 ตีพิมพ์ลงในหนังสือวชิรญาณ ตั้งแต่ตอนที่ 55 เดือนเมษายน ร.ศ. 118 ถึงตอนที่ 58 เดือนกรกฎาคม ร.ศ. 118 ในชื่อประวัติลาวเจียง และพงศาวดารลาวเจียง แต่เรื่องราวที่เกี่ยวกับอาณาจักรล้านนาเริ่มมีมาตั้งแต่ตอนที่ 50 เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. 117 ในเรื่องพงศาวดารหริภุญชัย โดยพระยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค) เป็นผู้ช่วยสาราณียกรตั้งแต่ตอนที่ 50 เดือนพฤศจิกายน ร.ศ. 117 และได้เป็นสาราณียกรในกรรมสัมปาทิกสภาปีที่ 19 และ 20 สังเกตได้จากตอนที่ 60 เดือนกันยายน ร.ศ. 118 มีผลงานของพระยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค) ในเรื่องว่าด้วยภาษามนุษย์ต่างๆ ในประเทศสยาม เป็นตอนสุดท้าย

ช่วงที่พระยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค) เป็นผู้ช่วยสาราณียกรตั้งแต่ตอนที่ 50 เดือนเมษายน ร.ศ. 117 จนถึงตอนที่ 60 เดือนกันยายน ร.ศ. 118 พระยาประชาภิจักรจักร์ (แหม่ม บุนนาค) ส่งเรื่องลงตีพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณอย่างต่อเนื่อง ประกอบด้วย

1. พงศาวดารหริภุญชัย
2. พงศาวดารล้านช้าง
3. ศาสนาวงษ์
4. รูปพระเจ้าแผ่นดินกรุงเก่าทั้ง 4
5. ศาสนาวงษ์ไปในรามัญและภูกามประเทศ
6. ศาสนาวงษ์ไปประเทศจีน
7. ประวัติลาวเจียง
8. พงศาวดารลาวเจียง
9. ตำนานเมืองเชียงแสน
10. สุภาสิตลาวเจียงปนโวหารชาวเมืองเชียงใหม่
11. ตำนานเมืองเชียงแสนตอนที่ 2
12. บรรยายเรื่องศิลาจารึกประกาศอโศก
13. ศิลาจารึกประกาศอโศกราช
14. จดหมายเหตุ การปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2517). นิทานโบราณคดี. หน้า 131.

15. การอาวาทะมงคลของชาวญี่ปุ่นโดยสังเขป
16. นามผู้ครองเมืองต่างๆ ในประเทศยุโรป
17. ดวงชะตาพระเจ้าแผ่นดินต่างๆ ในประเทศยุโรป
18. ว่าด้วยภาษาต่างๆ ในประเทศสยาม

2.2.2 ฉบับเรียบเรียงโดยพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) พ.ศ. 2450 ในชื่อ “ตำนานโยนก” จุดประสงค์ในการเรียบเรียงตำนานโยนกครั้งนี้ พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้อธิบายดังคำนำที่ว่า

...ข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงเรื่องนี้เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรชาวสยามในการเรียนพงศาวดาร จึงได้พยายามแสวงหาฉบับตำนานต่างๆ มาคัดแปลออกจากอักษรลาวหรือไทยเหนือ เก็บแต่ข้อใจความเรียบเรียงเป็นเรื่องสังเขป ได้ลงพิมพ์ไว้ในสมุดหนังสือพิมพ์วิชิราณในปี ร.ศ. ๑๑๗ และ ร.ศ. ๑๑๘ บ้าง แต่ข้อความนั้นยังบกพร่องอยู่ และแยกกันคั่นอยู่กับเรื่องอื่นเป็นตอนๆ ไม่ต่อเนื่องกันโดยเรียบร้อย มาบัดนี้จึงได้รวบรวมร้อยกรองขึ้นใหม่ให้เป็นระเบียบตามลำดับเรื่องเนื่องกัน พิมพ์เป็นสมุดเล่มเดียวเพื่อเป็นการสะดวกแก่ผู้อ่านสืบไป...¹

ภายหลังได้มีการตีพิมพ์อีกหลายครั้ง ดังที่กล่าวอยู่ในคำนำของการตีพิมพ์พงศาวดารโยนกฉบับที่ได้รับการตีพิมพ์ครั้งล่าสุดโดยสำนักพิมพ์คลังวิทยา

...หนังสือเรื่อง พงศาวดารโยนกนี้ พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นให้ตีพิมพ์ลงในหนังสือวิชิราณ พ.ศ. ๒๔๔๑-๒๔๔๒ เป็นตอนๆ ต่อมาได้เรียบเรียงใหม่แล้วรวมพิมพ์เป็นเล่มเพื่อจำหน่ายเผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่สอง สำนักพิมพ์ซุสสินได้ขออนุญาตพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่ นับเป็นการพิมพ์ครั้งที่สาม เมื่อ พ.ศ. 2498 สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคารได้ขออนุญาตพิมพ์จำหน่ายเผยแพร่อีกเป็นครั้งที่สี่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ และปี พ.ศ. ๒๕๐๗ สำนักพิมพ์คลังวิทยาได้ขออนุญาตพิมพ์จำหน่ายอีกเป็นครั้งที่ห้า จนถึง พ.ศ. ๒๕๑๔ สำนักพิมพ์แพร่พิทยาได้ขออนุญาตพิมพ์เป็นครั้งที่หก ฉะนั้นการพิมพ์ครั้งนี้จึงนับ

¹พระยาประจักษ์จักรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 4.

เป็นการพิมพ์ครั้งที่เจ็ด ในฉบับพิมพ์ครั้งนี้ได้ชำระแก้ไขตัวสะกดการันต์และข้อความบางตอนให้สมบูรณ์ขึ้นและไม่ล้กลั่นกัน...¹

2.2.3 พงศาวดารโยนก ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 5 และสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงนิพนธ์ “อธิบายเบื้องต้น” สำหรับพงศาวดารโยนก ว่า

...(๒) เรื่องพงศาวดารโยนกนั้น พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) แต่งส่งลงหนังสือ วชิรญาณไว้เมื่อปีกุน พ.ศ. ๒๔๔๒ ก่อนแต่งหนังสือตำนานโยนก หนังสือเรื่องนี้แต่งดีน่าอ่าน แต่พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณอยู่แยกย้ายกันในหลายเล่ม สมควรจะรวบรวมมาพิมพ์ไว้ในที่อันเดียวกันจะได้เป็นอนุสาวรีย์ปรีชาญาณของพระยาประจักษ์จักรจักร ข้าพเจ้าจึงได้เอามาพิมพ์ไว้ตามต้นฉบับที่พิมพ์ในหนังสือวชิรญาณอธิบายใช้ตัวอักษรและภาษาอังกฤษมีอยู่หลายแห่ง เห็นลำบากแก่การพิมพ์ไม่จำเป็นแท้แก่เนื้อความ ข้าพเจ้าจึงตัดออกเสียบ้าง ส่วนคำภาษาอังกฤษแห่งใดที่มีคำไทยใช้แทน ข้าพเจ้าได้เปลี่ยนเป็นคำไทยให้เข้าใจง่ายขึ้นบ้าง นอกนั้นคงตามต้นฉบับเดิม แต่ควรที่จะบอกไว้แก่ท่านผู้อ่านอย่างหนึ่งว่า ธรรมเนียมอธิบายโบราณคดีจำเป็นต้องใช้ความวินิจฉัย คือความนึกเอาของผู้อธิบาย เป็นธรรมเนียมการอธิบายโบราณคดี เพราะฉะนั้นวินิจฉัยในโบราณคดี ไม่ว่าวินิจฉัยของผู้ใดย่อมมีผิดบ้างถูกบ้าง ผู้ศึกษาโบราณคดีด้วยกันเห็นชอบด้วยบ้าง เห็นแตกต่างบ้าง วินิจฉัยของพระยาประจักษ์จักรจักรที่ปรากฏในหนังสือ.....เล่มนี้ท่านผู้อ่านควรเข้าใจว่า เป็นความเห็นของพระยาประจักษ์จักรจักร มิใช่เป็นความเห็นของผู้อื่นทั่วไป...²

จะสังเกตได้ว่า พงศาวดารโยนก จากเริ่มแรกเกิดขึ้นจากการที่พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) เป็นผู้ช่วยสารณียกรและสารณียกรของหนังสือวชิรญาณในช่วง ร.ศ. 117 ถึง ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2441-2442) รับผิดชอบเนื้อหาในหนังสือวชิรญาณช่วงนั้น ประกอบด้วยมีความสนใจในเรื่องความเป็นมาของดินแดนล้านนา ภาษาศาสตร์ และพุทธศาสนา ฯลฯ โดยสังเกตจากเนื้อหาส่วนใหญ่ในหนังสือวชิรญาณที่พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) รับผิดชอบ

¹ พระยาประจักษ์จักรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า (ก)-(ข).

² ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 2 (ภาคที่ 3, 4 และ 5). หน้า 13-14.

เช่น เรื่องประวัติลาวเฉียง เรื่องว่าด้วยภาษามนุษย์ต่างๆ ในสยามประเทศ และคำบรรยายเรื่องศิลาจารึกอโศกมหาราช เป็นต้น

เนื้อหาในพงศาวดารโยนกทั้ง 3 ฉบับ มีรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง เนื่องจากครั้งแรกที่พงศาวดารโยนกได้รับการตีพิมพ์ในหนังสือชินญาณในชื่อ พงศาวดารลาวเฉียง ยังไม่ได้เรียบเรียงเป็นเรื่องราวเดียวกันเกี่ยวกับล้านนาทั้งหมด เป็นเพียงเรียบเรียงเป็นเรื่องๆ เกี่ยวกับประวัติของดินแดนล้านนา เช่น พงศาวดารหริภุญชัย ตำนานเชียงใหม่ แต่เมื่อพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) นำมาเรียบเรียงเป็นตำนานโยนกมีการเรียบเรียงเพื่อให้สะดวกแก่ผู้ที่สนใจศึกษา และมีการอธิบายถึงคำและความหมายเพิ่มเติมจากในหนังสือชินญาณ และมีการตรวจสอบหลักฐานก่อนจะมาเรียบเรียงเป็นพงศาวดารโยนก

พงศาวดารโยนกทั้ง 3 รูปแบบ มีความแตกต่างในเรื่องของตัวสะกดที่ปรับให้เป็นปัจจุบันมากขึ้นจากฉบับในหนังสือชินญาณและรายละเอียดอธิบายภาษาต่างประเทศ โดยในหนังสือชินญาณมีคำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษและภาษาจีน แต่ในฉบับเรียบเรียงโดยพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ไม่มีคำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษหรือภาษาจีน แต่ในส่วนการประชุมพงศาวดารภาคที่ 5 นั้นตัดส่วนคำอธิบายที่เป็นภาษาอังกฤษออก แต่ยังคงมีตัวภาษาจีนอธิบายคำศัพท์

2.3 แนวการเขียนพงศาวดารโยนก

การนำเสนอเนื้อเรื่องในพงศาวดารโยนกได้รับอิทธิพลการศึกษาประวัติศาสตร์จากตะวันตกในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา จึงมีการตรวจสอบหลักฐานเพื่อทำให้การเรียบเรียงถูกต้องให้มากที่สุด ดังที่กล่าวว่า "...เนื่องการเรียบเรียงเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้สอบสวนกับพงศาวดารพม่ารามัญไทยใหญ่ ล้านช้าง¹ และพงศาวดารจีน พงศาวดารเหนือ² พระราชพงศาวดารสยาม และพงศาวดารเขมร³ กับหนังสือต่างๆ ในภาษาอังกฤษด้วย ที่มีข้อความ

¹ หนังสือพงศาวดารล้านช้างมี 2 ฉบับ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้เรียบเรียงไว้ฉบับ 1 พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ไปได้ต้นฉบับตามภาษาเดิม และเมื่อตรวจสอบจึงเอาฉบับของพระยาประชาภิจักรจักรมาพิมพ์ในประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1

² หนังสือพงศาวดารเหนือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งพระเกียรติยศเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล มีรับสั่งให้พระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นผู้รวบรวมเรื่องมาเรียบเรียงเมื่อปีเถาะ นพศก จุลศักราช 1169 พ.ศ. 2350

³ หนังสือพงศาวดารเขมร พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รับสั่งให้ขุนสุนทรโวหาร ในกรมพระออลักษณ์ และพระยาธรรมาธิปดี พระเสนาพิจิตร หมื่นมหาสมุทร 3 นายเป็นล่ามเขมร แปลออกเป็นภาษาไทย เมื่อปีเถาะ สัปตศก จุลศักราช 1217 พ.ศ. 2398 ทั้งพงศาวดารเหนือและพงศาวดารเขมร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้พิมพ์เป็นครั้งแรก เมื่อปีมะเส็ง เอกศก จุลศักราช 1231 พ.ศ.

กล่าวอ้างถึงกันและคลาดเคลื่อนต่างกันไปบ้าง ดังจะได้อธิบายต่อไปในคำบรรยายต่อจากคำนำนี้..¹ แต่พระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) ก็ยังยึดติดการเขียนตามคติการเขียนตำนานแบบเดิม สังเกตได้จากคำนำมัสการที่ถวายแด่พระรัตนตรัยตามแบบนิยมของการแต่งตำนานทางล้านนา ความว่า

...ด้วยเดชะอำนาจคำสัจจาอันนี้ ข้าพเจ้าแต่งตำนานโยนกเรื่องนี้ เพื่อประโยชน์เจริญความรู้ในโบราณประวัติแก่มหาชนชาวพระนครนี้ ขอเจตนาอันดีนี้จึงเป็นผลสำเร็จโดยชอบ อนึ่งด้วยสัจวาที่ได้นอบน้อมในคุณพระรัตนตรัยและความสัจจกตัญญูในคุณานุคุณที่ได้อ้างมานี้ ขอสรรพศรีสวัสดิ์พิพัฒนามงคลอิทธิพระสุภาะวิบุลยผล ที่มาขุนหมื่นนั้ยบง จงมีแด่พระบาทสมเด็จพระบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวกับทั้งพระบรมราชวงศ์และสวภามาตย์ราชบริพาร ขอให้พระราชอาณาจักรชุ่มเย็นเป็นสุขสำราญไพศาลสมบูรณ์ จารุญราชสมบัติ ขจัดเสี้ยนศัตรูกษัยโสทธิเทอญ...²

พงศาวดารโยนก เป็นงานเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เล่มแรก และที่สำคัญเป็นงานเขียนชิ้นแรกที่เขียนในแนวประวัติศาสตร์ของชาติไทยอีกด้วย ลักษณะการเขียนและการเรียบเรียงเป็นระบบคล้ายคลึงกับงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางตะวันตก แตกต่างจากงานเขียนในจารีต “พระราชพงศาวดารแบบดั้งเดิม” ที่มีมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ พงศาวดารโยนกมุ่งที่จะทำความเข้าใจให้กับผู้อ่าน มากกว่าเป็นการบันทึกรายการตามลักษณะงานเขียนแบบพระราชพงศาวดารที่ผ่านมา โดยไม่สนใจว่าผู้อ่านจะสามารถทำความเข้าใจได้หรือไม่ ซึ่งผู้เขียนต้องการให้เกิด “ประโยชน์แก่กุลบุตรชาวสยามในการเรียนพงศาวดาร” โดย “ให้ความเป็นระเบียบเป็นต่อเนื่องกัน เพื่อเป็นการสะดวกแก่ผู้อ่านสืบไป” โดยในเนื้อหาจะมีการอธิบายพื้นฐานความเข้าใจแก่ผู้อ่านก่อน เช่น อธิบายคำว่าไทย³ อธิบายว่าด้วยศักราชต่างๆ ที่คลาดเคลื่อนไม่ตรงกัน⁴ เป็นต้น

พงศาวดารโยนกได้อธิบายให้ผู้อ่านได้เข้าใจถึงชื่อเมืองที่เรียกแตกต่างกัน ตามลักษณะของตำนาน ชื่อต่างๆ ที่ปรากฏ อธิบายหัวข้อต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น หัวข้อคำว่าไทย ก็จะอธิบายคำว่าไทย ว่าด้วยข้อมูลประเทศไทย ว่าด้วยไทยแผ่ลงมาจากจีนแล้วแยกกันตั้งนครลง

¹ พระยาประชากิจกรจักร์. (2516). เล่มเดิม. หน้า 11.

² เรื่องเดิม. หน้า 3.

³ เรื่องเดิม. หน้า 19.

⁴ เรื่องเดิม. หน้า 94.

มาทางใต้ ชื่อไทยต่าง ๆ และประเภทของไทย นอกจากนี้ยังมีหมายเหตุอธิบายความต่าง ๆ ที่น่าสังเกต หรือตั้งข้อสงสัยไว้ด้วย ความว่า

...ถ้าตำนานใดที่ผู้แต่งเป็นชาวดัตช์ ถนัดวิชาการศาสนาและภาษามคร ก็มักจะแต่งไว้ในมครภาษา บัญญัติดัดแปลงชื่อตำบลเมืองเป็นมครภาษา และมักยืมเอานามนครและแคว้นต่าง ๆ ในมัชฌิมประเทศมาสมมุติเป็นนามเมือง และแคว้นแคว้นในประเทศนี้ เรื่องราวก็มักจะกล่าวเกี่ยวพันไปในเรื่องศากยวงศ์และลังกาวงศ์เพื่อจะนำความพิศดารในส่วนการที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

ถ้าตำนานฉบับใดที่ผู้แต่งเป็นชาวบ้าน ก็เรียกชื่อคน ตำบล เมืองไปอย่างหนึ่ง ตามเหตุหรือตามนิยมของฝ่ายชาวบ้าน ทำให้คนๆ เดียวหรือเมืองๆ เดียวมีชื่อเป็นหลายๆ อย่าง...¹

..เรียกเมืองเชียงแสนว่าโยนกนคร และเรียกพลเมืองว่ายวนเพื่อให้เป็นโยวนะในอินเดีย แต่คำว่ายวนในที่นี้เหตุเนื่องมาจากคำภาษาจีนเรียกว่ายูนซาง หรือฮวนหน่า แปลว่าต่างประเทศ ทิศใต้นั้น หาใช่โยวนะในอินเดียซึ่งเป็นนามแซ่หรือตระกูลของยวนะ อันเนื่องด้วยมหาปัญจนาคาเป็นต้นตระกูลของพวกโกลาเรียนในอินเดียไม่...²

นอกจากนี้พงศาวดารโยนกเป็นการรวบรวมและตรวจสอบข้อมูลหลักฐานจากเอกสารต่างๆ จำนวนมาก ดังปรากฏในความในคำนำว่า

...อนึ่ง การเรียบเรียงเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้สอบสวนกับพงศาวดารพม่า รามัญ ไทยใหญ่ ล้านช้าง และพงศาวดารจีน พงศาวดารเหนือ พระราชพงศาวดารสยาม และพงศาวดารเขมร กับหนังสือต่างๆ ในภาษาอังกฤษด้วย ที่มีข้อความอ้างถึงกันและคลาดเคลื่อนต่างกันบ้าง...³

...เพราะฉะนั้น ในการเรียบเรียงหนังสือเล่มนี้ จะได้อธิบายข้อความและเหตุผลต่าง ๆ ในเรื่องนี้ ที่จะทำให้เกิดความสงสัยนั้นไว้ในคำปรีายานี้ และจะได้

¹ พระยาประจักษ์จกรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 12-13.

² เรื่องเดิม. หน้า 15.

³ เรื่องเดิม. หน้า 11.

ลงหมายเหตุไว้ในใต้เส้นบรรทัดเบื้องตำแหน่งหน้าสมุดที่มีข้อความอ้างถึง
นั้นด้วย..¹

หลักฐานเอกสารต่างๆ ที่พระยาประกาศกิจจักร์ (แช่ม บุนนาค) นำมาใช้เรียบเรียงและ
ตรวจสอบ มีการนำเอาตำนานต่างๆ ตามต้นฉบับอักษรล้านนาและให้คำอธิบายเกี่ยวกับตำนาน
เหล่านั้น แต่พระยาประกาศกิจจักร์ (แช่ม บุนนาค) ก็ได้เขียนแจ้งแก่ผู้อ่านพงศาวดารโยนกใน
คำขออภัยในการบรรยายความเห็น ดังความว่า

...ข้อความทั้งหลายที่ได้กล่าวมาในคำบรรยายนี้ เป็นข้อความที่สาธกมา
จากตำราต่างๆ บ้าง เป็นส่วนความเห็นที่ได้เกิดขึ้นจากการวินิจฉัยในเรื่อง
ราวต่างๆ ที่ได้อ่านมานั้นบ้าง ข้อความส่วนใดที่เป็นส่วนความเห็นของ
ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าเป็นเที่ยงแท้แน่นอนทีเดียว เพราะเป็นความ
คิดเอกชน คาดคะเนไปตามเหตุผลซึ่งควรเห็นว่า น่าจะเป็นเช่นนั้น หรือไม่
น่าเป็นเช่นนั้น..²

แต่ก็ได้พยายามทำข้อความอธิบายที่ขัดแย้งหรือเป็นข้อสังเกตเพื่อให้ผู้อ่านใช้วิจารณ์
ญาณพิจารณา เช่น เอกสารหลักฐานในการเรียบเรียงขัดแย้งเกี่ยวกับ พ.ศ. ในสมัยที่พม่าเข้า
มาปกครองเมืองเชียงใหม่³

นอกจากงานรวบรวมและเรียบเรียงของพระยาประกาศกิจจักร์ (แช่ม บุนนาค) แล้ว ใน
สมัยนั้นก็มีความนิยมพิมพ์พงศาวดารหรืองานเขียนประวัติศาสตร์ด้านอื่นๆ เช่น หนังสือคำแปล
เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย โดยได้ตีพิมพ์ครั้งแรกในงานศพ เจ้าทิพเนตร
อินทวโรรสสุริยวงศ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ แต่ก็เป็นการแปลจากภาษาล้านนาเป็นภาษาไทยกลาง
และต่อมาสำนักพิมพ์ต่างๆ ก็ขออนุญาตกรมศิลปากร จัดพิมพ์หนังสือประเภทพงศาวดาร
ตำนาน หรือเรื่องราวที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ต่างๆ ออกมาอย่างสม่ำเสมอ เพราะเป็นที่สนใจ
ของบุคคลทั่วไป

ตำนานบางฉบับซึ่งรวบรวมขึ้นมาใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตามพระราชประสงค์ เช่น
พงศาวดารเหนือ พงศาวดารเมืองน่าน ราชวงศ์ปภังกรพงศาวดารลานนา พงศาวดารเมืองเงิน
ยางเชียงแสน ฯลฯ ผู้ประพันธ์ตำนานฝ่ายเมืองมักไม่ใช้พระหรือนักบวชในพุทธศาสนา เช่น ผู้

¹พระยาประกาศกิจจักร์. (2516). เล่มเดิม. หน้า 12

²เรื่องเดิม. หน้า 116.

³เรื่องเดิม. หน้า 403.

เรียบเรียงพงศาวดารลานนาไทย และพงศาวดารเมืองน่าน คือ แสนหลวงราชสมภาร ผู้รวบรวม
พงศาวดารเหนือ คือ พระวิเชียรปรีชา (น้อย)

2.4 เอกสารที่ใช้ในการเรียบเรียงพงศาวดารโยนก

เอกสารหลักฐานต่าง ๆ ที่นำมาเป็นข้อมูลในการเขียนพงศาวดารฉบับนี้สามารถแยก
ประเภทตามที่มาแห่งหลักฐานได้ 2 ลักษณะคือ

2.4.1 เอกสารหลักฐานฝ่ายตะวันออก ได้แก่ พงศาวดารสยาม พงศาวดารเหนือ

พงศาวดารเมืองต่าง ๆ พงศาวดารพม่า พงศาวดารมอญ พงศาวดารลาวไทยใหญ่ พงศาวดาร
ล้านช้าง พงศาวดารจีน เอกสารหลักฐานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีการเรียบเรียง เขียนและแปลขึ้น
ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา เช่น มีการรวบรวมและเรียบเรียงพงศาวดารเหนือ โดย
พระวิเชียรปรีชา (น้อย) ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีการเรียบเรียง แต่ง ขำระ รวบรวม พระราช
พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ลำานวนต่าง ๆ และพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งเอกสาร
ทางศาสนา เช่น สังคหิยวงศ์ จุลยยุทธการวงศ์ จุลยยุทธการวงศ์ความเรียง เทศนาจุลยยุทธการวงศ์
ชินกาลมาลีปกรณ์ ตำนานต่าง ๆ ทางศาสนา

นอกจากนี้ยังมีการแปลพงศาวดารจีน เช่น สามก๊ก ไซฮั่น ห้องสิน ตั้งแต่รัชกาลที่ 1
เป็นต้นมา การแต่งเรียบเรียงราชอิทธาในสมัยรัชกาลที่ 1 การแปลเรียบเรียงงานเรื่องประเทศ
ไทยในตำานานจีนโดยพระเจนจันอักษร

ในสมัยรัชกาลที่ 5 งานพระราชนิพนธ์ พระราชพงศาวดารเขมรความย่อ ของพระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และการรวบรวมเรียบเรียงพงศาวดารเมืองต่าง ๆ เช่น พระมหา
อำมาตยาธิบดี (หรุ่น) เรียบเรียงพงศาวดารเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนไชย
ใน พ.ศ. 2418 พระพลัษฐานุรักษ์รวบรวมพงศาวดารเมืองแฉ่ง เมื่อ พ.ศ. 2428 เป็นต้น

เนื้อความในพงศาวดารโยนกจะกล่าวถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของกลุ่มเมืองใน
บริเวณตอนเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน ที่รู้จักกันในชื่อ “ลาวเฉียง” ซึ่งได้แก่ เมืองเชียงใหม่
เมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองน่าน เมืองแพร่ เมืองเถิน เมืองเชียงราย และเมืองใกล้เคียง ซึ่ง
เนื้อความส่วนใหญ่ปรากฏอยู่ในเอกสารฝ่ายไทยก่อนหน้านั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวของราชวงศ์
สิงหนวัติ หรือราชวงศ์ลาวจก เรื่องราวของกลุ่มเมืองบริเวณตอนเหนือของประเทศไทยที่ปรากฏใน
พงศาวดารเหนือ ของพระวิเชียรปรีชา (น้อย) เป็นต้น

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา มีความพยายามรวบรวม เรียบ
เรียงเอกสารหลักฐานที่มีเนื้อความเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของ “สยามประเทศ” ขึ้น
ลักษณะดังกล่าวมีพัฒนาการสืบเนื่องเรื่อยมา มีประเด็นที่น่าสังเกตประการหนึ่ง คือในเอกสาร
หลักฐานของไทยทั้งหมดที่รวบรวม เรียบเรียงขึ้นตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4

2.4.2 เอกสารหลักฐานฝ่ายตะวันตก พงศาวดารโยนกเป็นหนังสือที่ปรากฏอิทธิพลของตะวันตกอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นด้านการรวบรวมข้อมูล การเรียบเรียง การวิเคราะห์หลักฐาน ตลอดจนการใช้เอกสารข้อมูลจากตะวันตก แม้เนื้อความยังคงลักษณะเดียวกับจารีตการเขียนประวัติศาสตร์แบบตำนานอยู่มาก แต่การดำเนินเรื่อง การวิเคราะห์ข้อมูล การทำความเข้าใจกับผู้อ่าน การตั้งข้อสังเกต เป็นลักษณะที่ไม่เคยปรากฏขึ้นเลยในการเขียนงานทางด้านประวัติศาสตร์ของไทย ก่อนการเข้ามาของตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 3 พงศาวดารโยนกจึงนับเป็นหนังสือไทยเล่มแรกที่กำลังพูดถึงประวัติความเป็นมาของชาติไทยว่าอพยพโยกย้ายลงมาจากทางตอนใต้ของจีน ดังความว่า

...แต่เรื่องที่ชาติไทยได้แผ่ฝ่ายลงมาจากประเทศฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นทักษิณภาคของประเทศจีนบัดนี้ ตามพงศาวดารไทยใหญ่และไทยเหนือไม่ได้ความปรากฏถึงมูลเดิม เพราะเป็นเรื่องแต่งขึ้นภายหลัง ดำเนินเรื่องต้นเป็นแต่นิทานเสียโดยมาก ที่คงได้ความปรากฏบ้างจากหนังสืออังกฤษ ซึ่งกล่าวด้วยเรื่องประเทศตะวันออกลหลายเรื่อง เช่น พงศาวดารจีนโบราณของมองซิเออเตเรียน กล่าวถึงชนชาติไทยแต่โบราณกาลตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ในบริเวณแม่น้ำเจ็กเกียง ซึ่งบัดนี้เรียกว่าแยงซีเกียง ในประเทศจีน คือแม่น้ำอันเป็นที่ตั้งเมืองเสฉวน หรือเสฉวน หรือโปตัง เดิมเป็นประเทศไทยมาก่อน...
...ก่อนคริสตกาล 2356 ปี ก่อนพุทธกาล 1814 ปี ...หนึ่ง โปรเฟสเซอร์ดูแคลสกล่าวไว้ว่า ชนชาติไทยได้ตั้งประเทศเป็นเอกราชในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียงนั้นมีอาณาเขตโดยกว้างตั้งแต่แลติจูด 33 จนถึง 38 ดีกรี โดยยาวตั้งแต่ลองติจูด 106 ถึง 109 ดีกรี มีปรากฏในสมัยกาลก่อนคริสตกาล 2208 ปี คือก่อนพุทธกาล 1666 ปี ...ในระหว่างยุคเข็ญขับเคี่ยวศึกสงครามกับเมื่อเป็นเลียดก๊กนั้น พวกชาติไทยเดิมชาวแม่น้ำแยงซี พากันหนีลงมาสู่ประเทศทิศใต้ก็มาก ดอกเตอร์คซิงกล่าวไว้ว่า พวกไทยได้ลงมาตั้งในแดนภูกามกว่า 2,000 ปีมาแล้ว...ในมหाराชวงศ์พงศาวดารพม่า ว่าพวกที่มาทำลายกรุงตะโก้งเป็นพวกทुरुก หรือทริด คือตันธารี คันธารวิสัย แปลว่าจีนนั้น ดอกเตอร์คซิงเห็นว่าไม่ใช่จีน เป็นพวกเตโรซาน หรือเทียร์ หรือแดนสยาม คือพวกไทยใหญ่นี้เอง...ในตำนานทิศใต้ของหมอสมิทโยร์ ชื่อแอนโทรโปบานเรียนซ์ กล่าวว่า หัวเมืองฝ่ายใต้ประเทศจีน ซึ่งบัดนี้เรียกว่ายูนนานั้นนั้น แต่ก่อนเรียกทิน หรือเทียร์...กองทัพจีนแผ่นดินอันจึงได้ยกมาปราบปรามประเทศเทียร์ได้เมื่อพุทธกาล 456 พรรษา...การสงครามครั้งนั้นคนตายมาก ชาวฮุนหน่าหนีภัยลงมาข้างทิศใต้สยามประเทศฝ่ายเหนือครั้งนั้นมาก...ภายหลังกองทัพจีนยกมาปราบปรามประเทศมาฟันชาวฮุนหน่าเสีย

มากกว่ามาก ด้วยเหตุนี้ชนชาติไทยฝ่ายเหนือจึงได้กระจายพ่ายลงมาตาม
บริเวณแม่น้ำโขง แม่น้ำคง แม่น้ำขาว คือจิรวดี และแม่น้ำเมง...¹

งานค้นคว้าเกี่ยวกับความเป็นมาของชนชาติไทยโดยชาวตะวันตก เริ่มปรากฏขึ้นในงาน
เรื่อง The Cradle of the Shan Race ของ A.F.J.B Terrien de Lacouperie ที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ.
2428 โดยให้ข้อสรุปว่า ชนชาติไทยเป็นชนชาติที่เก่าแก่ และชนเผ่าต่างๆ ที่อยู่ในประเทศจีน
เช่น มุง เหลียว ปา เป็นคนไทย

“ The Old Thai Empire” ของ E.H. Parker ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2437 ให้ข้อสรุปว่า นาน
เจ้าเป็นอาณาจักรของไทย งานเรื่อง “ Le Cambodge” ของ Etienne Aymonier ตีพิมพ์ใน พ.ศ.
2443 ให้ข้อสรุปว่าเชื้อชาติไทยแปลว่าเสรีหรือเสรีชน ประกอบด้วยกลุ่มชนหลายสาขา เช่น
ฉาน ลาว สยาม และมีถิ่นกำเนิดดั้งเดิมอยู่ในบริเวณที่ราบสูงยูงน่าน²

พงศาวดารโยนก ของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้รวบรวมเรื่องราวเกี่ยว
กับประวัติความเป็นมาของไทยในลักษณะที่มีความเป็น “ชาติ” ได้ก่อตัวขึ้นแล้ว โดยรวบรวม
เรื่องราวเฉพาะที่เกิดขึ้นในดินแดนทางตอนเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน แล้วร้อยเรียงเป็น
เรื่องเดียวกัน ก่อนที่จะเชื่อมความสัมพันธ์ของเรื่องราวที่เกิดก่อนให้เชื่อมโยงกับปัจจุบัน ดัง
ความที่ปรากฏในคำนำว่า “เรื่องตำนานโยนกนี้ เป็นเรื่องพงศาวดารไทยในฝ่ายเหนือ ซึ่งเกี่ยว
เนื่องกับเรื่องต้นพระราชพงศาวดารสยาม”³

2.5 แนวคิดทางการเมืองในพงศาวดารโยนก

พงศาวดารโยนกนับตั้งแต่ได้ลงตีพิมพ์ในหนังสือชินญาณเมื่อ พ.ศ. 2441 และเรียบ
เรียงเป็นเล่มเมื่อ พ.ศ. 2450 นั้น พงศาวดารโยนกได้สร้างการรับรู้ให้แก่ชาวสยามเกี่ยวกับ
ประวัติศาสตร์ล้านนา โดยสามารถแบ่งออกเป็นได้ดังนี้

2.5.1 สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพรมแดนของสยาม ในปี พ.ศ. 2430 ได้มีการ
บรรจุหลักสูตรวิชา “ภูมิศาสตร์” เข้าไว้ในการศึกษาทั้งระดับมูลศึกษาและระดับมัธยมศึกษาควบ
คู่กับหลักสูตรวิชา “พงศาวดาร” ดังนั้นโครงเรื่องในพงศาวดารโยนก มีความเป็นรูปแบบของ
ความเชื่อมโยงต่อเนื่องในเรื่องราวประวัติความเป็นมาของ “ชาติไทย” เด่นชัดกว่าเอกสารทาง
ประวัติศาสตร์ไทยทุกชิ้นที่ผลิตก่อนหน้านั้น แม้จะเป็นเนื้อความเฉพาะ “พงศาวดารไทยในฝ่าย

¹พระยาประจักษ์จักรจักร. (2516). พงศาวดารโยนก. หน้า 23-28.

²ราม วัชรประดิษฐ์. (2539). พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติในประเทศไทย พ.ศ. 2411-2487.
หน้า 147.

³พระยาประจักษ์จักรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 4.

เหนือ” แต่ก็แสดงความเป็น “เรื่องต้นพระราชพงศาวดารสยาม” ที่เป็นรูปแบบและเด่นชัด ซึ่งในสมัยสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เคยปรากฏความพยายามในการเรียบเรียงประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้มาแล้ว ได้แก่ พงศาวดารเหนือ ของพระวิเชียรปรีชา (น้อย) หากแต่ความคลุมเครือเลื่อนลอยของหลักฐานเอกสารและวิธีที่สมเด็จพระยาตำราธิราชอนุภาพทรงเรียกว่า “แต่งหัวต่อเชื่อมให้เป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ทำให้เกิดความต่อเนื่องหรือเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน”¹

การรับรู้ดินแดนที่ปรากฏขึ้นจริงในระบบภูมิศาสตร์โลกสะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในการกำหนด “ขอบเขต” หรือ “ดินแดน” ในบริบททางประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน จากเดิมการอธิบายขอบเขตหรือดินแดน แนวความคิดแบบไตรภูมิในสังคมไทย ที่มุ่งเน้นดินแดนทางพุทธศาสนา แต่ในพงศาวดารโยนกได้กำหนดดินแดนที่ปรากฏในตำนานให้ลงตัวกับสภาพภูมิศาสตร์โลกอย่างชัดเจนขึ้น ดังความว่า

...ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ อันกล่าวจับเดิมมาแต่แรกตั้งภัทรกับ
และนำทวมโลกแล้วลดแห่งบกเกิดเป็นภูมิประเทศที่ตั้งแคว้นแคว้น
อันมีชื่อภายหลังว่าโยนกประเทศ กล่าวด้วยพวกขอมหลวงเมือง
โพธิสารหลวงได้ขึ้นไปตั้งบ้านเมืองเป็นปฐม มีชื่อเมืองสุวรรณโคมคำ
และเมืองอุมงค์เสลานคร เป็นต้น เดิมมีแคว้นขึ้นไปฝ่ายเหนือถึง
เมืองยอง เชียงรุ้ง สิบสองปันนา ต่อแดนเมืองแสหลวง คือ ฮุนหน่า
อันเป็นราชอาณาจักรกรุงจีนปัจจุบันนี้...เจ้าสิงหนวัติกุมาร ได้พา
บริวารมาสู่ประเทศนี้ แรกตั้งเมืองนาคพันธ์ หรือนาคินทร์ คือเมือง
เชียงแสนเก่า...²

...ฝ่ายแคว้นโยนกหรือยูนชาง ก็แยกออกเป็นสองประเทศราช
ฝ่ายเหนือคืออาณาจักรล้านช้างสิบสองปันนา มีอาณาเขตฝ่าย
เหนือขึ้นไปต่อแดนห่อเมืองแสหลวง คือ ตาลิฟูฮุนหนามณฑลหนึ่ง
ตอนใต้คือโยนกเชียงแสน มีอาณาเขตข้างใต้ลงมาต่อแดนมารัฐ
หรือญายุ...³

¹ สมเด็จพระยาตำราธิราชอนุภาพ. (2506). ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. หน้าคำนำ 7.

² พระยาประกาศกิจกรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 4-5.

³ เรื่องเดิม. หน้า 30.

พงศาวดารโยนกได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับความเป็นมาของไทยหรือสยามที่ปรากฏอยู่ในเอกสารหลักฐานก่อนหน้านั้น โดยเริ่มตั้งแต่การอพยพของชนชาติไทยจากดินแดนทางตอนใต้ของจีน ซึ่งในบริเวณแถบนี้มีชนชาติขอมได้ตั้งเมืองสุวรรณโคมคำอยู่ก่อนแล้ว ก่อนที่จะเกิดอุบัติการณ์ตามพุทธทำนายที่ว่า ...จะมีขัตติยวงศ์พระเจ้าสมมัตติราชมาแต่ราชคฤห์นครหลวงไทยเทศทิศพายัพ จะมาตั้งแว่นแคว้นสุวรรณโคมคำนี้เป็นมหาราชธานี...¹ การอพยพของเจ้าชายสิงหนวัติในพงศาวดารโยนกเป็นลักษณะหนึ่งของการอพยพจากดินแดนตอนใต้ของจีนลงมาทางใต้ โดยให้คำอธิบายถึงปรากฏการณ์ในลักษณะนี้ว่า

...เหตุการณ์ที่แว่นแคว้นทั้งหลายได้ขยายออกเป็นส่วนๆ หลายส่วนดังนี้เพราะเจ้าแผ่นดินในแว่นแคว้นมีราชบุตรทั้งหลายก็ได้แยกย้ายกันไปครองนครเป็นส่วนๆ กัน เพราะจะอยู่รวมกันก็เป็นอันยาก เหตุราชสมบัติครั้งนั้นก็คือคนส่วยและพื้นดิน จำต้องไปหาแดนกว้างสร้างนครต่างๆ ห่างกันออกไปทุกที โดยเหตุนี้ประชาชนชาติไทยจึงได้แผ่กว้างลวงแดนขอมและเมงลักขลุลงมาในทักษิณภาคนี้โดยลำดับกาลสมัย...²

ในพงศาวดารโยนกได้ดำเนินเรื่องราวการสืบราชสมบัติของราชวงศ์สิงหนวัติ มาจนกระทั่งตกอยู่ภายใต้อำนาจขอมแห่งอุโฆมคเสลานครจนเกิดวิบุรุษคือพระเจ้าพรหมกุมารสามารถขับไล่ขอมออกจากดินแดนแถบนี้ และครองอำนาจสืบมาถึงพระเจ้าไชยศิริ เกิดสงครามกับพวกมอญแห่งเมืองสะเทิม และได้อพยพหลบหนีมาสร้างเมืองไตรตรึงส์ และมีเชื้อสายบางส่วนยังอยู่ที่เมืองเดิม ต่อจากนั้นก็ดำเนินเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับแว่นแคว้นต่างๆ ที่อยู่ในบริเวณเดียวกันนี้ ได้แก่ เรื่องราวของทริภุญไชย เขลางค์นคร อาณาจักรล้านนาไทย เรื่อยมา และอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ในแว่นแคว้นทางตอนเหนือกับแว่นแคว้นทางตอนใต้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่าง พระยามังรายแห่งเชียงใหม่ พระยาเจ้าเมืองแห่งเมืองพะเยา กับพระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย พระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ กับพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งแว่นแคว้นทางตอนเหนือทั้งหมดตกอยู่ภายใต้อำนาจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พงศาวดารโยนกได้พยายามประมวลเอาเอกสารหลักฐานโดยเฉพาะตำนานต่างๆ ที่มีเรื่องราวของดินแดนแถบเหนือให้ปรากฏเป็นรูปลักษณะที่ชัดเจนขึ้น โดยสามารถอธิบายถึงความ

¹ พระยาประจักษ์จักรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 131-132.

² เรื่องเดิม. หน้า 31.

สัมพันธ์ของเรื่องราวในตำนานได้อย่างมีระบบ โดยให้ภาพความสัมพันธ์ระหว่างแว่นแคว้นต่าง ๆ ในดินแดนที่ถูกกำหนดความเป็น “ไทย” ตามระบบภูมิศาสตร์ อันเป็นลักษณะสำคัญของการมองอดีตในยุคสมัยนั้น ดังความว่า

...ในแว่นแคว้นหนึ่งย่อมมีเมืองมหานครและเมืองลูกหลวงเป็นกิ่งสาขา และผลัดเปลี่ยนกันเป็นเมืองหลวงและเมืองลูกหลวง... พระเจ้าแผ่นดินผู้ครองแว่นแคว้นทั้งเจ็ดส่วนนี้ คงนับเนื่องในประยูรญาติราชวงศ์เดียวกัน ย่อมผูกพันพระราชไมตรีสนิทติดต่อกัน ด้วยการอภิเษกราชบุตรราชธิดาต่อกันและกัน แม้หากจะมีต่างวงศ์มาแทรกคั่นก็เป็นพิเศษชั่วคราว เพราะฉะนั้นแว่นแคว้นทั้งหลายนี้ จึงได้สนิทติดต่อกันรวมเป็นราชอาณาจักรอันใหญ่ได้ เมื่อครั้งสมเด็จพระร่วงเจ้าเป็นใหญ่ในกรุงสุโขทัย จุลศักราชได้หกร้อยปีเศษนั้น ส่วนแว่นแคว้นข้างใต้คือนครหลวงละโว้ หรืออโยธยา สุวรรณภูมิ และศรีธรรมนครก็ยังคงมีเจ้าพระเจ้าแผ่นดิน ปกครองแว่นแคว้นละส่วน ๆ กัน...พระร่วงย่อมเป็นประยูรญาติสัมพันธ์วงศ์กับศรีธรรมนคร นครหลวง และละโว้โยธยา แว่นแคว้นเหล่านี้ก็ยังคงดำรงเอกราชอยู่เป็น ส่วน ๆ กัน แต่คงนับเนื่องในประยูรญาติ และราชอาณาจักรเนื่องกัน...¹

จะเห็นได้ว่า การมองลักษณะการตั้งบ้านเมืองหรือแว่นแคว้นในอดีต ในพงศาวดารโยนกอยู่ในรูปแบบของการมี “เจ้าแผ่นดินปกครองแว่นแคว้นละส่วน ๆ กัน” แว่นแคว้นเหล่านี้มีความผูกพันกันในลักษณะของเครือญาติ โดยการอภิเษกสมรส และได้พัฒนาต่อไปถึงขั้น “แว่นแคว้นทั้งหลายนี้จึงได้สนิทติดต่อกันรวมเป็นราชอาณาจักรอันใหญ่” ความหมายที่ปรากฏนี้เท่ากับเป็นการยอมรับการคงอยู่ของศูนย์กลางอำนาจต่าง ๆ ในอดีต บนแผนที่ทางระบบภูมิศาสตร์ อันไม่จำเพาะเจาะจงว่าจะต้องมีศูนย์กลางแห่งอำนาจเพียงแห่งเดียว “แว่นแคว้นเหล่านี้ก็ยังคงดำรงเอกราชอยู่เป็นส่วน ๆ กัน” จนกระทั่งเกิดการรวมตัวของแว่นแคว้นต่าง ๆ “จึงได้สนิทติดต่อกันรวมเป็นราชอาณาจักร”

มีประเด็นที่น่าสังเกตประการหนึ่งในพงศาวดารโยนก เกี่ยวกับการให้ความสำคัญต่อการกำเนิดแห่งกรุงศรีอยุธยา ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 มีการจัดอดีตในตำนานกับอดีตในพระราชพงศาวดารเข้าด้วยกัน มีการกล่าวถึงเหตุการณ์ก่อนตั้งกรุงศรีอยุธยาเพื่อแสดงความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งจากเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่ถูกเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สามารถแยกออกได้เป็น 2 กระแส คือ ในพงศาวดารเหนือ พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม ทำให้การชาวกรุงเก่า กล่าวถึงพระเจ้าอู่ทองมีเชื้อสายมาจาก

¹ พระยาประชากิจกรจักร์. (2516). เล่มเดิม. หน้า 67-69.

“กัมพูชา” หรือ “เขมร” ส่วนในจุลยุทธการวงศ์ เทศนาจุลยุทธการวงศ์ จุลยุทธการวงศ์ความเรียง อันมีเค้าเงื่อนเรื่องพระเจ้าอู่ทองจากตำนานท้าวแสนปม และตำนานพระยาแกรก เสนอภาพพระเจ้าอู่ทองมีเชื้อสายจากเมืองเชียงราย กำแพงเพชร ซึ่งการเสนอเรื่องพระเจ้าอู่ทองสืบเชื้อสายจากเชียงราย กำแพงเพชร นี้มีการย้ำความสำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระราชพงศาวดารความย่อที่พระราชทานแก่เซอร์ จอห์น เบาว์ริง¹

พงศาวดารโยนกได้ขยายความเกี่ยวกับความเป็นมาของพระเจ้าอู่ทองตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการเชื่อมโยงเรื่องราวในตำนานกับเรื่องราวในพระราชพงศาวดารเข้าด้วยกัน สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่คือ ความพยายามให้เหตุผล โดยการคำนวณเวลาแห่งโลกปัจจุบันและการบ่งบอกสถานที่ที่ปรากฏการณ์นั้น ในสภาพความเป็นจริงทางภูมิศาสตร์ อันสามารถยืนยันได้เพื่อบ่งบอกว่าอดีตที่ให้ความสำคัญนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงบนวิถีทางแห่งประวัติศาสตร์ของประเทศไทยในขณะนั้น ดังความว่า

...ซึ่งพระเจ้าไชยศิริ ลงมาตั้ง ณ เมืองกำแพงเพชรนั้น เป็นจุลศักราชก็คลาดกันอยู่เล็กน้อย เป็นก่อนปีเสวยราชย์ของ อโนรธา ไป 6 ปี ถ้านับตามไทยใหญ่ก็คลาดกันไป 13 ปี โดยจะวินิจฉัยว่า ชาวเชียงแสนลงมาตั้งที่แดนเจดีย์ในคราวนี้ก็เกือบจะได้ แต่ระยะเวลายังห่างไกลกับพระเจ้าอู่ทองรามธิบดีกว่า 200 ปี ไหนเลยจะต่อวงศ์กันได้ ใน 4-5 ชั่วบุรุษ เพราะในต้นพระราชพงศาวดารสยาม มีความปรากฏว่า พระราชโอรสนัดดาพระเจ้าไตรตรึงส์ ครองราชสมบัติสืบต่อกันมาได้ 4 ชั่วแผ่นดิน ก็ถึงบุรุษแสนปมได้พระราชธิดาพระเจ้าไตรตรึงส์ และได้อินทภริยาในนครเมืองเทพนคร เมื่อจุลศักราช 681 ครองราชสมบัติในเทพนครมาถึงศักราช 706 จึงทิวศต พระราชโอรสทรงพระนามอู่ทองได้ครองราชสมบัติต่อไปได้ 6 ปี จึงลงไปสร้างกรุงเทพมหานคร บรรพบุรุษราชวงศ์ศรีอยุธยา ก็แลเมืองเทพนครนั้น ยังมีคูและปราการเมืองที่ปรากฏอยู่ที่ใต้ห้วยขมิ้น ตำบลวังพระธาตุเหนือบ้านโคก ผังตะวันตกใต้เมืองกำแพงเพชรประมาณสี่ร้อยหรือห้าร้อยเส้น...²

...ปฐมวงศ์ของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า มีความว่า พระปฐมสุริยเทพหรือไทยบรมบพิตร เสวยราชสมบัติ ณ ไชยบุรีมหานคร (ไชยบุรี

¹ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. Brief History of Siam. วินัย พงศ์ศรีเพียร, แปล (2537). ความยกย่องของอดีต. หน้า 74-75.

² พระยาประกาศกิจกรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 74-75.

นี้เป็นนามเมืองเชียงแสน)...สืบพระวงศ์ต่อๆ มา...จนถึงพระพนมศิริไชย
ยกลงมาตั้งเมืองนครไทยเมื่อพระพุทธศานกาลล่วงได้ 1730 พรรษา
จุลศักราชได้ 549...สืบพระวงศ์มาได้อีก 4 ชั่วกษัตริย์ ตรงกันกับความ
ในต้นพระราชพงศาวดาร จึงถึงพระเจ้ารามาริบัติอยู่ทองได้ลงไปครองเมือง
พริบพริกก่อน แล้วจึงมาสร้างกรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา
ที่ตำบลหนองโสน เมื่อพุทธศานกาลล่วงแล้วได้ 1893 จุลศักราช 712
สืบกษัตริย์ขัตติยวงศ์ต่อๆ มาถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้าเป็น
ลำดับที่ 25 นับตั้งแต่พระเจ้ารามาริบัติอยู่ทองมา และเป็นลำดับที่ 52
นับตั้งแต่พระปฐมสุริยเทพ หรือไทยสุพรรณบพิตรเป็นต้นมา ข้อความ
ตามปริยายนี้ดูใกล้เคียงกับข้อความในดำเนินเรื่องต้นพระราชพงศาวดาร
มาก...ด้วยประวัติเหตุโดยกาลสมัยที่เป็นมาดังนี้ นำให้เห็นว่า สมัยที่
พระเจ้าไชยศิริไชย หรือพระเจ้าศิริไชยเชียงแสน ลงมาจากเชียงราย
เชียงแสน มาตั้งอยู่ในแคว้นแคว้นเจดีย์ ณ เมืองกำแพงเพชรนั้น คงจะ
เป็นเมื่อครั้งเจ้าคำฟ้ามาตีเมืองเชียงราย เชียงแสน...เวลานั้นแคว้น
เจดีย์หรือราชวงศ์นั้น คงจะเกี่ยวพันฉันท์ญาติกันกับแคว้นและ
ราชวงศ์เชียงราย เชียงแสนอยู่แล้ว ตั้งแต่ครั้งพระองค์พรหมราชหรือ
ศรีธรรมไตรปิฎก ลงมาปราบปรามได้ และไว้บุตรหลานให้ปกครอง
แต่ก่อนกันมาในคราวนี้ จึงได้มุ่งหมายมาพึ่งพาอาศัยอยู่ได้สะดวก
จนได้สืบสุริยวงศ์พงศ์พันธุ์ แผ่ลงมาถึงแคว้นสุวรรณภูมิและ
อโยธยา...¹

2.5.2 การรวมชาติ มีการเสนอภาพความสัมพันธ์ของกรุงศรีอยุธยากับแคว้น
ต่างๆ ที่อยู่ทางตอนเหนืออย่างเด่นชัด นับว่าเป็นการอธิบายถึงการค่อยๆ รวมตัวจาก “แคว้น
แคว้นเหล่านี้ก็ยังคงดำรงเอกราชอยู่เป็นส่วนๆ กัน” มาสู่ “แคว้นแคว้นทั้งหลายนี้ จึงได้สนิทติดต่อกัน
กันรวมเป็นราชอาณาจักรอันใหญ่”

พงศาวดารโยนกได้พยายามตัดความคลุมเครือของพระร่วงที่ปรากฏในตำนานออก
ระหว่างเรื่องพระร่วงอรุณราชกุมารกับพระร่วงบุตรนายกองเคราแห้งละไว้ พงศาวดารโยนกได้ตัด
สินว่าเรื่องราวที่เป็นจริงน่าจะเป็นเรื่องพระร่วงอรุณราชกุมาร ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพระยามัง
รายแห่งเชียงใหม่กับพระยาंगเมืองแห่งเมืองพะเยามากกว่า และให้ความสำคัญต่อสถาบัน
กษัตริย์จะมีใช้สามัญชนธรรมดา หากแต่มีความเป็น “สันตติวงศ์” อันเป็น “สิทธิธรรม” ของ

¹พระยาประชากรกิจกรจักร. (2516). เล่มเดิม. หน้า 75-80.

กษัตริย์อันมีมาแต่กำเนิด อันเป็นแนวความคิดที่ปรากฏขึ้นตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ดังความว่า

...เนื้อความที่สาธกมานี้เป็นพยานได้อย่างหนึ่ง ที่จะให้เห็นว่าพระร่วงไม่ใช่
ตระกูลไพร่หรือบุตรนายกองเคราด้งพงศาวดารเขมร พระร่วงย่อมเป็นประยูร
ญาติสัมพันธ์วงศ์กับศรีธรรมนครนครหลวงและละโว้อยุธยา แวันแคว้นเหล่านี้
ก็ยังคงดำรงเอกราชอยู่เป็นส่วนๆ กัน แต่คงนับเนื่องในประยูรญาติและราช
อาณาจักรเนื่องกัน...¹

ภาพความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยาที่เป็น “ต้นวงศ์” เดียวกัน ได้รับการ
เน้นย้ำในพงศาวดารโยนก แม้ในการวิพากษ์ถึงเอกสารที่ปรากฏเรื่องราวของ “พระร่วง” อื่นๆ
ยังถูกอธิบายถึงลักษณะการมีวงศ์เดียวกัน ดังการอธิบายว่า พระร่วงเป็นวงศ์เมืองเพนนคร
ซึ่งเมืองเพนนครนี้เป็นจุดกำเนิดของต้นวงศ์พระเจ้าอู่ทอง ตามตำนานท้าวแสนปม ตำนานพระ
ยาแกรก ที่ปรากฏในจุลยุทธการวงศ์ เทศนาจุลยุทธการวงศ์ จุลยุทธการวงศ์ความเรียง กล่าวถึง
พระราชบิดาของพระเจ้าอู่ทองอภิเษกกับพระราชธิดาแห่งเมืองไตรตรึงส์ ได้รับกลองอินทเทรี
และสร้างเมืองเพนนครขึ้น ก่อนที่พระเจ้าอู่ทองจะอพยพผู้คนมาสร้างกรุงศรีอยุธยา ซึ่งปรากฏ
การให้ภาพดังกล่าวในพงศาวดารโยนก ความว่า

...ยังมีข้อความในหนังสือชินกาลมาลินี กล่าวถึงมูลประวัติของพระเจ้า
โรจนราชผู้ได้พระพุทธสิหิงค์มาจากศรีธรรมนครนั้นว่า บุรุษผู้หนึ่ง
เป็นชาวบ้านโคณคาม (เข้าใจว่าบ้านโคกนิมเมืองเพนนคร) หลงป่า
ไปพบนางเทพธิดาแปลงเป็นมนุษย์มาร่วมสมัครสังวาส เกิดบุตรได้
มาเป็นเจ้ากรุงสุโขทัย ทรงนามว่าโรจนราช หรือนรธาธิราช
แต่ในตำนานนี้ว่า จุลศักราชได้ 718 ในตำนานพระพุทธสิหิงค์
ซึ่งพระโพธิ์รังษีแต่งเป็นภาษามคธนั้นว่าจุลศักราช 500 เรียก
พระนามพระเจ้ากรุงสุโขทัยพระองค์นั้นว่า ไสยรังคราช ถ้าจะ
ว่าพระเจ้ากรุงสุโขทัยเป็นบุตรชาวบ้านโคณคามแล้วต้องอนุมาน
ว่า เป็นตระกูลเมืองเพนนครนั่นเอง...²

2.5.3 ล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของสยาม พระยาประกาศกิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) จะ
กล่าวถึงว่าการแต่งตั้งตำนานโยนกก็เพื่อเป็นความรู้แก่ชาวพระนคร ซึ่งก็คือ กรุงเทพมหานคร

¹พระยาประกาศกิจกรจักร์. (2516). เสริมเติม. หน้า 69.

²เรื่องเดิม. หน้า 80.

ส่วนกลางของสยามประเทศในขณะนั้น มิใช่การเรียบเรียงเพื่อชาวล้านนาในขณะนั้นเลย และพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ก็เป็นคนพระนครโดยกำเนิดมิได้เป็นชาวล้านนา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นคนของทางราชการจากส่วนกลางที่ต้องการจะเรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนา เพื่อให้คนทางส่วนกลางรับทราบถึงความเป็นมาและการเกี่ยวข้องกันกับส่วนกลาง จากคำนำ “เรื่องตำนานโยนกนี้ เป็นเรื่องพงศาวดารไทยในฝ่ายเหนือซึ่งเกี่ยวเนื่องกับเรื่องต้นพระราชพงศาวดารสยาม...” พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้เรียกดินแดนล้านนาและชาวล้านนาในขณะนั้นว่า “ไทยฝ่ายเหนือ” ซึ่งเป็นการเรียกให้คนในส่วนกลางรับรู้ถึงว่าดินแดนล้านนาก็เป็นไทยมิใช่ “ลาว” ตามความเข้าใจโดยส่วนมากของส่วนกลาง

ขณะนั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีราชโบายรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางทำให้การแต่งพงศาวดารโยนกเป็นอีกหนึ่งวิธีสลายความเข้าใจว่า “ล้านนา” เป็น “ลาว” มิใช่ไทยออกไป เพื่อเป็นการสร้างความยอมรับผ่านประวัติศาสตร์ที่เรียบเรียงขึ้นใหม่ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ดังเช่นในคำนำของพงศาวดารโยนกที่ว่า...ข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงเรื่องนี้เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรชาวสยามในการเรียนพงศาวดาร จึงได้พยายามแสวงหาฉบับตำนานต่างๆ มาคัดแปลออกจากอักษรลาวหรือไทยเหนือ...จะสังเกตได้ว่าพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ยังติดที่จะเรียก “ล้านนา” ว่าเป็น “ลาว” แต่ก็พยายามที่จะเรียกว่า “ไทยเหนือ” ด้วย

เมื่อสยามต้องการสร้างความรับรู้ใหม่ว่าคนล้านนาเป็นคนไทยเช่นเดียวกับคนสยาม วิธีการหนึ่งก็คือผ่านระบบการศึกษา ดังสะท้อนออกมาในพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่า...รัฐบาลมีอำนาจที่จะแต่งนิสยใจคอไพร่บ้านพลเมืองได้ด้วยแต่งหนังสือสำหรับสอนเด็กนักเรียน...ประโยชน์ของการแต่งหนังสือจึงไม่แพงเลย...¹

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เล่มแรกที่เขียนขึ้นโดยพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) นั้น นอกจากจะสร้างความรู้เกี่ยวกับเรื่องของประวัติศาสตร์ล้านนาแล้วยังสร้างความรู้ถึงความเป็นมาของชาติไทยหรือสยามในสมัยนั้น และกลายเป็นเอกสารอ้างอิงในเวลาต่อมาในเรื่องของชนชาติไทย ได้แก่ หลักไทย ของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ของหลวงวิจิตรวาทการ และ ความเป็นมาของคำว่าสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ของจิตร ภูมิศักดิ์ ฯลฯ

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) พยายามใช้หลักฐานเอกสารตะวันตกและตะวันตกต่างๆ ที่สามารถหาได้ในขณะนั้น นำมาตรวจสอบ วิเคราะห์ และเรียบเรียง ให้มีความชัดเจนอย่างมากที่สุด ซึ่งถือว่าเป็นผู้บุกเบิกการเขียนประวัติศาสตร์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์ และพงศาวดารโยนกได้กลายเป็นข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้ที่ต้องการจะศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนามาจนถึงปัจจุบัน

¹ ก.จ.ช., ร.5 ศ.2/5 โครงการศึกษา 21 มิถุนายน 117-29 กันยายน 129.

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาสมัย

นับตั้งแต่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เรื่องแรก คือ พงศาวดารโยนก ของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) แล้ว งานค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาก็ไม่ค่อยปรากฏเพราะส่วนมากนักประวัติศาสตร์มักสนใจในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับส่วนกลาง สมัยสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยก่อนยากลำบากเพราะยังไม่มีการปริวรรตเอกสารพื้นเมืองเป็นภาษาไทย ทำให้ผู้สนใจหรือต้องการค้นคว้าจะต้องมีความรู้ทางด้านภาษาและตัวหนังสือท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้งานค้นคว้าที่เป็นงานวิชาการยังไม่ปรากฏ แต่ได้มีนักปราชญ์ท้องถิ่นที่ถ่ายทอดประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับล้านนาออกมาแต่ไม่มากนักในรูปแบบของบทความกึ่งสารคดี เช่น ผลงานของสงวน โชติสุขรัตน์ และผลงานของนักวิชาการในรูปแบบของประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์ใน พ.ศ. 2499 เป็นของขจร สุขพานิช เรื่อง “กรุงพุกามและกรุงสยามในล้านนาประเทศ” ซึ่งตีพิมพ์เป็นครั้งแรกในสยามสมัยราชสัปดาห¹

จากงานดังกล่าวทำให้เห็นก้าวแรกของงานประวัติศาสตร์ล้านนาที่สืบต่อจากงานประวัติศาสตร์เล่มแรก “พงศาวดารโยนก” ของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) ใน พ.ศ. 2450 จนกระทั่งงานวิชาการเรื่องแรก ปรากฏขึ้นใน พ.ศ. 2499 นับเป็นเวลากว่า 40 ปี ที่ผลงานทางประวัติศาสตร์ล้านนามีผู้สนใจศึกษาค้นคว้าต่อมา จนถึงในปัจจุบันที่ผลงานประวัติศาสตร์ล้านนามีความหลากหลายนอกเหนือจากประวัติศาสตร์ด้านการเมืองการปกครอง

เมื่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ก่อตั้งใน พ.ศ. 2507 ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับล้านนาคดีได้รับความสนใจมากขึ้น และเชียงใหม่ก็มีฐานะเพิ่มขึ้นในทางด้านการศึกษาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมถึงวิทยาลัยครู เชียงใหม่ต่างมีบทบาทในการผลักดันให้มีการศึกษาด้านล้านนาคดีอย่างกว้างขวาง และประวัติศาสตร์ของล้านนาก็เป็นหนึ่งในองค์ความรู้ทางด้านล้านนาคดีที่ได้รับความสนใจอย่างมากมา

พ.ศ. 2510 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดการสัมมนาทางวิชาการด้านล้านนาคดีครั้งแรกเรื่อง ประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้านนาไทย ระหว่างวันที่ 20-23 ตุลาคม พ.ศ. 2510 บทความที่มีความสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาในระยะนี้ได้แก่ อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่ ของถนอมสุข นุ่มนนท์ และ กฎหมายพระเจ้ามังราย ของประเสริฐ ณ นคร ได้มีส่วนให้เกิดความสนใจค้น

¹สถาบันภาพงานวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนา ระหว่าง 2503-2535. ใน รายงานการวิจัยสถาบันภาพวิจัย สาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535. หน้า 110.

คว่ำประวัติศาสตร์กฎหมายของล้านนาอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน **ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย** ของ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร

นอกจากนี้ยังมีหนังสือเรื่อง **ไทยยวน-คนเมือง** ของสงวน โชติสุขรัตน์ ได้รับการตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2512 และ ม.ล.มานิจ ชุมสาย ได้เสนอบทความเรื่อง **“เชียงใหม่กับอังกฤษ”** ใน **วารสารมนุษยศาสตร์** ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2513 ความเคลื่อนไหวอีกด้านหนึ่งคืองานด้านการปริวรรตเอกสารโบราณที่จะเป็นพื้นฐานต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา การจัดพิมพ์ผลงานที่สำคัญในช่วงระยะเวลานี้ คือ **ชินกาลมาลีปกรณ์ “พงศาวดารล้านนาไทย”** ใน **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10** พ.ศ. 2509 **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** ของคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2514 **ประชุมตำนานล้านนาไทย** ของสงวน โชติสุขรัตน์ พ.ศ. 2515

ใน พ.ศ. 2516 คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดตั้งศูนย์วิจัยล้านนาไทยขึ้น ทำให้กิจกรรมทางวิชาการในมหาวิทยาลัยได้รับความสนใจมากขึ้น ผลงานที่ศูนย์วิจัยล้านนาไทยพิมพ์เผยแพร่ทั่วไปได้แก่ **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่** ที่แปลโดยฮันส์ เพนธ์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านจารึกล้านนา

ต่อมาภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภายใต้การสนับสนุนของสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์กับมูลนิธิภูมิพลโลกได้จัดตั้ง โครงการสำรวจคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อย มีการดำเนินการสำรวจ รวบรวมและปริวรรตเอกสารพื้นเมือง ออกเผยแพร่เป็นประจำ และต่อเนื่องเกือบทุกเดือน การสำรวจรวบรวมจารึกใบลานและสมุดข่อยของหน่วยงานทั้งสอง จึงเป็นรากฐานที่สำคัญในการจัดตั้งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2519 เป็นต้นมา การศึกษาทางวัฒนธรรมได้รับความสนใจอย่างแพร่หลาย วิทยาลัยครูต่างๆ ภายใต้การประสานงานของกองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ (ซึ่งต่อมาได้รับการยกฐานะเป็นสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติใน พ.ศ. 2523) ได้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นใน พ.ศ. 2522

ก่อนหน้านี้คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็ได้จัดตั้งหน่วยส่งเสริมศิลปศึกษา และวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งสามารถผลิตผลงานที่เกี่ยวกับล้านนาคดี โดยเฉพาะด้านวรรณกรรมออกมาเป็นระยะ ตัวอย่างผลงานที่สำคัญ ได้แก่ **คร่าวขอหงส์ผาคำ** ของพระยาโลมาวิสัย ฉบับเทียบอักษรล้านนาและอักษรไทยกลาง ใน พ.ศ. 2524

พ.ศ. 2522 มีการจัดพิมพ์หนังสือ **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3 และภาคที่ 4** ของสำนักนายกรัฐมนตรี ทำให้การศึกษาค้นคว้าวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนาสะดวกมากยิ่งขึ้น และจากการ

ที่มีหลักฐานข้อมูลมากเพียงพอจึงทำให้เกิดงานวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนาศูนย์ราชวงศ์มังรายในระดับบัณฑิตศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา¹

ใน พ.ศ. 2524 ศูนย์วิจัยสังคมศาสตร์ ได้รับการยกฐานะเป็นสถาบันวิจัยสังคม โดยจุดประสงค์เพื่อค้นคว้าและวิจัยด้านสังคมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประเพณีท้องถิ่น ระบบความรู้พื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน ฯลฯ ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนานั้น สถาบันวิจัยสังคมได้เริ่มโครงการศึกษาและอนุรักษ์จารึกล้านนา และได้ก่อตั้งคลังข้อมูลจารึกขึ้น ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลของจารึกให้อยู่ในแหล่งเดียวกัน โดยมีแฟ้มประจำของแต่ละจารึก ประกอบด้วยทะเบียนประวัติจารึก อักษรแปลง คำอ่านปัจจุบัน ภาพถ่าย นอกจากนี้ยังจัดทำดรรชนีต่าง ๆ เช่น ดรรชนีชื่อและตำแหน่งบุคคล ดรรชนีภูมิศาสตร์แผนที่แสดงที่ตั้งเดิมของจารึก ฯลฯ และหนังสือที่เขียนขึ้นโดยใช้ข้อมูลจากจารึกรวบรวม ได้แก่ *ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย* ของอันส์ เพนซ์ เป็นต้น

สถาบันวิจัยสังคมเป็นหน่วยงานแรกๆ ที่ดำเนินการศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานในภาคเหนือ ในช่วงแรกเน้นการสำรวจและถ่ายไมโครฟิล์ม และต่อมาเน้นการปริวรรตอักษรและศึกษาความหมายจากต้นฉบับไมโครฟิล์ม ทำให้เกิดหนังสือ *วรรณกรรมล้านนา* ซึ่งเป็นรายชื่อเอกสารโบราณ ได้แก่ คัมภีร์ใบลาน สมุดพับสา ที่ถูกถ่ายเป็นไมโครฟิล์มเก็บไว้ จากเนื้อหางานวิจัยของสถาบันวิจัยสังคม จะพบว่าส่วนใหญ่มีเนื้อหาทางด้านความเป็นอยู่และประเพณีมากที่สุด รองลงมาคือเนื้อหาด้านประวัติศาสตร์ และด้านเศรษฐกิจ สังคม ตามลำดับ²

ใน พ.ศ. 2524 มหาวิทยาลัยพายัพได้ก่อตั้งหอจดหมายเหตุ³ และได้จัดนิทรรศการล้านนาไทยครั้งที่ 1 มีเอกสารวิชาการประกอบนิทรรศการ เป็นการรวมบทความวิชาการที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนา⁴

ใน พ.ศ. 2526 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยการสนับสนุนของมูลนิธิโตโยต้า ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การสำรวจทำไมโครฟิล์ม ปริวรรต เอกสารโบราณ และการทำพจนานุกรมภาษาถิ่น-ไทยกลาง” ผลจากการประชุมครั้งนี้ก่อให้เกิดโครงการจัดทำพจนานุกรม ภาษาถิ่นล้านนา โดยมูลนิธิโตโยต้าอุปถัมภ์ด้านการเงิน

¹ รายละเอียดอ่านในบทที่ 4

² ดูจาก บรรณานุกรมประกอบสาระสังเขปสถาบันวิจัยสังคม และสรุปรายงานประจำปีต่างๆ ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

³ จัดตั้งเพื่อจัดเก็บรวบรวมเอกสารบันทึกที่สำคัญของคริสตศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2317 จนถึงปัจจุบัน หอจดหมายเหตุแห่งนี้มีเอกสาร 174 จำพวก แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1. จดหมายเหตุ 2. หนังสือวารสารและสิ่งพิมพ์ประวัติศาสตร์ 3. จากการบอกเล่า ได้แก่ เทปการบันทึกเสียงสัมภาษณ์ผู้นำคริสตจักรทุกระดับ ฯลฯ

⁴ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ วิทยาลัยพายัพ. (2524). *รวมบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย*. เอกสารประกอบนิทรรศการล้านนาไทย 8-12 ธันวาคม พ.ศ. 2524.

วันที่ 20-25 มิถุนายน พ.ศ. 2526 วิทยาลัยพายัพ ได้จัดสัมมนาเรื่อง Change in Northern Thailand and The Shan States 1886-1940 โดยมีการเสนอบทความวิจารณ์บทความ และอภิปรายภาคภาษาอังกฤษตลอดรายการ

ในช่วงปี พ.ศ. 2527 เป็นปีครบรอบ 20 ปี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวทางงานวิชาการทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการ นิทรรศการ และในช่วงเวลาเดียวกันความสนใจอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของประชาชนชาวเชียงใหม่มีมาก นับตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2527 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเปิด พระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ ณ จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้เกิดหนังสือล้านนาไทย¹ และมีนิทรรศการล้านนาไทย จัดโดยหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม และเอกชน เช่น สถาบันวิจัยสังคม สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ หอสมุดทวี สว่างปัญญางกูร ณ บริเวณหอประชุมข้างอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ประกอบด้วย

ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับล้านนาคดีมีมาก เมื่อร่องรอยของเมืองโบราณในล้านนาได้รับการสำรวจเพื่อบูรณะจากหน่วยศิลปากรที่ 4 เช่น เวียงท่ากาน และเวียงกุมกาม ตลอดจนการบูรณะป้อมและกำแพงเมืองเชียงใหม่ ประชาชนในพื้นที่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เรื่องราวเกี่ยวกับล้านนาคดี ได้ถูกนำมาประชุมสัมมนาในแทบทุกวงการตลอดปี พ.ศ. 2527-2528

ปลาย พ.ศ. 2527 ได้มีการรวมกลุ่มผู้สนใจเรื่องราวทางวิชาการทั้งภายในภายนอกมหาวิทยาลัย จัดเสวนาวิชาการขึ้น ในหัวข้อเรื่องต่างๆ กันทุกเที่ยงวันพุธตลอด พ.ศ. 2527 และ พ.ศ. 2528 ณ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวข้อการสัมมนาเกี่ยวกับล้านนาคดี ได้แก่ มุสลิมในเมืองเชียงใหม่, กฎหมายล้านนา, ขบวนการเรียกร้องมหาวิทยาลัยแห่งล้านนาไทย ฯลฯ ทั้งหมดมีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งทางวิชาการด้านล้านนาคดี

29-30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 มีการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “มาตรฐานการปริวรรตอักษรพื้นเมืองล้านนา” ณ ห้องสารสนเทศ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เข้าประชุมล้วนเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ที่อยู่ในวงการปริวรรตอักษรพื้นเมืองล้านนา และวงวิชาการล้าน

¹หนังสือแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนแรกให้รายละเอียดความเป็นมาของการสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ คำจารึกฐานพระบรมราชานุสาวรีย์ ความเป็นมาของคำจารึก กำหนดการพิธีการและประมวลภาพพิธีอัญเชิญพระบรมราชานุสาวรีย์ ส่วนที่สอง เป็นบทความทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของล้านนาในด้านต่างๆ รวม 19 บทความ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ เช่น เรื่องความเป็นมาของล้านนาไทย ของ ดร.ฮันส์ เพนซ์ วิเคราะห์ของพญามังราย โดยทวี สว่างปัญญางกูร ศาสนาในล้านนาไทย โดย ร.ศ.แสง จันทรงาม วรรณกรรมล้านนาไทย ของ ดร.อุดม รุ่งเรืองศรี ฯลฯ ส่วนที่สาม เป็นภาคผนวกซึ่งมีบทความรวม 11 บทความ เช่น พระพุทธรูปสำคัญของเมืองเชียงใหม่ นักปรัชญาของล้านนาไทย ศิลปินสำคัญเกี่ยวกับสามกษัตริย์ (ประชุมศิลปินจารึก ภาคที่ 1 และ ภาค 3) เป็นต้น

นาคดี ทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ผลการประชุมครั้งนี้ ทำให้มาตรฐานของการปริวรรตดำเนินไปในทิศทางและหลักเกณฑ์เดียวกัน

ช่วง พ.ศ. 2528-2529 เชียงใหม่ได้เป็นศูนย์รวมของนักวิชาการ ปัญญาชนที่สนใจล้านนาคดีในแง่มุมต่างๆ อย่างสมบูรณ์ เพราะนอกจากจะจัดตั้งโครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้ว กิจกรรมทางวิชาการได้ดำเนินอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ การสัมมนา ล้านนาคดีศึกษา : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งจัดโดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูเชียงใหม่ ในระหว่างวันที่ 28-31 มกราคม พ.ศ. 2528 ณ วิทยาลัยครู เชียงใหม่ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเฉลิมฉลองครบรอบ 60 ปี แห่งการสถาปนาวิทยาลัยครู เชียงใหม่ (พ.ศ. 2467-2527) ในโอกาสนี้ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ได้จัดพิมพ์หนังสือรวมบทความ **ล้านนากับการศึกษาแบบใหม่** เผยแพร่เป็นอนุสรณ์ด้วย

ใน พ.ศ. 2534 สำนักหอสมุดได้พิจารณาเห็นว่ามหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีหลักสูตรการเรียนการสอนที่เกี่ยวกับภาคเหนือหรือล้านนา ที่เปิดสอนในระดับปริญญาตรีและปริญญาโทอยู่ถึง 62 สาขา ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนการสอนดังกล่าว สำนักหอสมุดจึงมีนโยบายให้ปรับเปลี่ยนหน่วยเอกสารล้านนาเป็น “ศูนย์สนเทศภาคเหนือ”¹

ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 เริ่มมีเอกสารงานวิจัยร่วมฉลองสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี ออกมาเรื่อยๆ จนกระทั่งใน พ.ศ. 2539 เป็นปีครบรอบ 700 ปี เชียงใหม่ ความตื่นตัวทั้งนักวิชาการและปัญญาชนผู้สนใจทั่วไป ทำให้เกิดงานทั้งทางวิชาการ บทความ หนังสือ ออกมาอย่างมากมาย เพื่อร่วมสมโภชเมืองเชียงใหม่ในวาระที่มีอายุครบรอบ 700 ปี เช่น วันที่ 22-28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จัดกิจกรรมทางวิชาการ เรื่อง เชียงใหม่ : อดีต ปัจจุบัน อนาคต เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสกาญจนาภิเษก และวาระสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี และคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้จัดทำหนังสือ **บรรณานุกรมและสาระสังเขปของสิ่งพิมพ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเชียงใหม่** นอกจากนี้หน่วยงานอื่นๆก็ได้จัดทำหนังสือเพื่อร่วมเฉลิมฉลองดังต่อไปนี้

- ปาไป๋สิฟู-ปาไป๋ต้าเตียน เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีน โดยคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารภาษาจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
- ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี โดยศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่
- เอกสารตำนานวัดป่าแดง เล่ม 2 มุขสาสนาญาณคัมภีร์ และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์ โดยสถาบันวิจัยสังคม

¹อ่านเพิ่มเติมจาก “ศูนย์สนเทศภาคเหนือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,” ใน **วารสารสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่** ปีที่ 2 พ.ศ. 2535 ฉบับข้อมูลภาคเหนือ. หน้า 41-51.

- พจนานุกรมศัพท์ล้านนา เฉพาะคำที่ปรากฏในใบลาน โดยอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ
- จดหมายเหตุนครเชียงใหม่ โดยคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี
- ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีวารสารที่แสดงผลงานวิชาการประวัติศาสตร์ที่สำคัญๆ ได้แก่ วารสารธรรมศาสตร์ วารสารประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร อักษรศาสตร์พิจารณา ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วารสารมนุษยศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศิลปากร รวมบทความประวัติศาสตร์ ของสมาคมประวัติศาสตร์ ส่วนใหญ่เป็นวารสารของหน่วยงานราชการ มหาวิทยาลัย แต่ยังมีสิ่งพิมพ์ของเอกชนที่เสนอผลงานค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์-นักโบราณคดีอย่างสม่ำเสมอ คือ วารสารเมืองโบราณ และนิตยสารศิลปวัฒนธรรม บางบทความก็เสนอเรื่องด้วยการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด นำเสนอข้อมูลใหม่ได้อย่างน่าสนใจ แต่บางบทความก็เพียงตั้งเป็นข้อสังเกต หรือยกประเด็นปลุกย่อยในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์นั้นๆ เนื่องจากจุดมุ่งหมายของนิตยสารต้องการให้ผู้อ่านนอกแวดวงวิชาการหรือนอกสถาบันได้รับรู้และสนใจด้วย

บทความที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาหลายเรื่องไม่ได้พิมพ์เผยแพร่ แต่ได้ปรากฏอยู่ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการต่างๆ ที่จัดขึ้นหลายครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 โดยองค์กรที่สำคัญๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ สถาบันราชภัฏ ฯลฯ บทความหลายเรื่องๆ เป็นการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ล้านนาตอนใดตอนหนึ่ง ซึ่งไม่ต้องใช้เวลาค้นคว้ามากนัก บางบทความก็ใช้การอ้างอิงจากหลักฐานทางโบราณคดีที่เพิ่งมีการเผยแพร่ เป็นการนำเสนอประเด็นใหม่ให้นักวิชาการนำไปศึกษาต่อไป เช่น “ประวัติศาสตร์ล้านนาจากจารึก” ของประเสริฐ ณ นคร ใน ศิลปวัฒนธรรม ฉบับที่ 6 เดือนเมษายน พ.ศ. 2528 หน้า 84-90 “ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างอยุธยากับล้านนา ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” ของมานพ ถาวรวัฒน์สกุล ใน รวมบทความประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2537 หน้า 111-132 เป็นต้น

ใน พ.ศ. 2539 เป็นปีฉลอง 700 ปี รวมบทความประวัติศาสตร์ ได้พิมพ์เอกสารและบทความเกี่ยวกับเชียงใหม่และล้านนาโดยเฉพาะ ได้แก่

- **พื้นเชียงใหม่ เชียงราย และเชียงใหม่ (ฉบับย่อ)** ปรวรรตโดยประเสริฐ ณ นคร เมื่อ พ.ศ. 2509 และทำเชิงอรรถอธิบายเมื่อ พ.ศ. 2531
- **ตำนานเจ้าเจ็ดตน** ปรวรรตโดยสงวน โชติสุขรัตน์ จากต้นฉบับอักษรพื้นเมืองของสิงฆะ วรรณสัย เมื่อ พ.ศ. 2511

- เพลงยาวพระยาสุนทรพิทักษ์ แต่งประมาณ พ.ศ. 2341 เล่าเรื่องการตามเสด็จกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทไปรบพม่าที่เชียงใหม่
- ริโประยะเวลาทางในราชการตรวจพระราชอาณาเขตหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ ร.ศ. 108 ของนายแฉ่งการวิกกิจ
- กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ร.ศ. 119 แสดงถึงปัญหา วิธีการทำงานของข้าราชการในสมัยนั้น ตลอดจนสะท้อนแง่มุมความคิดเห็นของสังคมไทยที่กำลังเปลี่ยนแปลงจากสมัยจารีตมาเป็นสมัยใหม่ได้อย่างดี
- บทความเรื่อง *New Light on Thailand Legal History : Lanna Customary Law* ของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ปรับปรุงจากบทความที่เสนอในการประชุมไทยศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2536 ให้ความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับกฎหมายพื้นเมือง
- บทวิจารณ์หนังสือ *A Brief History of Lan Na* ของอันส์ เพนซ์

การปริวรรตภาษาล้านนาเป็นไทยกลางนั้น ต้องอาศัยผู้ที่สนใจและเชี่ยวชาญในการผลิตผลงานเรื่องต่างๆ ออกมา ได้แก่ อันส์ เพนซ์ มีผลงานคือ จารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ จารึกวัดกานโถมและความเป็นมาของอักษรไทย ฯลฯ

มณี พยอมยงค์ ซึ่งถือว่าเป็นผู้รอบรู้ทางด้านวัฒนธรรมล้านนา และมีผลงานต่างๆ ออกมามากมาย เช่น พจนานุกรมภาษาล้านนา ตำราเรียนหนังสือล้านนา ฯลฯ

ทวี สว่างปัญญางกูร นักวิชาการอิสระ สะสมเอกสารโบราณภาษาไทยถิ่น ไทลื้อ ไทยใหญ่ และมอบให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่จัดบริการที่สำนักหอสมุด ปริวรรต ตำนานเมืองเชียงตุง ตำนานเมืองยอง ตำนานสิบสองปันนา ฯลฯ

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว อาจารย์ประจำสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ มีผลงานคือ วิเคราะห์กฎหมายโบราณล้านนาในด้านต่างๆ เช่น กฎหมายเกษตร กฎหมายครอบครัว ลักษณะโครงสร้างและเนื้อหา วัดร้างในเชียงใหม่ ฯลฯ

ผลงานดังกล่าวถือได้ว่าเป็นหลักฐานเอกสารพื้นฐาน ที่ผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาต้องศึกษาและทำความเข้าใจ และผลงานเหล่านี้ก็มีคุณค่าในฐานะเอกสารชั้นต้นที่ได้รับการแปลจากภาษาล้านนา สำหรับผู้สนใจที่ไม่สามารถอ่านอักษรล้านนาได้

3.1 หนังสือด้านประวัติศาสตร์ล้านนา : ผลงานวิชาการ

หนังสือที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนา ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม มีอยู่จำนวนมาก และข้อมูลก็มีความละเอียดมากยิ่งขึ้น ตามจำนวนปีที่เพิ่มมากขึ้น เนื่องจากเกิดการสังสมองค์ความรู้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ได้เผยแพร่เอกสารสัมมนา บทความ ต่างๆ ให้แก่ผู้ที่สนใจได้ศึกษา ดังเช่น

3.1.1. ประวัติศาสตร์ล้านนา ของสร้อยดี อ่องสกุล เป็นหนังสือเล่มแรกที่พยายามศึกษา ค้นคว้า รวบรวมหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อย่างครอบคลุมและเป็นระบบ ซึ่งกล่าวได้ว่า ภายหลังจาก พงศาวดารโยนก ของพระยาประกาศกิจจักร์ (แหม่ บุนนาค) แล้ว ก็ยังไม่มีหนังสือที่สามารถเรียบเรียงเรื่องราวในอดีตของล้านนาได้อย่างกระชับ และครอบคลุมประวัติศาสตร์ล้านนามาจนถึงสมัยปัจจุบัน ถึงแม้จะมีงานออกมาบ้างแต่ก็เป็นเพียงการศึกษาเฉพาะยุคสมัย หรือเฉพาะเรื่องไม่ติดต่อกันเป็นลำดับเวลาตั้งแต่ต้นจนปลายเท่ากับพงศาวดารโยนก

สร้อยดี อ่องสกุล มีความสนใจในประวัติศาสตร์ของล้านนา เนื่องจากปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำให้สามารถค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ได้เป็นอย่างดี ประกอบกับสามารถอ่านตัวอักษรไทยยวนที่อยู่ในคัมภีร์ใบลาน และมีผลงานปริวรรตเอกสารใบลาน ดังเช่น หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพบบัญชี และ พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด เป็นต้น

หนังสือประวัติศาสตร์ล้านนา ของสร้อยดี อ่องสกุล นั้นได้เรียบเรียงขึ้นครั้งแรกเพื่อเป็นเอกสารประกอบการสอน กระบวนวิชาประวัติศาสตร์ 372 (ประวัติศาสตร์ล้านนา) ตามหลักสูตรปริญญาตรีของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หนังสือประวัติศาสตร์ล้านนาพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2529 อยู่ในรูปของการอัดสำเนา จากโครงการผลิตเอกสารคำสอนและประกอบการสอน ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในครั้งนั้นจัดพิมพ์จำนวนจำกัด แต่โครงการข้อเสนอเทศล้านนาคดีศึกษา โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้พิจารณาเห็นว่าหนังสือประวัติศาสตร์ล้านนา เป็นประโยชน์จึงได้จัดพิมพ์ โดยโครงการฯ ได้จัดทำสารบัญชั้เรื่องผนวกไว้ด้วย

จากการที่สร้อยดี อ่องสกุล เคยทำการศึกษาในเรื่อง การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436-2476) ในระดับบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จึงทำให้มีข้อมูลในช่วงนี้มาก เมื่อจัดทำหนังสือประวัติศาสตร์ล้านนาครั้งแรกใน พ.ศ. 2529 จึงมีเนื้อหาส่วน ใหญ่เน้นประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยใหม่ ตั้งแต่กลุ่มเจ้าเจ็ดตน (พ.ศ. 2317) จนกระทั่งสิ้นสุดระบบเทศาภิบาล ดังที่กล่าวไว้ในคำนำครั้งแรกว่า

...ด้านเนื้อหาผู้เขียนพยายามปรับปรุงบางส่วนเท่าที่มีหลักฐาน เวลา และความสามารถ แต่ผลก็ยังไม่เป็นที่พอใจ เพราะยังมีข้อบกพร่องที่ต้องแก้ไขเพิ่มเติมบางประการ แต่เมื่อพิจารณาแล้ว ก็พบว่าสิ่งที่ต้องการแก้ไขนั้นเป็นเรื่องใหญ่ที่ต้องใช้เวลาค้นคว้าอย่างมาก ซึ่งในขณะนี้ยังไม่สามารถกระทำได้นอกจากนั้น เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นเรื่องสมัยใหม่ (พ.ศ. 2317-2476) ทั้งนี้ เพราะสมัยราชวงศ์มังรายและพม่าปกครองมีข้อจำกัดด้านหลักฐานมาก...¹

ใน พ.ศ. 2539 หนังสือประวัติศาสตร์ล้านนาได้เพิ่มเนื้อหาสมัยโบราณ โดยสรสวดี อ่องสกุล ได้พยายามศึกษาค้นคว้าเอกสารหลักฐานเกี่ยวกับล้านนาสมัยโบราณ โดยศึกษาการอ่านเขียนตัวหนังสือล้านนา เพื่อสามารถเก็บข้อมูลจากเอกสารคัมภีร์มาศึกษาและตรวจสอบ ใช้เวลา 10 ปี จึงได้เรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ล้านนา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2539 ดังปรากฏในคำนำครั้งที่ 2 ว่า

...เนื่องจากชีวิตทางวิชาการของผู้เขียนเริ่มต้นจากผลงานการค้นคว้าประวัติศาสตร์ในช่วงเวลาดังกล่าว ผลงานในระยะแรกจึงศึกษาค้นคว้าจากเอกสารหอจดหมายเหตุแห่งชาติ และหอวชิรญาณ เอกสารดังกล่าวผู้เขียนค้นคว้ามามาก จนไม่มีคำถามใหม่ที่ท้าทาย ผู้เขียนจึงเริ่มสนใจประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยโบราณ ย้อนจากสมัยพระเจ้ากาวิละขึ้นไป จนถึงยุคโบราณที่สุด เนื่องจากมีคำถามเสมอถึงเรื่องราวในอดีตก่อนหน้านั้น ความสนใจค้นคว้าล้านนาสมัยโบราณ ทำให้หันไปเรียนตัวเมืองด้วยตนเอง และค้นคว้าเอกสารจากคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ ผู้เขียนต้องการอ่านคัมภีร์ใบลาน และพับหนังสือให้ทั่วถึงเช่นเดียวกับที่เคยอ่านเอกสารหอจดหมายเหตุและหอวชิรญาณมาก่อน เพราะจะได้มั่นใจว่าเก็บข้อมูลครบถ้วนแล้ว ความปรารถนาดังกล่าวทำให้มู้อ่านคัมภีร์มากมาย และรู้มาตั้งแต่พิมพ์ประวัติศาสตร์ฉบับแรกแล้วว่าการแก้ไขเนื้อหาสมัยโบราณเป็นเรื่องใหญ่ ต้องใช้เวลาค้นคว้าอย่างมาก...²

การพิมพ์ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2539 ได้เพิ่มรูปภาพประกอบที่หาดูได้ยาก จำนวน 119 ภาพ ทำให้หนังสือประวัติศาสตร์ล้านนามีความสมบูรณ์ที่เหมาะสมแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึง พ.ศ. 2476 ประกอบกับบรรณานุกรมคำที่ทำให้สะดวกแก่การค้นหาคัพทท์ที่ปรากฏในหนังสือ

¹สรสวดี อ่องสกุล. (2539). ประวัติศาสตร์ล้านนา. หน้า (9).

²เรื่องเดิม. หน้า (11).

ต่อมา พ.ศ. 2539 ประวัติศาสตร์ล้านนาได้ปรับปรุงเนื้อหาในสมัยโบราณ โดยเน้นการใช้เอกสารคัมภีร์โบราณและพืชนานาชาติที่ยังไม่ได้รับการปริวรรตประกอบกับผลงานที่ได้รับการปริวรรตแล้วเป็นหลัก ทำการค้นคว้าจากเอกสารของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอวชิรญาณ เนื้อหาประกอบด้วยบทต่าง ๆ ดังนี้

บทที่ 1 การศึกษาเกี่ยวกับประวัติล้านนา กล่าวถึงสภาพของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา ปัญหาในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ที่มาและความสำคัญของตัวอักษรที่ใช้ในล้านนา

บทที่ 2 ประวัติศาสตร์ยุคแคว้นแสนนครรัฐในดินแดนล้านนา ก่อนกำเนิดอาณาจักรในพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรัฐล้านนา ที่กระจายตามแอ่งต่าง ๆ ได้แก่ หริภุญชัย เขลางค์นคร โยนก พะเยา แพร่ และน่าน ในส่วนนี้ขยายจากเดิมที่เน้นเฉพาะแคว้นหริภุญชัย และแคว้นโยนก

บทที่ 3 อาณาจักรล้านนา (พ.ศ. 1839-2101) พัฒนาการของรัฐล้านนาในช่วง พ.ศ. 1839-2101 มีการเพิ่มประเด็นการปกครอง เศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐใกล้เคียง และได้วิเคราะห์ความเสื่อมของราชวงศ์มังราย ความล่มสลายที่นำไปสู่การปกครองของพม่า

บทที่ 4 ล้านนาสมัยพม่าปกครอง กล่าวถึงปัญหาของการศึกษา ข้อจำกัดทางด้านหลักฐานจากพม่า การล่มสลายของรัฐแบบอาณาจักรสู่ความเป็นรัฐแบบแคว้น การปกครองและปราบปรามล้านนาของพม่า

บทที่ 5 ล้านนาสมัยเมืองประเทศราชแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2317-2442 กล่าวถึงการฟื้นฟูล้านนาของเจ้าเจ็ดตน การเมืองการปกครองเชียงใหม่ในฐานะประเทศราช นโยบายการปกครองเมืองเชียงใหม่ พันธะของเมืองเชียงใหม่ที่มีต่อรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ

บทที่ 6 ปัญหาการรุกรานจากพม่าและการขยายอำนาจของไทยในสงครามเชียงตุง กล่าวถึงปัญหาการรุกรานของพม่า ความสำคัญของล้านนาต่อพม่าและไทย สงครามเชียงตุงครั้งต่างๆ

บทที่ 7 อิทธิพล จักรวรรดินิยมตะวันตกในล้านนา และปัญหาที่เกิดขึ้น การเข้ามาของคนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษในล้านนา ปัญหาในกิจการป่าไม้ นโยบายของอังกฤษในล้านนา การเสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงในเขตเมืองน่านให้แก่ฝรั่งเศส พ.ศ. 2446

บทที่ 8 การรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาเข้าสู่ส่วนกลาง ล้านนาในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ปัจจัยในการปฏิรูปการปกครอง สมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2427-2442) สมัยปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2442-2476) การสร้างสำนึกรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช (พ.ศ. 2445-2458)

บทที่ 9 สังคมและเศรษฐกิจล้านนา (พ.ศ. 2317-2476) สังคมล้านนาสมัยตระกูลเจ้าเจ็ดตน ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การยกเลิกชั้นมูลนาย ไพร่และทาส การเข้ามาของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม

เอกสารที่ใช้ในหนังสือประวัติศาสตร์ล้านนา

จากการนำข้อมูลอย่างหลากหลายมาศึกษา และวิเคราะห์เพื่อเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ล้านนา ของสร้อยดี อ่องสกุล จะเห็นได้ว่าเป็นความก้าวหน้าต่อจากพงศาวดารโยนกของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) เพราะมีการนำเอาเอกสารคัมภีร์โบราณมาเป็นข้อมูลชั้นต้น เช่น คัมภีร์โบราณเรื่องตำนานเมืองเชียงใหม่ ฉบับวัดเชียงมั่น ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์มสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 78 012 05 006-008 หน้าลานที่ 6 พับสารเรื่อง ประวัติศาสตร์, กฎหมายโบราณ วัดป่าลาน ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไมโครฟิล์ม สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 82.113.03.017-017 หน้าพับที่ 29 (จำนวน 1 พับ มี 194 หน้า) เป็นต้น และทำการตรวจสอบกับเอกสารหลักฐานทางโบราณคดีและภาพถ่ายทางอากาศด้วย ดังความว่า

...จากการศึกษาด้านเมืองสุวรรณโคตมคำ ผู้เขียนเห็นด้วยกับข้อสรุปดังกล่าวของ จิตร ภูมิศักดิ์ แต่เพื่อให้สุวรรณโคตมคำเป็น “เมืองในตำนาน” จึงตรวจสอบกับภาพถ่ายทางอากาศก็พบว่า บริเวณที่ดอนมูลนั้นมีขนาดใหญ่พอที่จะตั้งเมืองได้ และพื้นที่ในส่วนของประเทศลาวในปัจจุบัน ซึ่งถัดจากดอนมูลไปทางทิศตะวันตก พบว่าเป็นร่องรอยแม่น้ำโขงเดิม และพบร่องรอยของเมืองอย่างชัดเจน ดังนั้นเมื่อแม่น้ำโขงลัดไปทางทิศตะวันออก เมืองสุวรรณโคตมคำจึงทลายลงน้ำไป ข้อสรุปจากตำนานจึงสอดคล้องกับภาพถ่ายทางอากาศ...¹

ประวัติศาสตร์ล้านนา ของสร้อยดี อ่องสกุล ยังได้พยายามใช้ข้อมูลเท่าที่มีอยู่เรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพม่าปกครอง ได้บอกถึงปัญหาในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพม่าปกครองว่าเป็นเรื่องของการขาดหลักฐานเอกสารของพม่า และยังไม่ค่อยมีงานประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงนี้ออกมา แต่สร้อยดี อ่องสกุล ก็ได้พยายามหาเอกสารคัมภีร์โบราณที่ยังไม่ได้ปริวรรตแต่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพม่ามาศึกษา และได้ทำการวิเคราะห์หลักฐานเอกสารต่างๆ ที่นำมาใช้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพม่าปกครอง

¹ สร้อยดี อ่องสกุล. (2539). เล่มเดิม. หน้า 34.

...พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน... จุดเด่นของหลักฐานชิ้นนี้ คือทำให้เห็นภาพการปกครองของพม่าในมณฑลที่กว้างออกไปสู่เมืองขนาดกลางที่พม่าไม่ค่อยมีผลประโยชน์มากนัก (เมื่อเทียบกับเชียงใหม่และเชียงแสน)...ตำนานเมืองเชียงราย เลขที่ 11/ง หอสมุดแห่งชาติ กล่าวถึงเหตุการณ์ในเมืองเชียงราย ตั้งแต่สมัยเริ่มแรก จนถึงสมัยพม่าปกครอง หลักฐานที่น่าสนใจคือ ได้ระบุชัดเจนว่า พระนางสุทริเทวีเป็นชายาของบุเรงนอง ซึ่งเรื่องนี้เคยมีผู้สันนิษฐานกันแต่เพิ่งพบหลักฐาน...¹

ประวัติศาสตร์ล้านนาได้ใช้งานวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ล้านนาทั้งทางตรงและทางอ้อมมาเป็นข้อมูลศึกษา และนำมาใช้เรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ล้านนา ครั้งนี้ด้วย เช่น

- การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475 ของชмыโฉม สุนทรสวัสดิ์
- ตำนานเชียงแสน : การศึกษาเชิงวิจารณ์ ของพรสวรรค์ อัมรานนท์
- ความเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และผลกระทบต่อสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของอัญชลี สุสัยพันธ์
- ฯลฯ

3.1.2 ปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีน เป็นผลงานแปลเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ ของคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี โดยได้รับความร่วมมือของสำนักงานจัดทำสารานุกรมท้องถิ่น มณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน จัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกและส่งเสริมการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย เนื่องในโอกาสที่นครเชียงใหม่สถาปนาครบ 700 ปี วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2539 เป็นหนังสือประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ล้านนาที่ปรากฏในเอกสารภาษาจีน เอกสารที่รวบรวมแปลขึ้นเป็นเอกสารจีนขึ้นต้น และมีเนื้อหาเกี่ยวกับ เชียงใหม่ในสมัยที่ยังเป็นราชอาณาจักรอิสระ คือ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงเสียเมือง เชียงใหม่แก่บุเรงนองใน พ.ศ. 2101

ข้อมูลที่ได้จากเอกสารประวัติศาสตร์จีนสามารถนำไปใช้ตรวจสอบกับข้อมูลประเภทตำนานที่มีอยู่ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยโบราณ และเป็นการขยายขอบเขตการใช้เอกสารในประวัติศาสตร์ล้านนาด้วย ดังที่กล่าวไว้ในคำนำว่า

¹ สรัสวดี อ๋องสกุล. (2539). เล่มเดิม. หน้า 224.

...เท่าที่ผ่านมามงานค้นคว้าวิจัยส่วนใหญ่ยังจำกัดขอบเขตอยู่ในกรอบของ เอกสารท้องถิ่นต่างๆ ของไทย แม้ว่าเอกสารท้องถิ่นจะมีความถูกต้องใน ระดับหนึ่ง แต่เกือบทั้งหมดเป็นเอกสารชั้นหลังและมีความขัดแย้งกันเองใน หลายแห่ง ในสถานการณ์เช่นนี้นับว่าเป็นโชคดีที่เรายังมีเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งในการเติมช่องว่างและ ในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลประวัติศาสตร์ไทย...¹

เนื้อหาในปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน แบ่งออกเป็น 2 ภาค คือ

ภาคที่ 1 เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีน แบ่งออกเป็นบทดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 ปาไปสี่ฟู : ความสัมพันธ์ระหว่างโยนรัฐกับมองโกล

บทที่ 3 ปาไปต้าเตียน : ความสัมพันธ์เชียงใหม่กับราชวงศ์หมิงยุคแรก

บทที่ 4 รัชกาล ดาวเจาส้าน : ปอเล่อ ปาไปต้าเตียน และราชวงศ์หมิง

บทที่ 5 รัชกาลดาวเจาลู่ : ปาไปต้าเตียนกับวิกฤตการณ์การเมืองระหว่างรัฐในลาว พ.ศ.
2022 ถึง 2024

บทที่ 6 อัสตมของปาไปต้าเตียน

เนื้อหาในภาคที่ 1 กล่าวถึงความสำคัญของเอกสารประวัติศาสตร์จีนในการศึกษา ประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยโบราณ...จุดนี้เองเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณซึ่งแม้จะมีข้อบก พร่องบางประการในตัวเอง มีคุณค่าเป็นพิเศษสำหรับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ในสมัยที่ขาดหลักฐานชั้นต้นประเภทศิลาจารึก...² และเนื้อหาในภาคแรกจะเป็นประวัติศาสตร์ นิพนธ์ วิเคราะห์เอกสารต่างๆ ทั้งของฝ่ายไทย และฝ่ายจีน นำข้อมูลที่ได้มาเปรียบเทียบความ น่าเชื่อถือของเอกสารเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา ดังที่กล่าวไว้ใน หนังสือว่า

...ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้เคยสันนิษฐานว่าในกรณีที่เกิดความ ขัดแย้งกันระหว่างชินกาลมาลีปกรณ์ กับ ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ให้ยึดถือว่า หลักฐานชั้นแรกถูกต้องเพราะเรียบเรียงในสมัยที่นครเชียงใหม่ยังเป็นอิสระ และเอกสารยังไม่กระจัดกระจายเหมือนในสมัยหลัง...ข้อสรุปที่ได้จากการ

¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). ปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน. หน้า คำนำ.

²เล่มเดิม. หน้า 7.

ศึกษาในผลงานนี้ในบทที่ 2 ซึ่งให้เห็นว่า เรื่องราวตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าผายู เป็นต้นไปในตำนานสิบห้าราชวงศ์ น่าจะถูกต้องมากกว่า ชินกาลมาลีปกรณ์...¹

ภาคที่ 2 หยวนสื่อ และ หมิงสื่อลู่ กล่าวถึงเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณที่เกี่ยวกับ เชียงใหม่ระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 ดังเช่น

...หยวนสื่อ ค.ศ. ๑๒๙๗/๑๘๔๐

๑๒

ปีที่ ๑ รัชศกต้าเต๋อ (๑๒๙๗) ประเทศปาไปสีฟูและหฺว่งเข้าตีหฺลุหลุนแล้วรุกเข้าไปในพม่าทำให้เซอหลี่ตกอยู่ในภาวะคับขัน จึงมีคำสั่งให้กรมการเมือง ยูนนานส่งทหารสองหรือสามพันคนไปช่วย เนื่องด้วยปาไปสีฟูถูก หฺว่งแห่งเซอหลี่น้อยล่อลวงให้ทำศึกแย่งดินแดนกับพวกข้าราชการพม่าเมือง ม่งหฺลุหลง และฮั่นกั๋ง บุตรของหฺว่งเหียน แห่งเมืองเซอหลี่ใหญ่ด้วยกำลังทหารห้าหมื่นคน ในขณะที่เดียวกันยังได้ให้ ฮั่นกั๋ง บริวารของตนยกกำลังหนึ่งแสนคน เข้าตีเหมิง เอี้ยง ฯลฯ มณฑลยูนนานจึงขอส่งทหารสองหมื่นคนไปปราบ...²

...หมิงสื่อลู่

ค.ศ. ๑๔๐๒/๑๘๔๕

๑๒๖

วันที่ ๑๘ เดือน ๙ ปีที่ ๔ รัชศกเจี้ยนเหวิน (๑๔ตุลาคม ค.ศ. ๑๔๐๒) ดาวปาวเหมียน ข้ามหลวงปกครองท้องถิ่นส่งทูตมาเข้าเฝ้าถวายงาช้าง นอระมด หางนกยูง ผ้าไหมริยะจากทะเลใต้ ดอกคำฝอย สูดแพร เครื่องทอง เครื่องเงิน ทรงพระราชทานผ้าแพรกิม แพรจี แพรชาและแพรโล่ แต่ละชนิดจำนวนต่างกัน ตามลำดับฐานานุศักดิ์และพระราชทานเงินตราแก่คณะทูตทุกคน...³

¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). เรื่องเดิม. หน้า 6.

²เล่มเดิม. หน้า 162.

³เล่มเดิม. หน้า 200.

เอกสารที่ใช้ในปาไปสี่ฟู-ปาไปต้าเตียน

เอกสารจีนที่ใช้และสำคัญคือ หยวนสื่อ¹ หรือประวัติราชวงศ์หยวนฉบับหอหลวง หมิงสื่อ หรือประวัติราชวงศ์หมิงฉบับหอหลวง และหมิง สื่อลู่ หรือ จดหมายเหตุประจำรัชกาล ที่ตกทอดมาจากราชวงศ์หมิง โดยที่มีคำอธิบายในการใช้เอกสารดังนี้

...เอกสารจีนเกี่ยวกับเชียงใหม่ที่นำเสนอในหนังสือนี้มีทั้งที่เป็นหลักฐานชั้นต้นและหลักฐานชั้นรอง สำนักงานงานจัดทำสารานุกรมแห่งยูนนานได้ค้นคว้าตามข้อตกลงกับคณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารจีน และเสนอมาให้พิจารณาเป็นจำนวนกว่า 400 หัวเรื่องที่มีคำว่า ปาไปสี่ฟู และ ปาไปต้าเตียน ปรากฏอยู่ ในการตรวจสอบผู้เขียนได้ยึดถือเอกสารประเภท เจิ้งสื่อ และสื่อลู่ เป็นหลัก...²

...ผู้เขียนร่วมใคร่ขอเรียนย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า คุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเอกสาร หมิงสื่อลู่ อยู่ตรงที่ว่าเป็นหลักฐานร่วมสมัย รายละเอียดเกี่ยวกับปอเล่อทั้ง 8 รายการ ที่จะยกมากล่าวนั้น ครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่ ๑๔๐๔/๑๔๔๗ ถึง ๑๔๓๒/๑๔๗๕ หมิงสื่อลู่ ที่กล่าวถึงเหตุการณ์ระหว่าง ๑๔๐๔/๑๔๔๗ ถึง ๑๔๒๔/๑๔๖๗ ได้รับการชำระรวบรวมในปี ๑๔๓๐/๑๔๗๓ (ทั้งระยะเวลาห่างเพียง ๖ ปี) ที่กล่าวถึงเหตุการณ์จาก ๑๔๒๔/๑๔๖๗ ถึง ๑๔๒๕/๑๔๖๘ รวบรวมขึ้นในปี ๑๔๓๐/๑๔๗๓ (ทั้งช่วงเวลา ๕ ปี) และที่กล่าวถึงเหตุการณ์ระหว่าง ๑๔๒๕/๑๔๖๘ ถึง ๑๔๓๒/๑๔๗๕ รวบรวมขึ้นในปี ๑๔๓๘/๑๔๘๑ (ทั้งระยะเวลา ๖ ปี) ดังนั้น นักประวัติศาสตร์จึงควรถือว่า หมิงสื่อลู่ มีความแม่นยำในเรื่องข้อเท็จจริงสูงมาก เพียงแต่บางครั้งเขียนแบบสังเขปจนเกินไป...³

¹ หยวนสื่อ ได้เรียบเรียงขึ้นจาก เจิ้งสื่อ ซึ่งก็คือ ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ฉบับหอหลวง ที่ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์ใหม่โปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตชำระเรียบเรียงเกี่ยวกับราชวงศ์ที่เพิ่งล่วงไป ในทำนองเดียวกัน เจิ้งสื่อ ก็ถูกเรียบเรียงขึ้นจากเอกสารหลักคือ สื่อลู่ หรือบันทึกเรื่องจริงประจำแต่ละรัชกาล อาจเรียกได้ว่าเป็นเสมือนจดหมายเหตุประจำรัชกาล สำหรับสื่อลู่มีที่มาจากเอกสารชั้นต้นหลายประเภท โดยจะอย่างย้งบันทึกพระราชกิจรายวันขององค์จักรพรรดิ ประกาศพระบรมราชโองการ และรายงานกรมกองต่างๆ

² วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). เรื่องเดิม. หน้า 12.

³ เล่มเดิม. หน้า 94.

3.2 หนังสือด้านประวัติศาสตร์ล้านนา : ทัวไป

นอกจากหนังสือและเอกสารทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ล้านนาที่หน่วยงานราชการ จัดพิมพ์ขึ้นมาเผยแพร่แล้ว ยังมีบุคคลที่สนใจประวัติศาสตร์ล้านนาได้พยายามศึกษาค้นคว้า และมีผลงานออกมาสม่ำเสมอและเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง เช่น สงวน โชติสุขรัตน์ ได้นำเอาตำนานล้านนาฉบับสำคัญๆ ที่พระมหาหมื่นวสุทตฺตญาณ วัดเจดีย์หลวง เก็บรวบรวมมาถ่ายทอด เป็นภาษาไทยกลางทั้งแบบแปลตรงๆ และแบบเรียงเรียงขึ้นใหม่ เช่น ตำนานเมืองเหนือ ประชุมตำนานลานนาไทย ฯลฯ และเป็นผู้ที่ศึกษาด้านล้านนาอย่างจริงจัง ที่ได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือว่า

...ประชุมตำนานลานนาไทยนี้ คุณสงวน โชติสุขรัตน์ ผู้คุ้นเคยกับชาวถิ่น ลานนาไทยเป็นอย่างดี ได้แปลออกมาจากอักษรไทยยวน เช่นได้มาจาก ฉบับไทยยวน ของพระมหาหมื่นฯ วัดหอธรรม ของผู้อื่นที่วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ ได้มาจากขุนนิวรรณ์โรคาพาธ เชียงราย จากอดีตเจ้าคณะจังหวัด น่าน พระชยามุนี เป็นต้น ล้วนเป็นอักษรไทยยวน (คำเมืองเหนือ) ทั้งสิ้น...¹

หนังสือประวัติศาสตร์ของสงวน โชติสุขรัตน์ เป็นความพยายามค้นคว้าและเรียบเรียง เป็นเรื่องๆ เช่น คนดีเมืองเหนือ ที่ได้พยายามเรียบเรียงประวัติบุคคลสำคัญที่มีบทบาทในล้านนา และ ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 1-2 เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจโดยทั่วไป ดังที่กล่าวไว้ว่า

...เป็นสารคดีประวัติศาสตร์ล้านนาไทย แต่ครั้งอดีตของเจ้าผู้ครองนครและ คนสำคัญที่ต่างบุกบันต่อสู้ชีวิตเพื่ออำนาจและผืนแผ่นดิน ตลอดจนเรื่องราว เกี่ยวพันระหว่างการค้าอิทธิอำนาจเมืองเชียงราย เชียงแสน เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เป็นประโยชน์แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้สนใจ ศึกษาความเป็นมาของล้านนาไทยเป็นอย่างยิ่ง...²

ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง³ ผู้ซึ่งมีความสนใจในเรื่องประวัติศาสตร์และการปกครอง โดย เมื่ออายุ 12-13 ปี มาอยู่เชียงใหม่ ได้มีโอกาสติดตามผู้ใหญ่เข้าไปในคุ้มของเจ้านายฝ่ายเหนือ อยู่เสมอ ได้นำประสบการณ์ความทรงจำและความรู้ที่ได้ยินได้ฟังจากเจ้านายต่างๆ มาเรียบ

¹ สงวน โชติสุขรัตน์. (2515). ประชุมตำนานลานนาไทย. เล่ม 1. คำนำ

² เรื่องเดิม. เล่ม 2. หน้าปกใน.

³ อ่านเพิ่มเติมจาก “ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง : นักเขียนสารคดีอดีตล้านนา,” ใน จดหมายข่าวล้านนาคดี ศึกษา ปีที่ 1 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม พ.ศ. 2529. หน้า 37-38.

เรียง มีผลงานออกมาในแบบสารคดีชีวประวัติเจ้านายฝ่ายเหนือ ผนวกกับเอกสารอ้างอิงจากโบราณของเจ้านายฝ่ายเหนือ พร้อมรูปประกอบ ผลงานที่โดดเด่น ได้แก่ เพ็ชรลานนา เล่ม 1-2 กล่าวถึงประวัติพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และข้าหลวงนางในคุ้ม เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทั้ง 9 พระองค์ เจ้าในสายตระกูล ณ เชียงใหม่ ผู้มีบทบาทต่อนครเชียงใหม่ ชีวประวัติของข้าหลวงใหญ่ในมณฑลพายัพ เล่ม 2 กล่าวถึงเจ้าลำพูน-ลำปาง เจ้าหญิงผู้มีบทบาทสำคัญ รอบร้อยปี เชียงใหม่ นับว่าเป็นหนังสือชีวประวัติที่สำคัญเล่มหนึ่ง เพราะเป็นแหล่งที่รวบรวม ชีวประวัติของเจ้านายฝ่ายเหนือและบุคคลสำคัญกว่า 300 ชีวิต ในรอบ 100 ปี ที่ผ่านมา ของนครเชียงใหม่ และมีภาพเจ้าของชีวประวัติประกอบทุกท่าน ดังปรากฏอยู่ในคำนำที่ว่า

...ทั้งนี้เพื่อเสนอให้ท่านผู้ต้องการเป็นเจ้าของหนังสือ “เพ็ชรลานนา” สารคดีชีวประวัติของเจ้านายฝ่ายเหนือพร้อมกับผลงานการรวบรวมสายสืบสกุลวงศ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งมีข้อความที่อำมาตย์โทเจ้าราชภาคนัย (เมืองขึ้น ณ เชียงใหม่) พ.ต.ต.เจ้าไชยวรเชษฐ์ (มงคลสวัสดิ์ ณ เชียงใหม่) เจ้าน้อยบึงเมือง ณ เชียงใหม่ อดีตนายอำเภอพร้าวคนแรก ได้มอบข้อมูลต่างๆ ตลอดจนเจ้าอินทนนท์ ณ เชียงใหม่ ทายาทองค์เล็กของพลตรีเจ้าแก้วนรรัฐเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และเจ้านายอีกมากท่าน ทั้งนครลำพูน-นครเชียงใหม่-นครลำปาง-นครแพร่ และนครน่าน ได้มอบข้อมูลให้ไว้อย่างมากมาย พร้อมกับภาพของเจ้านายในนครต่างๆ เพิ่มเติมอีกมากมาย พร้อมกับคำอธิบายรูปภาพของบุคคลสำคัญแห่งยุคดังกล่าว...¹

หนังสือของบุคคลที่สนใจในประวัติศาสตร์ล้านนาเช่น ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง นั้นเป็นหนังสือที่มีคุณค่าในความพยายามค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องที่ยังไม่มีใครทำได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง และมีภาพประกอบที่หาดูได้ยาก แต่ผู้ที่ต้องการเป็นหนังสืออ้างอิงทางวิชาการทางประวัติศาสตร์ คงไม่สามารถใช้ได้เนื่องจากถึงแม้ว่าจะมีบรรณานุกรมท้ายเล่ม แต่ไม่มีเชิงอรรถบอกที่มาในแต่ละตอน ทำให้ไม่สามารถสนับสนุนความน่าเชื่อถือของข้อมูลได้อย่างเพียงพอ หากแต่นำเรื่องบอกเล่ามาเรียบเรียง ซึ่งทำให้เห็นภาพชีวิตของเจ้านายฝ่ายเหนือทั้งงานทางวิชาการไม่สามารถให้ได้

¹ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. (2538). เพ็ชรลานนา เล่ม 1-2. หน้า (10).

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาร่วมสมัย : ผลงานวิชาการ

ในระยะแรกมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนระดับบัณฑิตศึกษา วิชาเอกประวัติศาสตร์ อันได้แก่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2485 และวิทยาลัยวิชาการศึกษา ใน พ.ศ. 2506 ส่วนมาก จะทำการศึกษาประวัติศาสตร์จากส่วนกลางเป็นสำคัญ ไม่ว่าประวัติศาสตร์ของอยุธยา หรือ ประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์¹ กล่าวคือ การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2500 มุ่งไปที่ประวัติศาสตร์การปกครองและกิจกรรมของชนชั้นนำเป็นหลัก โดยเฉพาะประเด็นที่ผู้วิจัย สนใจมาก คือ ประเด็นปัญหาของอำนาจทางการเมืองของรัฐไทยสมัยต่างๆ โครงสร้างการปกครอง การเข้าสู่สมัยใหม่ของประวัติศาสตร์ไทย และการปฏิรูปการปกครองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทั้งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และวิทยาลัยวิชาการศึกษา ผลงานวิทยานิพนธ์แต่ละปี การศึกษาไม่เกิน 5-6 เรื่อง แต่ระหว่าง พ.ศ. 2516-2525 มีความตื่นตัวและสนใจประวัติศาสตร์ อย่างมากมาย สังเกตได้จากปริมาณงานวิทยานิพนธ์ในแต่ละปีทั้งของทั้งสองสถาบันเพิ่มขึ้น อย่างมากไม่ต่ำกว่า 20 เรื่อง ความตื่นตัวและสนใจประวัติศาสตร์นั้นมีความสัมพันธ์กับการ เปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทย ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ด้วย

มีการขยายตัวทางการศึกษาโดยทั่วๆ ไปทุกระดับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับอุดมศึกษา ในภาครัฐและภาคเอกชน มีการขยายตัวของมหาวิทยาลัยของรัฐทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด การขยายตัวของการศึกษาในวิทยาลัยครูทั่วประเทศ ทำให้มีความต้องการอาจารย์ผู้สอนที่มีคุณ วุฒิวิชาประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น ทำให้มีผู้เข้าศึกษาในระดับปริญญาโทที่ต้องทำงานวิจัยประวัติ ศาสตร์เพิ่มขึ้น ประกอบกับมีการเปิดสอนปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเซียตะวันออก เฉียงใต้ ที่มหาวิทยาลัยศิลปากรใน พ.ศ. 2517

การตื่นตัวทางการเมืองและการเรียกร้องประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญ นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2512 จนถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 มีการเผย แพร่และตีความประวัติศาสตร์แบบมาร์กซิสต์ในสังคมไทย ทำให้มีการถกเถียงทางวิชาการและ สาธารณชนอย่างกว้างขวาง มีการจัดกิจกรรมทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ขึ้นอย่าง มากมาย ทั้งในระดับนานาชาติและระดับชาติ ซึ่งก่อให้เกิดผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ขึ้นมา ใหม่

¹ดูรายละเอียดหัวข้อวิทยานิพนธ์จาก รวมนิตยภัตวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2488-2534 ของ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2535

ในช่วง พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2525 ได้มีนักวิชาการทางประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่หลายคนสำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ และได้เดินทางกลับมาเป็น อาจารย์สอนอยู่ในสถาบันอุดมศึกษาของไทย เริ่มให้ความสนใจต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย อย่างจริงจัง

มีการเฉลิมฉลองโอกาสสำคัญๆ และพระราชพิธีต่างๆ ในช่วงทศวรรษ 2520 เช่นงานฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการให้ทุนวิจัยทั้งรัฐบาลไทย มูลนิธิและรัฐบาลต่างประเทศได้ช่วยให้บรรยากาศการวิจัยประวัติศาสตร์ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ดังนั้นช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2516-2525 จึงนับว่าเป็นช่วงที่ประวัติศาสตร์ไทยถูกสนใจในมุมกว้าง รวมถึงวิทยานิพนธ์ต่างๆ ก็ผลิตออกมามากในช่วงเวลานี้

ตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย ทำให้นโยบายของ รัฐบาลมีแนวโน้มที่จะส่งเสริมการผลิตและส่งออก รวมทั้งความเติบโตของภาคธุรกิจเอกชน ทำให้วง การระดับอุดมศึกษาเน้นการศึกษาทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อสนับสนุนการเติบโตทางเศรษฐกิจ อุตสาหกรรม และธุรกิจระหว่างประเทศ มากกว่าทางด้านสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์อย่างเห็นได้ชัด แต่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้ทำการเปิดสอน ประวัติศาสตร์ขึ้นมหาบัณฑิตเพิ่มขึ้นอีกแห่งใน พ.ศ. 2527

สำหรับงานวิจัยประวัติศาสตร์มีออกมาอย่างสม่ำเสมอและหลากหลายหัวข้อในการนำเสนอ ส่วนมากเป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เน้นเฉพาะเรื่องและการศึกษาเป็นระบบสหวิทยาการ ทั้งนี้เพราะเทคโนโลยีจากตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นรูปถ่าย วิทยุ โทรทัศน์ และคอมพิวเตอร์ ทำให้คนไทยมีโอกาสรับรู้ข่าวสารกว้างขวางขึ้น และการจัดระเบียบข้อมูลของตะวันตกในเรื่องการเก็บรักษาเอกสาร การจัดประเภทข้อมูล การใช้ข้อมูล การทำดัชนี การทำบรรณานุกรม การใช้แผนภูมิและตารางทำแผนที่อย่างเป็นระบบ การใช้หนังสือพิมพ์ และหนังสือรายงานต่างๆ ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์พัฒนาไปใช้วิธีการแบบใหม่ ทำให้เข้าใจดีต่ออย่างใกล้เคียงกับความเป็นจริง

ลักษณะแบบใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์ คือเป็นการศึกษาอย่างเป็นสหวิทยา คือประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการของเมือง สังคม เศรษฐกิจ มีใช้เรื่องที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา หรือเรื่องราวเกี่ยวกับมหากษัตริย์เท่านั้น การศึกษาประวัติศาสตร์ในช่วงเวลานี้ มักเป็นเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญๆ เช่น เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ภาวะเงินเฟ้อ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 สงครามโลกครั้งที่สอง ความเคลื่อนไหวของสื่อมวลชน ปัญหาสังคม ฯลฯ เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ได้เข้าแทนที่เรื่องราวของพระมหากษัตริย์และกลายมาเป็นลำดับความในประวัติศาสตร์

นอกจากนี้ยังเริ่มมีความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการขยายการศึกษาให้ครอบคลุม "มวลชน" หรือ "ศึกษาประวัติศาสตร์ภายใน" รวมทั้งเสนอแนะให้ขยายขอบเขตของการใช้

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ให้ครอบคลุมตำนาน นิทาน คำบอกเล่า ฯลฯ และใน พ.ศ. 2519 ได้มีการจัดสัมมนาทางวิชาการเพื่อถกเถียงเรื่องท้องถิ่นตามวิทยาลัยครูต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอรวมทั้งการแสวงหาและรวบรวมเอกสารท้องถิ่น นิทาน ศิลปะ ตำนานพื้นบ้าน มาเก็บรักษาไว้ในศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น

สำหรับวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาในระดับบัณฑิตศึกษาในประเทศไทยนั้น เริ่มปรากฏครั้งแรกใน พ.ศ. 2516 ที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา¹ เรื่อง *การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทย และพม่าสมัยรัชกาลที่ 5 ระยะ พ.ศ. 2428-2438* ของนคร พันธุ์ณรงค์ กับ *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศราชในหัวเมืองล้านนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* ของ ปริศนา ศิรินาม ซึ่งเป็นปริญาานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ทั้ง 2 เล่ม ต่อมาใน พ.ศ. 2517 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็มีวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับล้านนาโดยตรง เรื่อง *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445)* ของพรพรรณ จงวัฒนา

สำหรับมหาวิทยาลัยอื่นๆ ที่มีการเรียนการสอนระดับบัณฑิตวิทยาลัย ทางด้านประวัติศาสตร์ก็มีวิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาเป็นครั้งแรกดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2528 เรื่อง *แนวความคิดทางการเมืองของล้านนาไทย สมัยราชวงศ์มังราย (พ.ศ. 1839-2101) วิเคราะห์จากเอกสารคัมภีร์ใบลานภาคเหนือ* ของ พัชร โขติถาวรรัตน์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2533 เรื่อง *ครุบาศรีวิชัย “ตมบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481)* ของโสภา ชนะมูล

ต่อมาเมื่อมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาคแห่งแรกของประเทศไทย² โดยหวังว่าจะเป็นมหาวิทยาลัยที่คั่นคว้าวิจัย และถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับล้านนา คดี นับเป็นจุดเริ่มต้นให้มีการสร้างองค์ความรู้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับล้านนา ประกอบกับคณะมนุษยศาสตร์และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และวิทยาลัยครูเชียงใหม่ (ปัจจุบันคือ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่) มีศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งต่างก็มีบทบาทสำคัญที่จะผลักดันให้การศึกษาล้านนาดีเป็นที่แพร่หลายและได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางต่อไป เมื่อแรกก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ก็ได้มีการบรรจุวิชาล้านนาดีศึกษาในระดับปริญญาตรี ต่อมาใน พ.ศ.

¹วิทยาลัยวิชาการศึกษา ต่อมาได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย “ศรีนครินทรวิโรฒ”

²ชาวเชียงใหม่เรียกร้องให้รัฐบาลขยายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกสู่ภูมิภาค โดยขอให้รัฐบาลจัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 ต่อมาวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2503 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ขึ้น ซึ่งเปิดทำการสอนในปีการศึกษา 2507

บัณฑิตศึกษา ก็ได้มีวิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาเรื่องแรก คือ *การเมืองล้านนา ภายใต้การปกครองของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317* ของลัดดาวัลย์ แซ่เขียว

วิเคราะห์งานวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนา

วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาปรากฏครั้งแรกใน พ.ศ. 2516 เรื่อง *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น* ของปริศนา ศิรินาม มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของล้านนา ลักษณะความสัมพันธ์ทางการปกครอง และข้อผูกพันต่างๆ ระหว่างล้านนากับไทยในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมถึงปัญหาและการแก้ไขที่เกิดขึ้นจากการปกครอง ดังความที่ว่า

...ในการศึกษาเรื่องราวของหัวเมืองลานนาไทย จึงมุ่งจะศึกษาให้ลึกลงไปถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างไทยและหัวเมืองลานนาไทยในฐานะประเทศราชว่า มีข้อผูกพันซึ่งกันและกันเพียงไร อำนาจในการปกครองที่ไทยใช้กับหัวเมืองลานนาไทย มีขอบเขตเพียงไร และด้วยเหตุผลประการใดบ้างที่ทำให้ไทยใช้วิธีการปกครองดังกล่าว โดยจะศึกษาเรื่องราวทางเศรษฐกิจ ขนบประเพณี และอื่นๆ ของหัวเมืองลานนาไทยประกอบไปด้วย...¹

ส่วน *การเจรจาข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ระยะ พ.ศ. 2428-2438 ของนคร พันธุ์ณรงค์ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ ที่เกี่ยวข้องกับดินแดนล้านนาตั้งแต่ต้นจนถึง พ.ศ. 2428 และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับพม่าบริเวณหัวเมืองชายแดนตั้งแต่ พ.ศ. 2428-2438 ตลอดจนศึกษาถึงปัญหาและวิธีแก้ปัญหาของไทย

การที่ผู้เขียนเลือกศึกษาประวัติศาสตร์เรื่องการเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่าสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2428-2438) เพราะว่า หัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพมานั้นเป็นบริเวณที่มีพื้นที่

¹ปริศนา ศิรินาม (2516). *ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. หน้า 1.

กว้างใหญ่ พลเมืองประกอบด้วยชนเผ่า หลายภาษา ถือว่าเป็นดินแดนที่ทั้ง
ลานนาไทยและพม่าต่างแก่งแย่งแสวงหาอำนาจมาแต่อดีต เป็นดินแดนที่
ไม่สามารถจะกล่าวได้ชัดเจนว่าอยู่ในความปกครองของฝ่ายไหน โดยเหตุ
ที่ดินแดนหัวเมืองเหล่านี้มีป่าไม้สักอุดมสมบูรณ์...¹

วิทยานิพนธ์เรื่อง *กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอัน
เป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445)* ของพรพรรณ
จงวัฒนา ใน พ.ศ. 2517 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุที่ไทยต้องเข้าไปปกครองล้านนาโดย
ตรง โดยก่อนหน้านี้ล้านนาเป็นดินแดนประเทศราชและยังมีอิสระในการปกครอง

วิทยานิพนธ์เรื่อง *การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองลาวเฉียงในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนสมัยเป็นมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2427-2436)*
ของพร้อมพงศ์ ณ เชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2518 มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาสภาพการปกครองของ
หัวเมืองฝ่ายเหนือก่อนการปรับปรุงการปกครอง ศึกษาปัญหา ปฏิบัติการ ของหัวเมืองฝ่ายเหนือ
ที่มีต่อรัฐบาลสยาม และการแก้ปัญหาของรัฐบาลสยาม และศึกษาถึงผลของการปรับปรุงหัว
เมืองฝ่ายเหนือโดยรัฐบาลสยาม

วิทยานิพนธ์เรื่อง *การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยในรัชสมัยของพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ของวัลลภา เครือเทียนทอง ใน พ.ศ. 2519 มีจุดประสงค์
ในการการศึกษาถึงวิวัฒนาการทางการปกครองของล้านนา ตั้งแต่ก่อตั้งเป็นอาณาจักรล้านนา
จนถึงล้านนาเป็นประเทศของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ว่ามีรูปแบบอย่างไรจึงส่งผลให้รัฐ
บาลสยามเข้าไปจัดการปกครองโดยตรง พร้อมทั้งศึกษาวิธีการและขั้นตอนที่รัฐบาลสยามเข้าไป
จัดราชการ ตลอดจนวิธีการป้องกันปฏิกริยาต่อต้านการเข้าไปจัดราชการของเจ้าผู้ปกครองล้าน
นา จนสามารถยกเลิกฐานะเป็นประเทศราชแล้วกลายเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยในปัจจุบัน

วิทยานิพนธ์เรื่อง *การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้น
ฉบับใบลานในภาคเหนือ* ของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ใน พ.ศ. 2520 มีวัตถุประสงค์ศึกษา
สภาพชนชั้นต่างๆ รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เริ่มมี
การใช้เอกสารใบลานเป็นครั้งแรกในการเป็นข้อมูลชั้นต้นในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา โดย
อาศัยเอกสารใบลานประเภทธรรมศาสตร์เป็นหลักในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วง
สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

¹นคร พันธุ์ณรงค์. (2516). *การเจรจาข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมือง
ชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428-2438*. หน้า 1.

...ผู้เขียนเห็นว่าคัมภีร์โบราณประเภทธรรมศาสตร์ เป็นเอกสารที่มีคุณค่าที่จะใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ด้านสังคม เพราะธรรมศาสตร์จะช่วยให้เข้าใจและสะท้อนถึงสภาพสังคมล้านนาไทยหรือเชียงใหม่ที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของสังคม การจัดลำดับชั้นในสังคม ชนชั้นต่างๆ ในสังคม ตลอดจนธรรมเนียมประเพณี และชีวิตความเป็นอยู่ต่างๆ ในสังคมที่สันนิษฐานว่า ใช้ธรรมศาสตร์เป็นหลักในการปกครอง...¹

วิทยานิพนธ์เรื่อง **ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่ ของวรรณชลิย์ บุญมี และ การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475** ของชัชฌาญม สุทธสวัสดิ์ ใน พ.ศ. 2520 มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของเนื้อหา คือการทำป่าไม้ในดินแดนล้านนา แต่งานของวรรณชลิย์ บุญมี มีการนำเสนอประเด็นการทำเหมืองแร่ และความสัมพันธ์กับอังกฤษในเรื่องการทำป่าไม้ ส่วนงานของชัชฌาญม สุทธสวัสดิ์ นำเสนอแต่กิจการป่าไม้ในภาคเหนือเท่านั้น

วิทยานิพนธ์เรื่อง **การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ของชวลีย์ ณ ถลาง ใน พ.ศ. 2521 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความแตกต่างของประวัติการได้หัวเมืองทั้งสองมาไว้ในอำนาจของไทย และศึกษาถึงความแตกต่างในด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษาและวัฒนธรรมของหัวเมืองทั้งสองด้วย

วิทยานิพนธ์เรื่อง **การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436-2476)** ของสรวิชาติ ประยูรเสถียร ใน พ.ศ. 2523 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับล้านนาก่อนการปฏิรูปการปกครอง ศึกษาสาเหตุและปัญหาที่เกิดขึ้น ของการปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ ตั้งแต่ พ.ศ. 2436 จนถึงสิ้นสุดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล พ.ศ. 2476

วิทยานิพนธ์เรื่อง **ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480)** ของรัตนพร เศรษฐกุล มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและสถานการณ์และปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อมีการติดต่อกับชาติตะวันตก อันนำไปสู่การตั้งศาลต่างประเทศ ศึกษาบทบาทของศาลต่างประเทศทั้งทางด้านการศาลและด้านการเมือง และศึกษาปฏิกิริยาของเจ้านาย ขุนนางผู้ปกครองล้านนาต่อการดำเนินงานของศาล และบทบาทของรัฐบาลสยามในการสนับสนุนศาลต่างประเทศ

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2520). การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับโบราณในภาคเหนือ. หน้า บทนำ.

เริ่มมีการนำเอาหลักวิชาเศรษฐศาสตร์เข้ามาเป็นกรอบและอธิบาย ในวิทยานิพนธ์เรื่อง **วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2475** ของชูสิทธิ์ ชูชาติ โดยเน้นศึกษาเฉพาะด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว แต่ใช้ทฤษฎีมาครอบทำให้ลักษณะเนื้อหาเหมือนถูกกำหนดโดยทฤษฎีแล้วหาเอกสารมาอ้างอิงทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์

...การขาดระบบกรรมสิทธิ์ ในการเป็นเจ้าของที่ดินเพราะที่ดินเป็นของ
ประมุขแห่งรัฐแต่เพียงผู้เดียว เป็นลักษณะอย่างหนึ่งในระบบการผลิตของ
ไพร่ในประเทศไทย รวมทั้งประเทศอื่นๆ ในเอเชียก็มีลักษณะเช่นนี้ด้วย ซึ่ง
แตกต่างกับลักษณะการผลิตในสังคมศักดินาของยุโรป ซึ่งประมุขแห่งรัฐได้
แบ่งที่ดินให้แก่ขุนนาง และขุนนางก็มีอำนาจสิทธิ์ขาดในที่ดินที่ได้รับ...¹

จะสังเกตได้ว่าตั้งแต่เริ่มปรากฏวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาใน พ.ศ. 2516 จนถึง พ.ศ. 2523 วิทยานิพนธ์เหล่านี้มุ่งศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับราชอาณาจักรสยาม ทั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และช่วงปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม

ในระหว่างพ.ศ. 2516-2525 เป็นช่วงที่มีการศึกษาและปริวรรตใบลานอย่างมาก ทำให้มีการพิมพ์เผยแพร่ผลงานปริวรรตเอกสารใบลานอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ผลงานที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่²

- กฎหมายโคสธาราษฎร์ ภาคปริวรรต
- กฎหมายโบราณลักษณะพยาน
- ตำรานานเชียงใหม่ ภาคปริวรรต
- ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่
- โคลงวิสูตรสอนหลาน
- โคลงอมรา:การศึกษาเชิงวิเคราะห์
- ตำรานานสิบห้าราชวงศ์ ภาคปริวรรต
- ฯลฯ

¹ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2523). วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2398-2475. หน้า 116.

²เริ่มก่อตั้งใน พ.ศ. 2516 ต่อมาใน พ.ศ. 2519 จึงได้รับการจัดตั้งโดยใช้ชื่อว่า "ศูนย์วิจัยสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์" และได้รับการยกฐานะเป็น "สถาบันวิจัยสังคม" ใน พ.ศ. 2534

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

- กลองหลวง สงครามพิธีกรรมล้านนา
- วิเคราะห์กฎหมายล้านนาโบราณ
- มังรายศาสตร์ ฉบับเชียงใหม่ ต้นฉบับวัดเชียงมั่น อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
- บทบาทผู้นำเชียงใหม่ต่อการสถาปตยกรรมพม่าในอาณาจักรล้านนา
- พุทธศาสนาสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839-2101
- ฯลฯ

สถาบันราชภัฏเชียงราย

- พระเจดีย์ในเขต จ. เชียงราย
- แหล่งชุมชนโบราณเขตอำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย
- คำเรียกขวัญลูกแก้ว : การศึกษาด้านรูปแบบและเนื้อหา
- สิ่งทอถวายวัด : สัญลักษณ์ความเชื่อทางศาสนาของชาวไทลื้อสิบสองปันนา
- ฯลฯ

สถาบันราชภัฏลำปาง

- รายงานผลการวิจัยแนวแบ่งเขตภาษาไทยถิ่นกลางกับภาษาไทยถิ่นเหนือ:การศึกษาโดยใช้ศัพท์
- การศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดลำปาง
- วิเคราะห์วรรณกรรมคำสอนล้านนาไทย เรื่อง “ธรรมดาสอนโลก”
- ปืบนั่งสา พิธีกรรมและความเชื่อ
- ปรัชญ์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคเหนือ
- ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ที่มีส่วนช่วยให้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนา สมัยราชวงศ์มังราย ได้แก่ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมล้านนา มหาวิทยาลัยพายัพ มูลนิธิเจมส์ เอช ดับเบิลยู ทอมป์สัน สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ฯลฯ ทำให้หลักฐานเอกสารชั้นต้นที่ได้รับการปริวรรตมีจำนวนมากพอที่จะทำการศึกษาได้ ดังที่ อุษณีย์ ธงไชย กล่าวไว้ในงานวิทยานิพนธ์ว่า

...นอกจากนี้ยังมีเอกสารโบราณที่ดีพิมพ์แล้ว ซึ่งเอกสารเหล่านี้มีผู้ถ่ายทอดและเรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน และพิมพ์เผยแพร่โดยหน่วยงานทางราชการและบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ดังนี้ คือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำหรับบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิที่ได้ถ่ายทอดคัมภีร์โบราณเป็นภาษาปัจจุบันที่สำคัญ ได้แก่ อาจารย์สิงมะ วรรณสัย ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร อาจารย์มณี พยอมยงค์...¹

จากผลงานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ปรากฏผลงานวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารของล้านนาศักราชวงศ์มังรายปกครอง เป็นการศึกษาเรื่องพัฒนาการภายในล้านนาเอง ไม่ใช่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างราชอาณาจักรสยามกับล้านนา ได้แก่ การกลาปนาในลานนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ของระวีวรรณ ภาคพรต ได้ใช้หลักฐานจากศิลาจารึกในสมัยราชวงศ์มังราย ซึ่งได้ให้องค์ความรู้เกี่ยวกับการกลาปนา ที่ยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาวิเคราะห์มาก่อน ดังความที่ว่า

...เนื่องจากการใช้คำ “กลาปนา” ไม่มีผู้ใดศึกษาอย่างแท้จริง ดังนั้นอย่างน้อยที่สุดการค้นคว้าวิจัยในเรื่องนี้ จะสามารถอธิบายความหมายและขอบเขตของการใช้คำ “กลาปนา” ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทย และชี้ให้เห็นถึงพฤติกรรม และรูปแบบของการกลาปนา ในลานนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เพื่อเป็นประโยชน์ และเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์ในด้านนี้ให้มากขึ้นต่อไป...²

วิทยานิพนธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ. 1839-2310 ของ อุษณีย์ ธงไชย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับล้านนา และผลของการศึกษาพบว่า ในความสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสองมีผลมาจากโครงสร้างทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และศาสนา ดังความว่า

...ความสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสองจึงเป็นความสัมพันธ์ที่ปรากฏออกมาในรูปการเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา ความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวนี้จะ

¹ อุษณีย์ ธงไชย. (2525). ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ. 1839-2310. หน้า 3.

² ระวีวรรณ ภาคพรต. (2525). การกลาปนาในลานนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. หน้า 4.

มีเหตุผลและมีแรงผลักดันอยู่เบื้องหลังที่ก่อเกิดความสัมพันธ์ในรูปแบบ
นั้นๆ ขึ้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงมุ่งศึกษาถึงเหตุผลและแรงผลักดันต่างๆ ที่
ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้งสอง...¹

วิทยานิพนธ์เรื่อง *การตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในสมัยพระเจ้าติโลกราช* ของดวง
ฤทัย หิรัญสถิตย์ ใน พ.ศ. 2526 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่าเพราะเหตุใดขุนนางและพระสงฆ์จึง
เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลจนกระทบกระเทือนต่อฐานะและพระราชอำนาจของกษัตริย์อาณาจักร
ล้านนา และพระเจ้าติโลกราชทรงจัดการปกครองเพื่อควบคุมบทบาทและอำนาจของขุนนาง
และพระสงฆ์อย่างไร และได้ผลหรือไม่เพียงใด และในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้มีการนำความรู้ทาง
ภูมิศาสตร์โบราณคดีมาช่วยประกอบความเข้าใจ ดังความที่ว่า

...ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ของดินแดนล้านนาไทยเอง เป็นที่ราบ
ระหว่างภูเขาที่ทอดตัวยาวตามแนวเหนือใต้และมีแม่น้ำ ปิง วัง ยม และน่าน
ไหลหล่อเลี้ยงทำให้ที่ราบเหล่านั้นอุดมสมบูรณ์...ด้วยสภาพภูมิศาสตร์เช่นนี้
มีผลทำให้ชุมชนอยู่กันเป็นกลุ่มๆ และทิวเขาเองก็เป็นเสมือนกำแพงธรรมชาติ
ที่กั้นชุมชนเหล่านั้นออกจากกัน...²

วิทยานิพนธ์เรื่อง *กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย* ของธำรงค์ศักดิ์ ท่าบุญ ใน พ.ศ. 2527
มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การเกิดของรัฐที่เรียกว่า “ล้าน
นา” และในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้ล้านนาไทย และ ล้านนา ด้วย โดยอธิบายว่า ล้านนา นั้น เป็น
คำที่คนนิยม แต่ล้านนา มีความหมายในเชิงประวัติศาสตร์ ดังความที่ว่า

...สำหรับคำว่า “ล้านนา” หรือ “อาณาจักรล้านนา” ที่ใช้ในเนื้อหาของวิทยา
นิพนธ์นี้ หมายถึง “อาณาจักรล้านนาไทย” ตามที่ใช้เป็นชื่อของวิทยานิพนธ์
แตกต่างจากคำว่า “ล้านนา” และ “ล้านนาไทย” เพราะสองคำหลังนี้มีความ
หมายเป็นเพียงดินแดนส่วนหนึ่งที่เป็นภาคเหนือของประเทศไทยปัจจุบันแต่
คำว่า “อาณาจักรล้านนาไทย” หมายถึงรัฐ (State) เช่นเดียวกับคำว่า “ล้านนา”
ที่ใช้อยู่ในศิลาจารึก อนึ่งคำว่า “อาณาจักรล้านนาไทย” พระยาประกาศกิจกร
จักร์ (แช่ม บุนนาค) เป็นบุคคลที่เริ่มใช้โดยหมายถึงรัฐของกษัตริย์เชียงใหม่

¹ อุษณีย์ ธงไชย. (2525). เล่มเดิม. หน้า บทนำ

² ดวงฤทัย หิรัญสถิตย์. (2527). *การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช* พ.ศ. 1985 - พ.ศ.
2030. หน้า 2-3.

หรือราชวงศ์มังรายในระยะพุทธศตวรรษที่ 19 ลงมาถึงพุทธศตวรรษที่ 21 ก่อนที่จะถูกยึดครองโดยพม่าในต้นพุทธศตวรรษที่ 22...¹

ผลงานวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 จะมีความหลากหลายและเกือบครบองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนา เช่น การศึกษาสมัยราชวงศ์มังรายในเรื่องการเมืองการปกครอง ในเรื่อง แนวความคิดทางการเมืองของล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839-2101 ของพัชรี โชติถาวรรัตน์ ใน พ.ศ. 2528 ซึ่งกล่าวว่า

วิทยานิพนธ์เล่มนี้จึงตั้งใจที่จะตรวจสอบแนวความคิดทางการเมืองการปกครองของล้านนาไทยสมัยดังกล่าวว่ามีที่มาอย่างไร เหมือนหรือแตกต่างจากอาณาจักรใกล้เคียงที่มีความเจริญรุ่งเรืองในขณะนั้นหรือไม่อย่างไร โดยเน้นถึงแนวความคิดเกี่ยวกับรูปแบบของการปกครอง ศูนย์แห่งอำนาจในการปกครอง แนวความคิดเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของผู้ใช้อำนาจในระดับต่างๆ และไพร่เมืองทั่วไป ศึกษาถึงพื้นฐานของอำนาจและที่มาของแนวความคิดทางการเมืองดังกล่าว ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดทางการเมืองตลอดระยะเวลาการปกครองของราชวงศ์ว่ามีหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้เท่าที่เอกสารจะพอมีระบุไว้...¹

นอกจากศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายแล้ว ยังมีการศึกษาเป็นประวัติศาสตร์สังคมมากขึ้น ได้แก่ เจ้า ไพร กับความเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2427-2476 ของพรรณิกา อภิณูพงษ์ ใน พ.ศ. 2535 และ สตรีในสังคมเชียงใหม่สมัยวงศ์เจ้าเชื้อเจ็ดตน ของอดิศร ศักดิ์สูง ใน พ.ศ. 2539 นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของล้านนาในช่วงต่างๆ ได้แก่ การจัดเก็บภาษีอากรในล้านนา พ.ศ. 2427-2445 ของ วีระเทพ ศรีมงคล ใน พ.ศ. 2530 เป็นการศึกษาเศรษฐกิจภายในของล้านนา แต่ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484 ของพูนพร พูนทาจกร ใน พ.ศ. 2530 เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจที่ส่วนกลางเข้าไปส่งผลกระทบในล้านนา

¹ ชำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ. (2527). กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย. หน้า 5.

² พัทรี โชติถาวรรัตน์. (2528). แนวความคิดทางการเมืองของล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839-2101. หน้า 5.

การศึกษาประวัติศาสตร์เฉพาะเรื่องและการศึกษาประวัติศาสตร์แบบสหวิทยาการ เห็นเด่นชัดในระหว่าง พ.ศ. 2531-2541 เริ่มมีการใช้เอกสารภาษาจีนในการทำวิจัยวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ใน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเซ่อหลี่กับเมืองปาไปซีฟู ในพุทธศตวรรษที่ 19 ของหวัง จี้ หมิน ใน พ.ศ. 2531 ได้นำเอาเอกสารจีนมาเป็นเอกสารชั้นต้นเพื่อเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ โดยได้ใช้เอกสาร 5 ประเภทคือ

1. เอกสารประเภทตำนานพื้นเมืองภาษาไต-ยวน และไตลื้อ
2. เอกสารทางราชการ ภาษาจีนร่วมสมัย
3. เอกสารทางราชการ ภาษาจีนที่เกี่ยวข้อง
4. บันทึกของเอกชนชาวจีน
5. งานค้นคว้าภาษาจีนสมัยปัจจุบัน

ทำให้เกิดการตรวจสอบกับเอกสารจีนที่ยังไม่เคยมีผู้แปลและนำมาใช้ปีนเอกสารตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในเอกสารประวัติศาสตร์ล้านนาอื่นๆ นอกจากนี้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารที่ใช้ในการศึกษา เพื่อสร้างความเข้าใจในเอกสารต่างๆ ที่ได้นำมาใช้ คือ

...หนังสือบ้านเมืองลื้อ (Nhangse Benneeng Le) ไม่ได้ระบุชื่อผู้แต่งคนแรกและช่วงระยะแต่งฉบับแรกและช่วงระยะแต่งฉบับแรก หลี่โพอี อาจารย์ของมหาวิทยาลัยยูนนานในคุนหมิง แปลจากภาษาไตลื้อเป็นภาษาจีนในปี พ.ศ. 2490 ก่อนหน้านั้นในปี พ.ศ. 2466 ท่านเคยเดินทางไปสืบสองพันนา พบตำนานนี้ในบ้านเจ้าเมืองสิบสองพันนา (อดีตเรียกเมืองเซ่อหลี่) ซึ่งเจ้าเมืองสิบสองพันนาถือเป็นทรัพย์สินสมบัติที่ตกทอดจากบรรพบุรุษ ไม่อนุญาตให้คนภายนอกเปิดดูและยืมไปใช้สำหรับหนังสือบ้านเมืองลื้อฉบับแปลได้เป็นจีนนั้น หลี่โพอี ได้จากฉบับคัดลอกของเจ้าผู้ปกครองหัวเมืองฮาย ชื่อ ท้าวจงหาญ และทราบจากท้าวจงหาญว่าฉบับนี้คัดลอกจากต้นฉบับของเจ้าเมืองสิบสองพันนา เจ้าผู้ปกครองทุกหัวเมืองและขุนนางใหญ่ๆ พวกไตลื้อมักจะมีการคัดลอกและเก็บรักษาไว้เช่นกัน....¹

นอกจากนี้แล้วยังมีวิทยานิพนธ์ที่นำความรู้ทางด้านโบราณคดีและสังคมวิทยาเข้ามาอธิบายประวัติศาสตร์ของล้านนาสมัยราชวงศ์มังราย ได้แก่ กระบวนการสร้างบ้านแปงเมือง

¹หวัง จี้ หมิน. (2531). ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเซ่อหลี่ กับเมืองปาไปซีฟู ในพุทธศตวรรษที่ 19. หน้า 12-13.

ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1800-2030 ของบุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์
ใน พ.ศ. 2539 ซึ่งอธิบายไว้ว่า

...วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งที่จะศึกษาถึงกระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองของ
อาณาจักรล้านนา โดยอาศัยข้อมูลจากหลักฐาน 3 กลุ่ม คือ ตำนาน หลัก
ฐานทางโบราณคดี และภาพถ่ายทางอากาศ และจากการศึกษาพบว่าหลัก
ฐาน 2 กลุ่มหลังนี้มีทั้งความขัดแย้งและความสอดคล้องกับตำนาน...¹

จะเห็นได้ว่า นับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา มักมีประวัติศาสตร์ล้านนาที่เป็น
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของล้านนาเอง คือ สมัยราชวงศ์มังราย นอกจากนี้ก็ยังมี การเน้น
เฉพาะเรื่องมากขึ้น ทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม ในช่วงเวลาต่างๆ กัน แต่
วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยที่พม่าปกครองกลับมีเพียงเรื่องเดียวคือ **การเมือง
ล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317** ของลัดดาวัลย์ แซ่เขียว
ใน พ.ศ. 2537 ซึ่งได้ให้ความเห็นว่า

...เมื่อดูแนวโน้มของการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในปัจจุบันแล้วพบว่า
ความสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยพม่าปกครองมีอยู่ค่อนข้าง
น้อย เมื่อเทียบกับงานศึกษาสมัยราชวงศ์มังรายและสมัยเจ้าเจ็ดตน...²

ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงของรัฐในภูมิภาคตอนบนของเอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นการสลายอำนาจของราชวงศ์มังราย การขยายอำนาจของราชวงศ์ตองอูใน
เขตรัฐตอนบนรวมทั้งล้านนา ตลอดจนการดำเนินนโยบายการปกครองล้านนานั้น ส่วนหนึ่งเป็น
ผลมาจากการปรับตัวทางการค้าของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-
23

นอกจากนี้แล้วยังเริ่มมีการศึกษาประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่ง
ทำให้เข้าใจประวัติศาสตร์ของล้านนามากขึ้นโดยอาศัยการศึกษาจากสภาพสังคมและวัฒนธรรม
ของชาติพันธุ์นั้นๆ ในดินแดนล้านนา เช่นเรื่อง **ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่น**

¹บุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์ (2539). กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์
มังราย พ.ศ. 1800-2030. หน้า

²ลัดดาวัลย์ แซ่เขียว. (2537). การเมืองล้านนาภายใต้การปกครองของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101-
2317. หน้า 1.

ฐานของชาวยองในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445) ของ แสง มาละแซม ใน พ.ศ. 2538 ที่ได้ อธิบายว่า

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อจะศึกษา ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน ระหว่าง พ.ศ. 2438-2445 จากเอกสารชั้นต้น ประเภทคัมภีร์ใบลาน ดังเช่น ตำนานเมืองยอง และเอกสารทางราชการ ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ประกอบกับ การเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ ที่มีชาวยองอาศัยอยู่...¹

สำหรับวิทยานิพนธ์ที่ทำให้เข้าใจถึงสภาพสังคมของล้านนาในลักษณะของความคิดที่รัฐบาลสยามที่มีต่อดินแดนล้านนา ได้แก่ **ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476** ของเตือนใจ ไชยศิลป์ ใน พ.ศ. 2536 ดังปรากฏคำอธิบายในงานวิจัยว่า

...ในการวิจัยนี้จะศึกษาเฉพาะกรณีของหัวเมืองประเทศราชล้านนา โดยเน้นความสำคัญของการศึกษาในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2437-2476 อันเป็นช่วงที่ผู้นำสยามได้แสดงออกอย่างชัดเจนในหลายวิธีการที่จะลบความรับรู้เก่าต่อล้านนา อาทิ การเปลี่ยนชื่อมณฑลต่างๆ ที่เคยขึ้นต้นว่าลาวเสียใหม่ และสร้างความรับรู้ใหม่พร้อมทั้งการยอมรับว่า ดินแดนล้านนาเป็นดินแดนที่บรรพบุรุษของคนไทยได้เป็นผู้อาศัยอยู่ก่อน ดังนั้นจึงเป็นสิทธิอันชอบธรรมของสยามที่จะปกครอง และคนล้านนาเป็น “คนไทย” เช่นเดียวกับคนสยามมิใช่คนลาวดังที่เคยรับรู้และเข้าใจตลอดมา...แต่ล้านนาก็ยังคงถูกมองว่าเป็น “ลาว” ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่าเหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น...²

รวมทั้งวิทยานิพนธ์เรื่อง **“ท้องถิ่น” ในการรับรู้ของชนชั้นนำไทยช่วงสมัยปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435** ของพิชิต พิทักษ์ ใน พ.ศ. 2540 นับเป็นการศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ความคิด โดยนำเสนอถึงความรับรู้เกี่ยวกับดินแดนล้านนาของผู้ปกครองสยาม แต่วิทยานิพนธ์ของพิชิต พิทักษ์ เน้นการวิเคราะห์เปรียบเทียบการรับรู้ในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อให้เกิดภาพอย่างชัดเจน ในหัวเมืองลาวภาคอีสาน หัวเมืองมลายู และล้านนา โดยอธิบายว่า

¹แสง มาละแซม. (2538). ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445). หน้า ข.

²เตือนใจ ไชยศิลป์. (2536). ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476. หน้า 4.

...การศึกษาวិทยานิพนธ์ฉบับนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า กระบวนการสร้างความ เป็นเอกภาพของรัฐไทยแบบใหม่นั้น ได้ผ่านกระบวนการรับรู้ของชน ชี้นำไทยเป็นหลัก แต่ไม่ละเลยความสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อมทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม เพราะเห็นว่า ความคิดของคนเรา ไม่ได้เกิดขึ้นมา “ลอยๆ” แต่การเปลี่ยนแปลง “วิธีคิด” ของคนนั้นต้องมี ปฏิสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ด้วย...¹

ในวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนามีการใช้คำว่า ลานนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2516 จนกระทั่งเปลี่ยนเป็น ล้านนาไทย ใน พ.ศ. 2527 และเปลี่ยนเป็น ล้านนา ใน พ.ศ. 2529 จนถึงปัจจุบันนั้น เพราะในอดีตการเขียนไม่เคร่งครัดการใส่วรรณยุกต์ จะใส่หรือไม่ใส่ก็ได้ ในคัมภีร์ใบลานจำนวนมากจึงมีทั้งคำล้านนา ลานนา ทำให้เป็นที่เข้าใจของคนในสมัยนั้น นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยว่า “ลานนาหมายถึงทำเลทำนา” คู่กับลานช้างเพราะเชื่อว่า “เมืองหลวงพระบางเป็นที่เขาห้วยป่าดง ทำนองจะมีช้างมาก” หลังจากนั้นก็ใช้คำว่า ลานนา ในกรุงเทพฯ และแพร่หลายโดยใช้ในหนังสือแบบเรียนและเอกสารวิชาการต่างๆ

ในการประชุมสัมมนาวิชาการด้านล้านนาครั้งที่แรก เมื่อ พ.ศ. 2510 ได้มีผู้เสนอให้ใช้คำว่า ล้านนาไทย เป็นครั้งแรก แต่เนื่องจากครั้งนั้นไม่มีหลักฐานยืนยัน จนกระทั่งมีการพบศิลาจารึกวัดเชียงสา จังหวัดเชียงราย ดร.ประเสริฐ ณ นคร ได้ตรวจสอบศิลาจารึก แล้ว เห็นว่า มีคำว่า ล้านนาคู่กับล้านช้าง จึงเสนอให้ใช้คำว่าล้านนาแทนลานนา ใน พ.ศ. 2526 หลังจากนั้นเป็นต้นมาประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย กิจกรรมทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องกับดินแดนภาคเหนือตอนบน ได้ใช้คำว่าล้านนาแทนคำว่าลานนา

4.1 การใช้เอกสารหลักฐานในวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนา

วิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2516-2523 จะเน้นใช้เอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และแหล่งข้อมูลที่สำคัญคือกองจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ การนำเสนอวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงแรกๆ มักเป็นเรื่องทางการเมืองการปกครองที่รัฐบาลสยามมีความสัมพันธ์กับล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์แทบทั้งสิ้น เนื่องจากเอกสารหลักฐานมีจำนวนมากพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้า แต่เป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์ล้านนา

¹พิชิต พัทธ. (2540). “ท้องถิ่น” ในการรับรู้ของชนชั้นนำไทยช่วงสมัยปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435.

จากเอกสารของทางราชการส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่มีการใช้เอกสารท้องถิ่นมาประกอบ
การนำเสนอวิทยานิพนธ์ เช่น

- ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทย สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น ของปริศนา ศิรินาม ใน พ.ศ. 2516
- การเจรจาข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดน ลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428-2438 ของนคร พันธุ์ณรงค์ ใน พ.ศ. 2516
- การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองลาวเฉียงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนสมัยเป็นมณฑลเทศาภิบาล (พ.ศ. 2427-2436) ของพร้อมพงศ์ ณ เชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2518
- การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของวัลลภา เครือเทียนทอง ใน พ.ศ. 2519
- การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475 ของชัยโณม สุนทรสวัสดิ์ ใน พ.ศ. 2520
- การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของชวลีย์ ณ กลาง ใน พ.ศ. 2521
- การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436-2476) ของสร้อยดี ประยูรเสถียร ใน พ.ศ. 2523
- ฯลฯ

นอกจากจะใช้เอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วยังมีการใช้เอกสารชั้นต้นภาษาอังกฤษเพื่อตรวจสอบและเป็นข้อมูลในการเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์หัวขั้ววิทยานิพนธ์ที่สนใจเป็นช่วงสมัยหนึ่งของประวัติศาสตร์ล้านนาเช่น เอกสารจาก Public Record Office, London British Parliamentary Papers. หรือไมโครฟิล์มจาก Foreign Office Papers ในงานวิทยานิพนธ์บางเรื่อง ได้แก่

- กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445) ของพรพรรณ จงวัฒนา ใน พ.ศ. 2517
- ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่ ของวรรณชลิย์ บุญมี ใน พ.ศ. 2520

- ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480) ของ
รัตนพร เศรษฐกุล ใน พ.ศ. 2523
- ฯลฯ

ใน พ.ศ. 2520 เริ่มมีการใช้เอกสารโบราณท้องถิ่นมาเป็นเอกสารชั้นต้นเพื่อตรวจสอบ และเป็นข้อมูลเพื่อเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ล้านนา ดังปรากฏในผลงานเรื่อง **การวิเคราะห์ สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับโบราณในภาคเหนือ** ของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และในบทที่ 1 มีการวิเคราะห์คุณค่าของเอกสารโบราณที่ใช้ในการศึกษาสังคม เชียงใหม่ เนื่องจากใช้เอกสารโบราณเป็นหลักในการศึกษา ผู้เขียนจึงได้ศึกษาถึงประเภทของ เอกสารโบราณ ข้อดีและข้อเสียในการใช้โบราณในการศึกษา ประวัติความเป็นมาและความสืบเนื่องของเอกสารโบราณและกฎหมายล้านนา รวมถึงรายละเอียดของเอกสารโบราณในการวิจัย แต่ละฉบับ ดังความว่า

...ซึ่งเอกสารเหล่านี้มีผู้ถ่ายทอดและเรียบเรียงเป็นภาษาปัจจุบัน และพิมพ์ เผยแพร่โดยหน่วยงานทางราชการและบุคคลผู้ทรงคุณวุฒิต่างๆ ดังนี้ คือ โครงการไทยศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาควิชาสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แผนกตัวเขียนและ จารึก หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และผู้ทรงคุณวุฒิที่สนใจถ่ายทอด เป็นภาษาปัจจุบัน ได้แก่ ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย อาจารย์มณี พยอมยงค์ อาจารย์ถิ่น รัตติกนก ฯลฯ และบางฉบับที่ ผู้เขียนสนใจแต่ยังไม่มีการถ่ายทอดเป็นภาษาปัจจุบัน ผู้เขียนก็ได้พยายาม ถ่ายทอดด้วยตนเอง และได้รับความกรุณาจาก ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร ช่วยตรวจทานและแก้ไข...¹

อย่างไรก็ตามนับตั้งแต่ พ.ศ. 2525 มีหน่วยงานที่จัดทำการปริวรรตคัมภีร์โบราณจาก ภาษาไทยยวนมาเป็นภาษาไทยกลางมีจำนวนมากพอที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ ล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย และมีการใช้เอกสารโบราณตรวจสอบกับจารึกและตำนานต่างๆ ที่ ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยกลาง ทำให้ปรากฏงานวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัย ราชวงศ์มังรายปกครองมากขึ้น ได้แก่

¹อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2520). **การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับโบราณในภาคเหนือ**. หน้า 5.

- การกลัปนาในลานนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้น พุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ของระวีวรรณ ภาคพรต ใน พ.ศ. 2525
- ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ. 1839-2310 ของอุษณีย์ ธงไชย ใน พ.ศ. 2525
- การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985 - พ.ศ. 2030 ของดวงฤทัย หิรัญสถิตย์ ใน พ.ศ. 2526
- ฯลฯ

นอกจากนี้แล้วยังมีการใช้หลักฐานประเภทอื่นๆ ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยด้านโบราณคดี จากผลรายงานของนักวิชาการด้านการขุดค้นโบราณคดี คือ รศ. ศรีศักร วัลลิโภดม ซึ่งได้ศึกษาและวิเคราะห์ตำนานที่เขียนขึ้นในภาคเหนือโดยการตรวจสอบกับหลักฐานด้านโบราณคดี รวมถึงใช้แนวคิดและทฤษฎีทางด้านมานุษยวิทยาในการตีความสัญลักษณ์ที่ปรากฏในตำนาน จึงทำให้การสำรวจร่องรอยเมืองโบราณและแหล่งโบราณคดีต่างๆ มีแนวความคิดที่หลากหลาย

การใช้เอกสารและงานวิจัยทางด้านภูมิศาสตร์ ได้แก่ ผลงานของนักภูมิศาสตร์ซึ่งมีความสนใจในการหาร่องรอยของชุมชนโบราณจากภาพถ่ายทางอากาศ โดยเฉพาะภาพถ่ายในยุคแรกๆ คือช่วง พ.ศ. 2495 เป็นต้นมา เนื่องจากในขณะนั้นสภาพผิวดินอันแสดงถึงร่องรอยของชุมชนโบราณต่างๆ ยังคงปรากฏอยู่ค่อนข้างชัดเจน ไม่ถูกทำลายไปมากนัก ทำให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างบ้านแปลงเมืองที่แตกต่างออกไป จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์อื่นๆ นำมาศึกษาและตรวจสอบกับเอกสารชั้นต้นที่มีอยู่ เช่นในวิทยานิพนธ์เรื่อง *กระบวนการสร้างบ้านแปลงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1800-2030* ของบุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์ ใน พ.ศ. 2539

ในการตรวจสอบข้อเท็จจริงที่ปรากฏในตำนานโดยใช้หลักฐานทางโบราณคดีและภาพถ่ายทางอากาศ สามารถนำมาตรวจสอบได้ในเรื่องของอายุของหลักฐานหรือเหตุการณ์ที่ได้บันทึกนั้นตรงกัน เช่น จารึกวัดเชียงมั่นสามารถนำมาตรวจสอบตำนานเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระยามังราย

นอกจากนี้จารึกยังแสดงให้เห็นถึงผังเมืองเชียงใหม่ที่สร้างขึ้นในสมัยพระยามังรายเหมือนกับผังเมืองสุโขทัย เพราะจารึกกล่าวถึงการ “ก่อตรีบูร” ซึ่งหมายถึงการสร้างเมืองที่มีกำแพงสามชั้น และการขุดแต่งบูรณะเมืองสุโขทัยของกรมศิลปากรก็แสดงให้เห็นกำแพงอยู่สามชั้นตรงกับในจารึก ในขณะที่ภาพถ่ายทางอากาศของเมืองเชียงใหม่ก็ทำให้เห็นว่าเมืองเชียงใหม่มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบสม่ำเสมอ (regular or geometrical) เช่นเดียวกับภาพถ่ายทางอากาศของสุโขทัยทุกประการ

จากหลักฐานทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้ว ทำให้เห็นถึงความสอดคล้องของหลักฐานทั้ง 3 กลุ่ม และจารึกที่นำมาใช้ตรวจสอบตำนานยังมีอีกหลายชิ้น เช่น จารึกวัดพระยืนที่สามารถตรวจสอบเหตุการณ์ในตำนานมูลศาสนาที่กล่าวถึงการรับเอาพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัยในสมัยพระยาเกอณา¹

4.2 ปัญหาในการทำวิจัยประวัติศาสตร์ล้านนา

การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์นั้นเริ่มตั้งแต่ พงศาวดารโยนกของพระยาประชากิจกรจักร์ (แช่ม บุนนาค) แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในแนววิชาการคือการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษานั้น เพิ่งเริ่มมาได้ไม่นานด้วยมีข้อจำกัดทางด้านหลักฐาน ผู้เขียนวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาโดยเฉพาะประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและสมัยพม่าปกครองจะพบปัญหาเหล่านี้อย่างมากขณะทำวิทยานิพนธ์ และการจะผลิตงานวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์นั้นจะต้องมีเอกสารหลักฐานมาพอที่จะนำมาใช้ตรวจสอบและเป็นข้อมูลในการเรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์ ปัญหาในการทำวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนา สามารถแบ่งออกได้เป็นดังนี้

4.2.1 ผู้ศึกษาไม่สามารถอ่านตัวหนังสือไทยวนได้ ทำให้ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยเอกสารโบราณที่มีผู้ปริวรรตแล้ว ซึ่งจะพบว่าเอกสารที่ได้รับการปริวรรตแล้วมีจำนวนจำกัด ไม่สามารถตอบปัญหาในระดับลึกและกว้างตามแต่ผู้ที่ศึกษาต้องการได้ ดังที่อุษณีย์ ธงไชยกล่าวว่า

...ในการศึกษาค้นคว้าเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทยนี้มีข้อจำกัดเกี่ยวกับการใช้เอกสารที่ใช้ในการวิจัยอยู่มาก เนื่องจากมีเอกสารโบราณจำนวนมากซึ่งอยู่ที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่ยังมีได้นำออกมาใช้และยังไม่ได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาปัจจุบัน และยังมีเอกสารโบราณที่ยังมิได้ทำการสำรวจซึ่งอยู่ตามวัดต่างๆ เอกสารเหล่านี้ผู้เขียนไม่สามารถนำออกมาศึกษาได้ทั้งหมด ดังนั้นถ้ามีการค้นพบเอกสารสำคัญเพิ่มเติม การศึกษาเรื่องนี้ย่อมจะสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และข้อสมมุติฐานบางประการก็อาจเปลี่ยนไปบ้าง...²

¹บุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์. (2539). กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1800-2030. หน้า 4.

²อุษณีย์ ธงไชย. (2525). ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทย พ.ศ. 1839-2310. หน้า 4.

4.2.3 ปัญหาจากหลักฐานประกอบอื่นๆ มีไม่เพียงพอ ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดี รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีมีประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์มาก เพราะการขุดค้นทำให้ได้หลักฐานเป็นวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งเป็นร่องรอยของชุมชน หลักฐานประเภทนี้ไม่ค่อยพบในเอกสารประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดียังสามารถนำมาตรวจสอบกับเอกสารประเภทตำนานได้อีกด้วย แต่การขุดค้นทางโบราณคดีก็มีข้อจำกัด เนื่องจากใช้งบประมาณสูง การขุดค้นจึงมีไม่มากนัก พื้นที่ที่มีการขุดสำรวจในปัจจุบันยังดำเนินการไม่เสร็จสมบูรณ์ ทำให้ยังหาข้อสรุปจากหลักฐานพื้นที่นั้นๆ ไม่ได้ หลักฐานทางโบราณคดีบางชิ้นก็ไม่มีการจารึกวันเวลาในการสร้างเอาไว้ จึงต้องวิเคราะห์จากรูปแบบและวัสดุที่ใช้

สำหรับหลักฐานจากภาพถ่ายทางอากาศ มีประโยชน์ในการศึกษาชุมชนโบราณมาก เพราะจากภาพถ่ายจะเห็นร่องรอยคันดินคูน้ำ ร่องรอยทางน้ำเก่า ลักษณะภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน แต่ก็จะมีข้อจำกัดในเรื่องการบันทึกข้อมูล คือสิ่งที่จะบันทึกลงเป็นภาพถ่ายทางอากาศจะต้องเป็นวัตถุที่อยู่เหนือผิวดิน และต้องมีขนาดใหญ่มากพอที่จะบันทึกลงในภาพถ่ายทางอากาศได้ด้วย และระยะหลังพบวาคูน้ำคันดินที่เป็นร่องรอยโบราณเหล่านี้ได้ถูกทำลายลงไปอย่างมากและรวดเร็ว ดังนั้นร่องรอยของชุมชนโบราณที่มีการบันทึกไว้เป็นภาพถ่ายทางอากาศจึงมีแต่ภาพถ่ายทางอากาศที่ได้บันทึกเอาไว้ในระยะแรกๆ

4.2.4 ปัญหาจากเอกสารต่างประเทศไม่พอเพียง นอกจากหลักฐานเอกสารภาษาไทยและภาษาไทยยวนแล้ว ยังมีหลักฐานเอกสารในภาษาจีน ภาษาอังกฤษ ภาษาไต และภาษาพม่า โดยเฉพาะเอกสารภาษาจีนนั้นมีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยก่อนและในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง เพราะมีความแม่นยำในเรื่องศักราชและถือว่าเป็นบันทึกเหตุการณ์ร่วมสมัย เพราะสามารถนำมาตรวจสอบกับตำนาน แต่ในปัจจุบันมีเพียงประวัติศาสตร์ล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังรายจากเอกสารจีน¹ และปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน² เท่านั้น ข้อจำกัดของเอกสารประเภทนี้คือ งานแปลเอกสารเหล่านี้ก็มีปริมาณงานน้อย เนื่องจากเป็นงานยากต้องอาศัยผู้ที่ใฝ่รู้อย่างแท้จริง แต่งานเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนา

¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

²ถ้วน ลี เชน และอุษณีย์ ธงไชย. (2531). ประวัติศาสตร์ล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังรายจากเอกสารจีน. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.

4.2.2 ปัญหาจากเอกสารราชการ ส่วนมากเป็นเอกสารการปกครองหัวเมืองต่างๆ โดยเก็บรวบรวมไว้ที่หอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ โดยที่หอสมุดแห่งชาติแห่งชาติมีเอกสารเกี่ยวกับล้านนาสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 ส่วนหอจดหมายเหตุแห่งชาติมีเอกสารเกี่ยวกับล้านนาสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน เอกสารรัฐบาลที่เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการปกครองที่ส่งไปถึงเมืองต่างๆ ในล้านนา และมีหนังสือราชการจากหัวเมืองประเทศราชส่งมารายงานรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เอกสารรัฐบาลดังกล่าวราชการได้เก็บสำเนาไว้ที่ส่วนกลาง เช่น เรื่องภาษีอากรหัวเมืองในมณฑลลาวเฉียง เรื่องเจ้านครเชียงใหม่ขอเช่าทำป่าไม้ ใบบอกพระยาเชียงใหม่เรื่องตั้งเมืองเชียงราย เมืองพะเยา เมืองงั่ว จุลศักราช 1207 เป็นต้น

หลักฐานเอกสารเหล่านี้มีประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาอย่างยิ่ง ทำให้ได้ความรู้มากมายเกี่ยวกับวิธีการปกครองบ้านเมือง สถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในหัวเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองประเทศราชกับรัฐบาลกลาง ตลอดจนเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพม่า กรุงเทพฯ และเชียงใหม่ เป็นต้น หลักฐานดังกล่าวเป็นอักษรไทยกลางทำให้สะดวกในการค้นคว้า แต่ก็มีข้อจำกัดเช่นกันเพราะเป็นทัศนะของทางราชการ อาจคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง โดยเฉพาะในเรื่องปฏิกิริยาของคนในท้องถิ่นที่ไม่พอใจในรัฐบาลกลาง ทำให้ต้องระมัดระวังในการใช้หลักฐานมากยิ่งขึ้น และในระยะแรกของการทำวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนานั้นการจัดระเบียบของเอกสารในการค้นคว้าก็มีปัญหาอยู่มากเหมือนกัน ดังที่พรพรรณ จงวัฒนา กล่าวถึงข้อจำกัดไว้ว่า

...วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ยังไม่นับว่ามีความสมบูรณ์เพียงพอ ทั้งนี้เพราะเอกสารที่มีอยู่ในกองจดหมายเหตุ หรือในกองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศนั้น บางตอนชำรุด ขาดหายไปบ้าง ยากต่อการค้นคว้าหาหลักฐานที่ชัดเจน...ข้อบกพร่องอีกประการ ที่จะปรากฏในเชิงอรรถของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ก็คือการอ้างอิงเรื่องราวที่ต้องอาศัยเอกสารจากกองบรรณสารฯ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะในระยะที่ทำการค้นคว้า กองบรรณสารฯ ยังไม่ได้ทำดัชนี (index) ของเอกสารที่มีอยู่ทั้งหมดว่าอยู่ในหมวดหมู่อะไร เรื่องอะไร เล่มไหน เป็นต้น ดังนั้นรายละเอียดที่จะได้ระบุแต่เพียงว่า เป็นจดหมายเหตุตอบระหว่างใครกับใคร ลงวันที่เท่าไร (ถ้ามี) เท่านั้น...¹

¹พรพรรณ จงวัฒนา. (2517). กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445). หน้า ๓.

4.2.3 ปัญหาจากหลักฐานประกอบอื่นๆ มิใช่เพียงพอ ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดี รายงานการขุดค้นทางโบราณคดีมีประโยชน์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์มาก เพราะการขุดค้นทำให้ได้หลักฐานเป็นวัตถุและสิ่งของเครื่องใช้ซึ่งเป็นร่องรอยของชุมชน หลักฐานประเภทนี้ไม่ค่อยพบในเอกสารประวัติศาสตร์ หลักฐานทางโบราณคดียังสามารถนำมาตรวจสอบกับเอกสารประเภทตำนานได้อีกด้วย แต่การขุดค้นทางโบราณคดีก็มีข้อจำกัด เนื่องจากใช้งบประมาณสูง การขุดค้นจึงมีไม่มากนัก พื้นที่ที่มีการขุดสำรวจในปัจจุบันยังดำเนินการไม่เสร็จสมบูรณ์ ทำให้ยังหาข้อสรุปจากหลักฐานพื้นที่นั้นๆ ไม่ได้ หลักฐานทางโบราณคดีบางชิ้นก็ไม่มีมีการจารึกวันเวลาในการสร้างเอาไว้ จึงต้องวิเคราะห์จากรูปแบบและวัสดุที่ใช้

สำหรับหลักฐานจากภาพถ่ายทางอากาศ มีประโยชน์ในการศึกษาชุมชนโบราณมาก เพราะจากภาพถ่ายจะเห็นร่องรอยคันดินคูน้ำ ร่องรอยทางน้ำเก่า ลักษณะภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐาน แต่ก็จะมีข้อจำกัดในเรื่องการบันทึกข้อมูล คือสิ่งที่จะบันทึกลงเป็นภาพถ่ายทางอากาศจะต้องเป็นวัตถุที่อยู่เหนือผิวดิน และต้องมีขนาดใหญ่มากพอที่จะบันทึกลงในภาพถ่ายทางอากาศได้ด้วย และระยะหลังพบวาคูน้ำคันดินที่เป็นร่องรอยโบราณเหล่านี้ได้ถูกทำลายลงไปอย่างมากและรวดเร็ว ดังนั้นร่องรอยของชุมชนโบราณที่มีการบันทึกไว้เป็นภาพถ่ายทางอากาศจึงมีแต่ภาพถ่ายทางอากาศที่ได้บันทึกเอาไว้ในระยะแรกๆ

4.2.4 ปัญหาจากเอกสารต่างประเทศไม่พอเพียง นอกจากหลักฐานเอกสารภาษาไทยและภาษาไทยยวนแล้ว ยังมีหลักฐานเอกสารในภาษาจีน ภาษาอังกฤษ ภาษาไต และภาษาพม่า โดยเฉพาะเอกสารภาษาจีนนั้นมีประโยชน์อย่างมากในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยก่อนและในสมัยราชวงศ์มังรายปกครอง เพราะมีความแม่นยำในเรื่องศักราชและถือว่าเป็นบันทึกเหตุการณ์ร่วมสมัย เพราะสามารถนำมาตรวจสอบกับตำนาน แต่ในปัจจุบันมีเพียงประวัติศาสตร์ล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังรายจากเอกสารจีน¹ และปาไปสีฟู-ปาไปต้าเตียน² เท่านั้น ข้อจำกัดของเอกสารประเภทนี้คือ งานแปลเอกสารเหล่านี้ก็มีปริมาณงานน้อย เนื่องจากเป็นงานยากต้องอาศัยผู้ที่ใฝ่รู้อย่างแท้จริง แต่งานเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนา

¹วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). ปาไปสีฟู-ปาไปต้าเตียน. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

²ถ้วน ลี เซิง และอุษณีย์ ธงไชย. (2531). ประวัติศาสตร์ล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังรายจากเอกสารจีน. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.

บทที่ 5

สรุป

การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2441-2541 นั้นเริ่มจากผลงานของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) เรื่อง พงศาวดารโยนก หรือแต่เดิมรู้จักกันในชื่อ “พงศาวดารลาวเฉียง” ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ในหนังสือชินญาณ ในช่วงปี พ.ศ. 2441-2442 จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2450 พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้เรียบเรียงขึ้นใหม่เป็น “พงศาวดารโยนก”

อิทธิพลของการเขียนประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ทำให้พงศาวดารโยนกมีลักษณะการเขียนและการเรียบเรียงเป็นระบบคล้ายคลึงกับงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางตะวันตก แตกต่างจากงานเขียนประวัติศาสตร์แนวจารีต เนื้อความในพงศาวดารโยนก พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้พยายามจัดเรียบเรียงเรื่องราวเป็นหมวดหมู่ โดยตรวจสอบกับหลักฐานเอกสารต่างๆ โดยเริ่มเรื่องราวตั้งแต่กำเนิดโลกเรื่อยมา จนเป็น “ต้นแห่งตำนานโยนกล้านนาไทย” อันกล่าวด้วยมูลประเทศและปฐมเหตุแรกตั้งขึ้นเป็นประเทศเขตนครสิบลำดับกันมา และสร้างความเชื่อมต่อของยุคสมัยมาจนถึงสมัยล้านนาเป็นประเทศราชของกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5

พงศาวดารโยนก เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาแนวประวัติศาสตร์เล่มแรก ที่ทำการตรวจสอบ วิเคราะห์ หลักฐานเอกสารต่างๆ อย่างมากมาย สะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะแสวงหาหลักฐานภายนอกมากขึ้น และได้กลายเป็นเอกสารอ้างอิงในหนังสือและงานวิจัยอย่างมากมายในเรื่องที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนา นอกจากนี้พงศาวดารโยนกยังเป็นหนังสือเล่มแรกๆ ที่ขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับชนชาติไทย โดยได้รับอิทธิพลของงานเขียนของนักประวัติศาสตร์ตะวันตก และได้เป็นกลายเอกสารอ้างอิงเกี่ยวกับชนชาติไทยในเวลาต่อมา เช่น หลักไทย ของขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) และงานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย ของหลวงวิจิตรวาทการ ความเป็นมาของคำว่าสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ ของจิตร ภูมิศักดิ์ เป็นต้น

นับตั้งแต่ พงศาวดารโยนก ของพระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) แล้ว งานค้นคว้าทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาก็ไม่ค่อยปรากฏ เพราะส่วนมากนักประวัติศาสตร์มักสนใจในประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับส่วนกลาง การศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยก่อนียากลำบาก เพราะยังไม่มีมีการปริวรรตเอกสารพื้นเมืองเป็นภาษาไทย ทำให้ผู้สนใจหรือต้องการค้นคว้าจะต้องมีความรู้ทางด้านภาษาและตัวหนังสือท้องถิ่นเป็นอย่างดี ทำให้งานค้นคว้าที่เป็นงานวิชาการยังไม่ปรากฏ

เมื่อมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ก่อตั้งใน พ.ศ. 2507 ทำให้องค์ความรู้เกี่ยวกับล้านนาคดีได้รับความสนใจมากขึ้น และเชียงใหม่ก็มีฐานะเพิ่มขึ้นในทางด้านการศึกษาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์ และคณะสังคมศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมถึงวิทยาลัยครูต่างๆ ทางภาคเหนือได้มีบทบาทในการผลักดันให้มีการศึกษาด้านล้านนาคดีอย่างกว้าง มีบทความที่น่าสนใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาหลายเรื่องไม่ได้พิมพ์เผยแพร่ แต่ได้ปรากฏอยู่ในเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการต่างๆ ที่จัดขึ้นหลายครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. 2510 โดยองค์กรที่สำคัญๆ ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ สถาบันราชภัฏ ฯลฯ ทำให้เกิดบทความ หนังสือต่างๆ มากมายที่นำเสนอเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาในแง่มุมต่างๆ และเป็นสหวิทยาการมากยิ่งขึ้น โดยนำเอาความรู้ทางด้านโบราณคดี ภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา ภาษาและวรรณกรรม มาช่วยในการวิเคราะห์เรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนา ได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

ใน พ.ศ. 2539 ซึ่งเป็นปีสมโภชเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี ทำให้มีการผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ล้านนามากยิ่งขึ้น ทั้งการปริวรรต ตรวจสอบหลักฐานเอกสารจากจีน เพื่อนำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนาด้วยข้อมูลที่ใหม่ขึ้น มีการจัดทำหมวดหมู่รวบรวมเอกสารโบราณ ด้วยการถ่ายไมโครฟิล์ม ยิ่งทำให้การศึกษาข้อมูลจากเอกสารโบราณกระทำได้ง่าย สะดวกมากขึ้น เช่น ประวัติศาสตร์ล้านนา ของสร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล ฉบับปรับปรุงใหม่ พ.ศ. 2539 ได้ให้เนื้อหาประวัติศาสตร์ของล้านนาอย่างครอบคลุมและเรียงลำดับตามพัฒนาการ ตั้งแต่พัฒนาการของรัฐล้านนา มาเป็นรัฐแบบอาณาจักรล้านนา การเสื่อมของราชวงศ์มังรายจนถูกพม่าปกครอง และสมัยเป็นประเทศราชของไทย จนถึงรัชกาลที่ 5 ใน พ.ศ. 2476 ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาสมัยโบราณ มีจุดเด่นในการใช้เอกสารคัมภีร์โบราณมาเป็นเอกสารสารัตถ์ขั้นต้น และใช้ความรู้สหวิทยาการมาประกอบ ทำให้เข้าใจถึงสภาพการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

ปาไปสิฟู-ปาไปต้าเตียน เป็นผลงานแปลเอกสารประวัติศาสตร์จีนโบราณ เป็นหนังสือประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ให้ข้อมูลประวัติศาสตร์ล้านนาที่ปรากฏในเอกสารภาษาจีน เอกสารที่รวบรวมแปลขึ้นเป็นเอกสารจีนขั้นต้น และมีเนื้อหาเกี่ยวกับเชียงใหม่ในสมัยที่ยังเป็นราชอาณาจักรอิสระ คือ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 จนถึงเสียเมืองเชียงใหม่แก่บุเรงนองใน พ.ศ. 2101

นอกจากหนังสือและเอกสารทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ล้านนาที่หน่วยงานราชการจัดพิมพ์ขึ้นมาเผยแพร่แล้ว ยังมีบุคคลที่สนใจประวัติศาสตร์ล้านนาได้พยายามศึกษาค้นคว้า และมีผลงานออกมาสม่ำเสมอและเป็นที่ยอมรับในวงกว้าง เช่น สงวน โชติสุขรัตน์ เก็บรวบรวมมาถ่ายทอดเป็นภาษาไทยกลางทั้งแบบแปลตรงๆ และแบบเรียงเรียงขึ้นใหม่ กับปราณี ศิริธรณพัทลุง ซึ่งความพยายามค้นคว้าและเรียบเรียงเรื่องที่ยังไม่มีใครทำได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง และมีภาพประกอบที่หาดูได้ยาก ในการนำเสนอหากแต่นำเรื่องบอกเล่ามาเรียบเรียง ซึ่งทำให้เห็นภาพชีวิตของเจ้านายฝ่ายเหนือที่งานทางวิชาการไม่สามารถให้ได้

สำหรับประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาร่วมสมัยทางวิชาการเรื่องแรกปรากฏใน พ.ศ. 2516 ณ วิทยาลัยวิชาการศึกษา เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับประเทศราชในหัวเมืองล้านนาไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ของปริศนา ศิรินาม กับ เมืองชายแดนล้านนาไทยและสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428-2438 ของนคร พันธุ์ณรงค์ นับว่าความสนใจในประวัติศาสตร์ล้านนาได้เริ่มต้นขึ้น ต่อมาสถาบันการศึกษาอื่นๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็มีผลงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนา

สังเกตได้ว่าตั้งแต่เริ่มปรากฏวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาใน พ.ศ. 2516 จนถึง พ.ศ. 2523 วิทยานิพนธ์เหล่านี้มุ่งศึกษาเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับราชอาณาจักรสยาม ทั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และช่วงปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม

ในระหว่างพ.ศ. 2516-2525 เป็นช่วงที่มีการศึกษาและปริวรรตใบลานอย่างมาก ทำให้มีการพิมพ์เผยแพร่ผลงานปริวรรตเอกสารใบลานอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน และได้เริ่มมีการใช้เอกสารใบลานท้องถิ่นมาเป็นเอกสารชั้นต้นเพื่อตรวจสอบและเป็นข้อมูลเพื่อเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ล้านนา ดังปรากฏในผลงานเรื่อง การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับใบลานในภาคเหนือ ของอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว ใน พ.ศ. 2520

นอกจากนี้ความสนใจในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ทำให้เกิดการประชุมสัมมนาเชิงวิชาการจากหน่วยงานของรัฐและเอกชนอย่างสม่ำเสมอ และส่งเสริมให้การศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาได้รับความสนใจจากสาธารณชนมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดบทความ หนังสือต่างๆ มากมายที่นำเสนอเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาในแง่มุมต่างๆ และเป็นสหวิทยาการมากยิ่งขึ้น โดยนำเอาความรู้ทางด้านโบราณคดี ภูมิศาสตร์ มานุษยวิทยา ภาษาและวรรณกรรม มาช่วยในการวิเคราะห์เรียบเรียงประวัติศาสตร์ล้านนา ได้อย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชลล์กับเมืองปาไปซีฟู ในพุทธศตวรรษที่ 19 ของหวัง จี หมิน ใน พ.ศ. 2531 ที่ใช้เอกสารชั้นต้นภาษาจีนในการศึกษา กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1800-2030 ของบุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์ ใน พ.ศ. 2539 ใช้เอกสารและงานวิจัยด้านโบราณคดีของนักวิชาการด้านการขุดค้นโบราณคดี เป็นต้น

วิทยานิพนธ์ทางด้านประวัติศาสตร์ล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2516-2523 จะเน้นใช้เอกสารชั้นต้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และแหล่งข้อมูลที่สำคัญคือกองจดหมายเหตุ หอสมุดแห่งชาติ การนำเสนอวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงแรกๆ มักเป็นเรื่องทางการเมืองการปกครองที่รัฐบาลสยามมีความสัมพันธ์กับล้านนาในสมัยรัตนโกสินทร์แทบทั้งสิ้น เนื่องจากเอกสารหลักฐานมีจำนวนมากพอที่จะทำการศึกษาค้นคว้า แต่เป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารของทางราชการส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ยังไม่มีการใช้เอกสารท้องถิ่นมาประกอบกรนำเสนอ

ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาร่วมสมัยทางวิชาการนำเสนอพัฒนาการภายในประวัติศาสตร์ของล้านนาเอง เพราะมีหน่วยงานที่จัดทำกรปรรดคัมภีร์โบราณจากภาษาไทยยวนมาเป็นภาษาไทยกลางมีจำนวนมากพอที่จะนำมาศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยราชวงศ์มังราย และมีการใช้อักษรโบราณตรวจสอบกับจารึกและตำนานต่าง ๆ ที่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทยกลาง ทำให้ปรากฏงานวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยราชวงศ์มังรายปกครองมากขึ้น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนาไทย พ.ศ. 1839-2310 ของอุษณีย์ ธงไชย ใน พ.ศ. 2526 กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย ของธำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ ใน พ.ศ. 2527 ฯลฯ แต่วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนาในสมัยที่พม่าปกครองกลับมีเพียงเรื่องเดียวคือ การเมืองล้านนภายใต้อการปกครองของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317 ของลัดดาวัลย์ แซ่เขียว ใน พ.ศ. 2537

จากการศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2441-2541 พบว่าปัญหาในการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนา สามารถแบ่งออกได้เป็นดังนี้

1. ผู้ศึกษาไม่สามารถอ่านตัวหนังสือไทยยวนได้ ทำให้ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยเอกสารโบราณที่มีผู้ปริวรรตแล้ว ซึ่งจะพบว่าเอกสารที่ได้รับการปริวรรตแล้วมีจำนวนจำกัด ไม่สามารถตอบปัญหาในระดับลึกและกว้างตามแต่ผู้ที่ศึกษาต้องการได้
2. ปัญหาจากเอกสารราชการ ส่วนมากเป็นเอกสารการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ แต่ก็มีข้อจำกัดเช่นกันเพราะเป็นทัศนะของทางราชการ อาจคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริง โดยเฉพาะในเรื่องปฏิกิริยาของคนในท้องถิ่นที่ไม่พอใจในรัฐบาลกลาง ทำให้ต้องระมัดระวังในการใช้หลักฐานมากยิ่งขึ้น และในระยะแรกของการทำวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ล้านนานั้นการจัดระเบียบของเอกสารในการค้นคว้าก็มีปัญหาอยู่มากเหมือนกัน
3. ปัญหาจากหลักฐานประกอบอื่นๆ มิใช่เพียงพอ ได้แก่ หลักฐานทางโบราณคดี หลักฐานประเภทนี้ไม่ค่อยพบในเอกสารประวัติศาสตร์ แต่การขุดค้นทางโบราณคดีก็มีข้อจำกัดเนื่องจากใช้งบประมาณสูง การขุดค้นจึงมีไม่มากนัก หลักฐานทางโบราณคดีบางชิ้นก็ไม่มีจารึกวันเวลาในการสร้างเอาไว้ จึงต้องวิเคราะห์จากรูปแบบและวัสดุที่ใช้
4. ปัญหาเอกสารต่างประเทศไม่พอเพียง ข้อจำกัดของเอกสารประเภทนี้คือ งานแปลเอกสารเหล่านี้ก็มีปริมาณงานน้อย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องอาศัยผู้ที่ใฝ่รู้อย่างแท้จริง และงานเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมล้านนา * ๑๖

การศึกษาวิเคราะห์ประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 2441-2541 พบว่าประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนามีการพัฒนาอย่างเด่นชัด เช่นการศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของล้านนา นอกจากนี้ยังมีผู้สนใจประวัติศาสตร์ล้านนาผลิตผลงานประวัติศาสตร์นิพนธ์ล้านนาในรูปแบบต่าง ๆ จนกระทั่งเกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในแบบสหวิทยาการดังเช่นในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น (Primary Sources)

เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้พิมพ์

กจข. ร.5 ม. 58/44. รายงานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124.

กจข. ร.5 ม.2 11/14 รายงานประชุมเทศาภิบาลพแนกกรรมการ. ลงวันที่ 12 กันยายน ร.ศ. 122.

กจข. ร.5 ศ.2/5 โครงการศึกษา 21 มิถุนายน ร.ศ. 117-29 กันยายน ร.ศ. 129.

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์. (2514). ดำเนินพิมพ์เมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี.

“จารึกลานทองสมเด็จพระมหาเถรจุฬามณี พุทธศักราช 1919,” (2527). จารึกสมัยสุโขทัย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ดำเนินพิมพ์เมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี. (2538) เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม.

ดำเนินมุลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง. (2519). เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ป่าเพ็ญ ระวิน. (2538). มุลศาสนา ล้านนา. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ม้งรายศาสตร์. (2521). ปรีวรรตและเรียบเรียงโดย ประเสริฐ ณ นคร. กรุงเทพฯ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

เจเนียล แมคกิลวารี ดี.ดี. (2538). กึ่งศตวรรษในหมู่คนไทยและคนลาว = *A Half Century Among the Siamese and the Lao*. แปลโดย จิตรามารณ์ ตันรัตนกุล. กรุงเทพฯ : สยามประเทศ.

รัตนปัญญาเถระ, พระภิกษุ. (2517). *ชินกาลมาลีปกรณ์*. ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร
แปล, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มน
วิฑูร 20 เมษายน 2517.

สมหมาย เปรมจิตต์. (2540). *ตำนานสิบห้าราชวงศ์ ฉบับสอบชำระ*. เชียงใหม่. สถาบันวิจัย
สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สิงฆะ วรรณสัย. (2522). *ถอดความ, โคลงมังทรารบเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ :
โรงพิมพ์มิตรนราการพิมพ์.

สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2534). *ปริวรรต, หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลาน
และพับหนังสือ*. อุดลำนนา.

เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

หนังสือทั่วไป

คณะกรรมการจัดทำหนังสือ "อนุสรณ์สามกษัตริย์," (2527). *ล้านนาไทย*. อนุสรณ์พระราชพิธี
เปิดพระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์เชียงใหม่, เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.

ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 35 (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 (ต่อ)) *เรื่องทูตฝรั่งสมัยกรุงรัตน
โกสินทร์*. (2512). กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา.

จิตร ภูมิศักดิ์. (2519). *ความเป็นมาของคำว่าสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคม
ของชื่อชนชาติ*. กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

เจ้าราชบุตร. (2516). *หนังสือที่ระลึกงานศพพลตรีเจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่)*.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร.

ชุ่ม ณ บางช้าง. (2515). *ประวัติศาสตร์อาณาจักรล้านนาไทย*. เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงศิลป์.

ฐิติทธิ์ ฐชาติ. (ม.ป.ป.). *การค้าขายทางเรือ บริเวณลุ่มแม่น้ำปิง ระหว่างภาคเหนือกับภาค
กลางของประเทศไทย (พ.ศ. 1839-2504)*. เชียงใหม่ : ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และการ
เมือง. วิทยาลัยครูเชียงใหม่.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2510). *ความทรงจำ*. พระนคร :
โอเดียนสโตร์.

----- (2517). *นิทานโบราณคดี*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

“ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ,” (2512). ใน *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 72 เล่มที่ 45*. พระนคร :
องค์การคำของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

“ตำนานสิงหนวัติ,” (2506). ใน *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61*. พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
ธิดา สารยา. (2525). *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*.

กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ.

นาฏวิภา ชลิตานนท์. (2524). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์และสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประคอง นิมมานเหมินทร์ และทรงศักดิ์ ปรางวัฒนากุล บรรณาธิการ. (2519).

ลานนาไทยคดี. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.

ประชาภิจักรจักร, พระยา. (2516). *พงศาวดารโยนก*. พิมพ์ครั้งที่ 7. พระนคร : คลังวิทยา.

ประเสริฐ ณ นคร. (2516). *โคลงนิราศหริภุญชัย ฉบับสอบกับต้นฉบับเชียงใหม่*. พิมพ์ครั้งที่
3. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์.

ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. (2523). *ชีวิตรักเจ้าเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ : เรื่องศิลป์.

----- (2523). *ผู้บุกเบิกเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : เรื่องศิลป์.

----- (2528). *เหนือแคว้นแดนสยาม*. เชียงใหม่. ลานนาสาร.

----- (2538). *เพชรลานนา*. กรุงเทพฯ : ผู้จัดการศูนย์ภาคเหนือ. 2 เล่ม.

“พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน,” (2506). ใน *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61*. พระนคร :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

“พงศาวดารเมืองน่าน,” (2507). ใน *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 10*. พระนคร : องค์การคำของ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เพนซ์, ฮันส์. (2526). *ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย*. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตร.

“ราชวงศ์ปกรณพงศาวดารล้านนาไทย,” (2507). ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ*
เล่มที่ 4. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.

วนิดา ตรงยางกูร และมาตยา อิงคนารณ. (2533). *ประวัติศาสตร์นิพนธ์ = Historiography*.
พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2539). *ปาไปสี่ฟุ-ปาไปต้าเตียน เชียงใหม่ในเอกสารประวัติศาสตร์จีน*. คณะกรรมการสืบค้นประวัติศาสตร์ไทยในเอกสารจีน สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2524). “แคว้นหริภุญไชย,” ใน *โบราณคดีไทยในทศวรรษที่ผ่านมา*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.

สงวน โชติสุขรัตน์. (2503). *ประวัติศาสตร์ล้านนาไทย*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

----- (2508). *ตำนานเมืองเหนือ*. พระนคร : โอเดียนสโตร์.

----- (2512). *คนดีเมืองเหนือ*. พระนคร : โอเดียนสโตร์.

----- (2512). *ไทยยวน-คนเมือง*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

----- (2515). *ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 1*. พระนคร : โอเดียนสโตร์.

----- (2515). *ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2*. พระนคร : โอเดียนสโตร์.

----- (2517). *ประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ*. เชียงใหม่ : ประทีปวิทยา.

สายทอง มโนมัยอุดม และคณะ. (2539). *เชียงใหม่ : บรรณานุกรมและสาระสังเขป*. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สร้อยดี อ่องสกุล. (2537). *เวียงกุมกาม : การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนโบราณในล้านนา*.
เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง.

----- (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

บทความวารสารและเอกสารทางวิชาการ

ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. (2521, มิถุนายน-กันยายน). “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้า ใส่เมือง,”

วารสารมนุษยศาสตร์. 8 : 1-9 ; *ศิลปากร*. (2521, กันยายน) 22 : 114-121.

“โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,” (2529, มกราคม-เมษายน)

จดหมายล้านนาคดีศึกษา. 1(1) : 6-19.

- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. (2519). "วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย," ใน *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*. บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี. หน้า 62-94. กรุงเทพฯ : ประพันธ์สาส์น.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์ และคณะ. (2536). *สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2536*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ดร.อันส์ เพนธ์ : ผู้เชี่ยวชาญจารึกล้านนา," (2529, มกราคม-เมษายน) *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. 1(1) : 24-25.
- เดวิด เค. ้วยอาจ. (2519, มิถุนายน-กันยายน). "การเขียนประวัติศาสตร์ไทยแบบตำนานและพงศาวดาร," *วารสารธรรมศาสตร์*. 6(1) : 2-8.
- ถ้วน ลี เชิง. (2537). "เชียงใหม่อาณาจักรมเหสีแปดร้อย," ใน *ประวัติศาสตร์ไทยในสายตาชาวจีน*. กรุงเทพฯ : พิราบ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2529, กุมภาพันธ์). "20 ปีของการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยและทางช้างหน้า," *ศิลปวัฒนธรรม*. 4 : 104-120.
- พ่ายัพ, มหาวิทยาลัย. (2524). *รวมบทความเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ล้านนาไทย*. เอกสารประกอบนิทรรศการล้านนาไทย 8-12 ธันวาคม พ.ศ. 2524. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ
- รังสรรค์ จันต๊ะ. (2530, ตุลาคม-ธันวาคม). "อาจารย์ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว : นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ล้านนา," *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. 2(4) : 30-33.
- วรปฐมา คำหมู่. (2530, ตุลาคม-ธันวาคม). "ทวี สว่างปัญญางกูร : นักวิชาการอิสระ," *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. 2(4) : 28-30.
- วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. (2540). "พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค)," ใน *โลกประวัติศาสตร์*. 3(2) : 44-53.
- วิทยาลัยครูเชียงใหม่. (2528). *รวมบทความสัมมนาล้านนาคดี : ประวัติศาสตร์และโบราณคดี*. เชียงใหม่. ม.ป.พ.
- วัชระ สันธูประมา. (2529, พฤษภาคม-สิงหาคม). "หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยพายัพ," *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. 1(2) : 3-7.
- "สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่," (2529, กันยายน-ธันวาคม). *จดหมายข่าวล้านนาคดีศึกษา*. 1(3) : 4-9.

สมเกียรติ วันทะนะ. (2527, 25 พฤษภาคม) ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่. บทความประกอบกำม่อมมณำกึ่งศตวรรษธรรมศำสตร์ : 2477-2527 เอกศำรวิชำกำรหมำยเลข 49 สถำบำนไทยคดียศึกษำ มหำวิทยำลัยธรรมศำสตร์. (อัดสำเนำ).

สร้อยดี อ่องสกุล. (2518). "บทบำทกำรเมืองตระกุลเจ้ำเจ็ดตน," ใน รวมบทควำมสมมณำลำนนาคดียศึกษำ : ประวัติดำสตร์และโบราณคดี. เชียงใหม่ : วิทยำลัยครูเชียงใหม่.

สยำชล วรรณรัตน์. (2522, กรกฎำคม-กันยำน). "ประวัติดำสตร์นิพนธ์ในประเทศไทย," วรรณธรรมศำสตร์. 9(1) : 150-166.

สุกัญญำ บำรุงสุข, บรรณำธิกำร. (2539). รวมบทควำมประวัติดำสตร์. 18(มกรำคม) : สมำคมประวัติดำสตร์.

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2519, มกรำคม). "สภำพของชนชั้นต่งต่งในสังคมลำนนำไทย," ศิลปำกร. 19 : 56-71.

----- (2524). "กำรศึกษำในสังคมลำนนำสมัยโบราณ," ใน คีษำคำสตร์ศำร มหำวิทยำลัยเชียงใหม่ 10 (2-4) : 15-26.

----- (2527) "กำรศึกษำลำนนำโบราณ-สมัยใหม่," ใน ลำนนำกับกำรศึกษำแบบใหม่. รวมบทควำมที่ระลึกเนื่องในโอกำสเฉลิมฉลอง 60 ปี วิทยำลัยครูเชียงใหม่. เชียงใหม่ : วิทยำลัยครูเชียงใหม่.

อนันท์ กำนุจนพันธ์. (2519, เมษายน-กันยำน). "ตำนำนและลักษณะควำมคิดทำงประวัติดำสตร์ในลำนนำระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20 และ 21," วรรณธรรมศำสตร์. 6 : 9-21.

อุบลรัตน์ พันธุ์มรินทร์. (2529, กันยำน-ธันวำคม). "ปรำณี ศิริธร ณ พัทลุง : นักเขียนศำรคดีอดีตลำนนำ," จดหมำยขำวลำนนาคดียศึกษำ. 1(3) : 37-38.

เอกศำรรวมบทควำมจำกกำรประชุมสมมณำทำงวิชำกำรลำนนาคดียศึกษำ : โลกทัศน์ลำนนำ. (2534, 11-14 กันยำน). เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ วิทยำลัยเชียงใหม่ สหวิทยำลัยเชียงใหม่.

วิทยานิพนธ์

- กรรณิการ์ วิมลเกษม. (2524). อักษรฝักขามที่พบในศิลาจารึกภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม (ตะวันออก). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ขวัญเมือง จันทโรจณี. (2534). ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2394). วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ชмыโนม สุนทรสวัสดิ์. (2526). การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับกิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ชวลีย์ ณ ถลาง. (2521). การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ฐสิทธิ์ ชูชาติ. (2523). วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394- 2475). วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- ดวงฤทัย หิรัญสฤติย์. (2527). การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985-พ.ศ. 2030. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- เดือนใจ ไชยศิลป์. (2535). ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร.
- ธำรงค์ศักดิ์ ทำบุญ. (2528). กำเนิดอาณาจักรล้านนาไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- นคร พันธุ์ณรงค์. (2516). การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทย และพม่าสมัยรัชกาลที่ 5 ระยะ พ.ศ. 2428-2438. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

- พัชร ชัยติถาวรรัตน์. (2528). แนวความคิดทางการเมืองของล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839-2101. กรุงเทพฯ : วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- มรกต อาริยะ. (2534). การค้าไม้สักในดินแดนล้านนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ยอดยิ่ง รักสัตย์. (2532). การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในภาคเหนือของประเทศไทยกับกบฏเงี้ยว พ.ศ. 2445. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ยุพิน เข็มมุกด์. (2531). สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- ระวีวรรณ ภาคพรต. (2525). การกล่าวนาในล้านนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ราม วัชรประดิษฐ์. (2539). พัฒนาการของประวัติศาสตร์ชาติไทย. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- รัตนพร เศรษฐกุล. (2529). ศาสดาต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480). วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ลัดดาวัลย์ แซ่เขียว. (2537). การเมืองล้านนภายใต้อำนาจปกครองของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101-2317. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- วรรณชลิย์ บุญมี. (2520). ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.

- วิบูลย์ พานิชิต. (2528). *การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2442-2476)*.
 ปรินญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- วิไล สุทธิศิริกุล. (2528). *เชียงใหม่ ก่อน “เทศาภิบาล” พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้าง
 อำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ :
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- วีระเทพ ศรีมงคล. (2530). *การจัดเก็บภาษีอากรในล้านนา พ.ศ. 2427-2445*. วิทยานิพนธ์
 อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.
- วัลลภา เครือเทียนทอง. (2519). *การปฏิรูปการปกครองล้านนาไทยในรัชสมัยของพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ :
 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- สมศักดิ์ ลีอราช. (2529). *ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)*. ปรินญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์).
 กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
 ถ่ายเอกสาร.
- สร้อยดี ประยูรเสถียร. (2522). *การปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2430-2476)*.
 ปรินญานิพนธ์ กศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
 ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ถ่ายเอกสาร.
- ส่องแสง สีสวรรณ. (2529). *นาเหมืองฝายกับการจัดระเบียบสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ.
 1839-พ.ศ. 2068*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- แสง มาละแซม. (2538). *ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและการตั้งถิ่นฐานของชาวยองใน
 เมืองลำพูน (พ.ศ. 2348-2445)*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). เชียงใหม่ :
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- โสภา ชานะมูล. (2534). *“ครูบาศรีวิชัย” ตนบุญแห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481)*. วิทยานิพนธ์
 ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- หวัง จี๋ หมิน. (2531). ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเซอหลี่กับเมืองปาไปซีฟู ในพุทธศตวรรษที่ 19. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- อดิศร ศักดิ์สูง. (2539). บทบาทฐานะของสตรีล้านนาในสมัยเจ้าเจ็ดตน. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. (2520). การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามฉบับใบลานในภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- อุษณีย์ ธงไชย. (2525). ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและล้านนา พ.ศ. 1839-2310. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Hallet, Holt S. (1890). *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States*. London : William Blackwood and Sons.
- Hughes, Philip J. (1982). *Proclamation and Response : A study of History of the Christian Faith in Northern Thailand*. Chiang Mai : Payap College Manuscript Division.
- , (1983) *Christianity and Culture : A Case Study in Northern Thailand*. Chiang Mai : thesis, South East Asia Graduate School of Theology.
- Swanson, Herbert R. (1984). *Khrischak Muang Nua : A study in Northern Thai Church History*. Bangkok , Chuan Printing Press Ltd. Part.
- , (1982). 'Advocate and Partner : Missionaries and Modernization in Nan Province, Siam, 1895-1934.' *Journal of Southeast Asian Studies* 13,2 (September) : 296-309.

Swanson, Herbert R. (1983). "This Seed : Missionary Printing and Literature as Agents of Change in Northern Siam, 1892-1926." *Presented at the Seminar on Change in Northern Thailand and the Shan States 1886-1940*, Payap College, 20-25 (June).

Thesis.

Ganjanapan, Anan. (1976). *Early Lanna Thai Historiography : An Analysis of Fifteenth and Sixteenth Century Chronicles*. Thesis M.A. (History). USA. : Cornell University. Photocopied.

ภาคผนวก ก
เรื่องชนชาติไทย และคำอธิบาย
ในพงศาวดารลาวเฉียง

พงษาวดารลาวเฉียง

มหาประเทศนั้นเป็นที่ประจักษ์ฐาน เมืองแห่งหนึ่งซึ่ง
 เรียกขานกันว่า “ ไทโย ไท ” เรียกประเทศว่า “ ซาม
 ระยาน ลาม ลาม ” เช่น เขียม เขียม เขียม ” นั้น มีปริ
 มณฑลเมืองอุดรทิศ ตั้งแต่ดินแดนปากไตแม่น้ำเจ้าเจียง
 แยกแยะขึ้นใน ประเทศจีนไปตั้ง คือระหว่างจีนแลธิเบต
 ก่อกันเรื่องลงมาในทิศตะวันตก คือชนวนหน้า ล้อ, ลาว,
 ไทโย, ตลอดถึงฝั่งทะเลทิศใต้ แลเบื้องตะวันตกทั้งแก่ดิน
 แดนปากไตวัน ออก แห้งแม่น้ำพรมมาบุตรกับแม่น้ำอจิ
 รวดีคั้นเนื่องมา ในประเทศพุกาม สยามยวน แคว้นฝั่ง
 ตะเลทิศวัน ออก ไปบริเวณที่กล่าวมานี้ย่อมมีหมู่ชนที่
 ใช้ภาษา ไทโย อยู่เป็น พัน

นักปราชญ์ชาวยุโรปที่ได้เที่ยวทวนพบเห็น แล ได้จด
 ทนายเหตุ ไว้ มีปรากฏในหนังสือภาษาอังฤษ ซึ่งกล่าว
 เลี้ยวข้อด้วยเรื่อง ประเทศจีน ออกหลายเรื่อง เช่นเรื่องพง
 ษาวดารจีนโบราณ ของมองลิเยอร์เทเวียเคอตา กุ๊ป
 เปอริบ กล่าวถึงชนซึ่งใช้ภาษาไทย มีปรากฏในภูมิภาค
 (แวลลีย์) แม่น้ำแยงซีเกียง ใน ประเทศจีนมา แต่ครั้งแผ่นดิน
 จีนจีน กระษักรียังมีชีวิตอยู่ กว่างมานานประมาณ ก่อ
 ศ.ศ.ศ.กราชถึง ๒๓๕๖ ปี ก่อน พระพุทธกาล ๑๕๔๔ ปี

๑๕๘

วิชาญ

เมื่อไปฝรั่งเศสเซอร์ แลสก็กล่าวว่า ชาติไทย ได้ตั้งเป็น
เอกราช ในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียงนั้น มีราชอาณาจักร
โดยกว้างทั้งแลแลติ จุติ ๓๓ จนถึง ๓๘ คีกริ โดยยาว
ยาวทั้งแลแลองติ จุติ ๓๐๖ จนถึง ๔๐๘ คีกริ มหานคร มี
มีนามว่ายว ฤๅณา ฤๅณ ๖ เมื่อก่อน คฤศค คีกริ ประ
มาณใน ๒๒๖๘ ปี ก่อนพุทธกาล ประมาณ ๑๖๖๖ ปี

ในหนังสือมหาวงษ์ (พงษาวดารพม่า) ซึ่งแปล
แปลเรียบเรียงโดยลูกเธอ แด่โยเนรดาอาเซอร์ แต่หน้า ๑๑
ถึงหน้า ๑๕ กล่าวด้วยเออร์บี ชัน ของ ไทยชานมาจากมัชฌิม
ประเทศอ้างความคำวิห ของ มิสเตอร์แมกซ์มูเลอร์ผู้ชำนาญ
ภาษาพราหมณ์โบราณแลธิเบตจีน พม่า อา โท ซึ่งไท
มิชฌิมชาน ค่าง ๆ ซึ่งร่วมเรียกว่าธิเบโคเบอมนั้น มิสเตอร์
แมกซ์มูเลอร์ ได้ตอบลวนเห็น แน่ว่า ภาษา ไทย ซึ่งพม่า
เรียกว่าชานนั้น มา แลอิน คู้ แด่จีน คำว่าชานคือ
สยามมา แลภาษาเดิม ใน มัชฌิมประเทศ ลงมา ใน
ทิศคว้น อเนเชียงใต้ ประดิษฐานตามน้ำพรมมาบรรดา
เอราวดี แม่โขง แม่น้ำ เปนปฐม แล้วได้กล่าวต่อไปถึง
เรื่องพงษาวดาร ชานเมืองมณิประ ว่าด้วยพวก ไทยชาน
ได้เข้ามาตั้งอยู่ในถิ่น ประเทศพุกาม บัดนี้แต่ก่อน คฤศค
คักราช มีมหานครชื่อเมืองหวดว ตั้งอยู่ริมแม่น้ำชวย

ลาวใหญ่

๖.๓.๖๖

เวลา (สุวรรณาวี) แม่น้ำมีเป็น แลว แยกจากแม่น้ำขจร
 วทีฟากตะวันตก เหนือเมืองพุททามเก่า กะษัตริย์ ผู้ครอง
 เมืองหลวงนี้ ทรงนาม ขุนลาวยี่ (ลาวใหญ่) ครองนคร
 นั้นเมื่อ ค.ศ ศักราช ได้ ๘๐ ปี ทรงภัย พุทธกาล ๖๒๒ ถึง
 ขัตติยวงศ์ต่อ ๆ มา ถึง ค.ศ ศักราช ๘๖๖ ทรงภัย จุลศักราช
 ๘๖๘ จึงย้าย มหาดนคร มา ประดิษฐานเมืองปุง บัดนี้เรียก
 โมกกอง คือเมืองมกกอง ต่อมา ถึง จุลศักราช ๙๓๘ เจ้า
 คำฟ้าเจ้าสามคงฟ้า นำพลโยธาเที่ยวบวบปรามชนะ
 ประเศศอาขัหมณิปุระ กระแซะ อีเประ รวมเข้าใน อาณา
 จักรปกครอง พระนครปุง มีเดชาอนุภาพปรากฏมาถึง จุลศักราช
 ๙๖๘ เจ้าคำฟ้าถึงแก่กรรม บัดนี้ ขัตติยวงศ์ของเจ้าคำฟ้า
 ซึ่งไปครองเมืองต่าง ๆ ค้างแขวงเมืองแตกกัน เป็นมณฑล
 หลายส่วน ภายหลังพม่ากรุงพุททามเจริญขึ้นเมื่อแผ่นดินอินท
 ราโสแผ้วราชอาณาจักร รวมเมืองไทยใหญ่ทั้งปวงเข้า
 ในอาณาจักรพม่า เหตุฉะนั้นในพุททามประเทศจึงเป็น ชาติ
 พม่า แด่ ไทยใหญ่ ปนกัน

คุณนามที่เรียกประเทศว่า สยาม แด่เรียกคนว่า ไทยไท
 นั้น มีที่มา ดังจะกล่าวต่อไปนี้.

เมื่อก่อน ชนชาติ ไทยยังมีได้อิหมิเลมมานั้น ถิ่นประเทศ
 ข้างทิศใต้ เป็นที่อยู่แห่ง ชนชาติทมิฬ ฤๅทมิฬ ฤๅทมิฬ ฤๅทมิฬ

๒๖๖

วชิรญาณ

เดียวกันกับชาวฮินดูข้างทิศใต้ (ปัจฉิม) ซึ่งชาวฮินดู
ข้างเหนือย่อมเรียกว่า แทคย อลฺย ยักษ วัคษ

พวกจีนเรียก กุ้ย ล้อ กวย แกว ทาว แปลว่า ยักษ เาผี แล
เรียกพวกชาติข่าเข้าอีกเหล่าหนึ่ง ว่าแม้ว, หม่อย, เมง, เมือง,
แมน, คือพวกกุสาเวียน, พาระ, พิระ, พิริยักข, มิละ,
มิตุ, พิตุ, ในภาษาฮินดู

พวกอวริย ฤา ไทยผู้มีเครดลงมาจากทิศเหนือ ย่อมถือ
ว่าพวกเดิมนี้เป็นพวกดำ คือพวกที่มีทวารงานหยาบ และมี
กำเนิดจากสัตว์เดรัจฉาน ไม่มีชาติต่ำ จึงได้เรียกประเทศ
นี้ว่า ประเทศดำ ฤา มีด Dark complexioned

คือคำว่า สวม ดยวม เถียม เขียม เขียง ขาม แล เจื่อง
จาม แลคำว่า ขอม แชก เขิน เขม เขมา เขม เขมร ขมุ เหล่า
นี้รวมความแปลว่าดำ คือคน ชาติดำ ฤา ประเทศของคน
ชาติดำ คือคนเดิมทั้ง กล่าวมานั้น คำว่า ขอม นั้น ในตำนาน
เก่า ๆ เมื่อชก นาม ขอมก็ย่อมมีคุณศัพท์ว่า ขอมดำ เพราะ
คำว่า ขอมดำ นี้ แลภายหลัง ๆ มาจึงกลายเป็น ขอมดำ คิน ไป

พวกชาติดำที่สมมุติเรียกว่า ขอม แชก จาม เหล่านี้ แต่
โบราณกาลย่อมถือลัทธิต่าง ๆ อย่างฮินดู มีศาสนาอินท
พรหมเป็นต้น แลตั้งชาติตระกูลเป็นกัมโพชะ กุรุ ปุโรพารุ
หวัมมะ ต่าง ๆ ตามอย่างฮินดูเป็นเดิมมา (คือมอญเขมร)

ลาวโง้ง

111

แต่ข้าช่วยต่อ ๆ ซึ่งมีภาษาลาว ๆ กัน)

แต่ชนชาติไทยแต่คำว่าไทยนี้ ได้มีอิมโอรสลงมา
จากทิศเหนือ อย่างเดียวกับพวกอารยันอิมโอรสแผ่ลงมา
ในอินโดจีน (ภาษามีจีนเก่า ไทยมาก)

คำว่า ไทย ไท ไท ตรงกับคำว่า ทยู เทวะ เทวะ แปลว่า
สว่าง ขาว ล้วนฟ้าพระอาทิตย์ ในภาษาดังกล่าวเรียกพระ
อาทิตย์ว่าทยู แลเรียกพวกอารยันว่าทยูด้วย พระนามพระ
เจ้าสมันตราช คือปะโรราชนั้น ได้มีว่าทศไทย แปลเป็น
ภาษาอังกฤษว่า (the ten fold bright one) มีด้วย
คำที่กล่าวออกนามไทย ในเรื่องพวกอารยันลงมา ขณะ
นั้น ที่นักปราชญ์ชาวยุโรปได้แปลเป็นภาษาอังกฤษหลาย
เรื่อง ด้วยคำที่กล่าวไว้คือไปนี้

Tugra are said to have been sent by Indra
with their followers to help Dyu (the bright) or
in other words to help the Argan .

Kutsa is called Das Dyu or the ten fold
bright one. ในคำอธิบายนามพระอาทิตย์มีว่า The
eight is the specially bright being Dyu the sun who
does not wax wane or disappear but always
remain undimmed by time or seasonal changes.

๙๖๖

วชิรญาณ

คำว่า ไท ไท ที่มา ใน ภาษา จีน คือ 大 ไท 太 ไท
แปลว่า เป็น ไทใหญ่ ออกจากอักษร 天 เทียน แปลว่า พ้า
คือ ความสว่าง แสง ส่วน ที่ ชาว บิ ลุ ทิ ไส ลอ ด ซึ่ง แบ่ง ออก
จาก ล้วน มี ตา อักษร 地 ที่ คือ ดิน ซึ่ง ภาษา ไทย ว่า ที่

คำว่า เทียน นี้ มา ใน ภาษา ลาว ว่า แดน, ทาน, คำว่า เทียน ไท
ไท จึง เป็น คำ ใช้ เรียก ดวง ประทีป ว่า ดวงเทียน ดวงใต้ แด
ใช้ คำว่า ทาน เทียน ไท ไท เธอ แทน นาม เทวดา แดละษัตรี
แด สมณ พราหมณ์ เจ้า ริย์ แด ใน สิ่ง ซึ่ง เป็น ไทใหญ่ เช่น เดียว
กับ คำว่า ติวะ ติพ เทวะ, อรรค, ปรม, วร, มหา, เหล่า นี้
ใน ภาษา อังกฤษ แปล อักษร 太 ว่า grand ex-cen'tent ex-ile

ใน ภาษา จีน ใช้ เป็น คำ นาม นาม ผู้ เป็น ไทใหญ่ เช่น คำว่า
ฮ่องไทค์ ฮ่องไทเฮ้า ไทเชียงฮง ไทจื้อ เทียนจื้อ
เหล่านี้ เป็น คำนู

ใน ภาษา ไทย ใช้ เรียก เทวดา แดละษัตรี ว่า เทพ ไท ท้าว
ไท ท่วน ไท เรียก พระเถร ผู้ ทรง ศิลาธิคุณ ว่า เจ้า ไทย เรียก
อัครวิที่มีศักดิ์ แด มารยาต ว่า อ่อนไทย อวไทย เรียก ศิษย์ แด
กว้างว่า ทัสสุไทย เรียก ไม่นิโครธ ที่ เป็น เทว พฤษภ ของ พวก
พราหมณ์ ว่า ไผ่ ไทโร คือ ไทย . เรียก ทองคำ ที่ ลูก บิ ลุ ทิ ว่า
คำ ไค เรียก ผู้ มี อิศรภาพ แก่ ตนเอง ว่า เป็น ไทย คือ พัน
จาก มี ต คำ ว่า ไทย จึง แปล ว่า สว่าง สด ไส ตรง กับ ภาษา

ดาวเนือง

อังกฤษว่า Fair complexioned งาม บริสุทธิ์ ชาติไทยได้
แม่ อาณาเขตร ลงมาทางปลายน้ำ ของ, ศาลวัด อีรวาด
พรหมบุตรา ดุจดังขาวววยแผ่ลงมาทางปลาย
น้ำสินธุ ในมณฑลประเทศนั้น ลงมาทั้งประเทศลาว

(老樹) คือดาวหลวงพระบาง แล้วแผ่มา

(越裳) ยูน ขางเกวียนเชียง คือดาวเฉียง แล ไปยัง

(擺夷) ไทยใหญ่

มหานทีอันเป็นที่ตั้งความเขร นลว ของ ไทย ล้อมมา
แต่โบราณนั้น คือ (๑) แม่น้ำ อจิรวดี อีรวาด (๒) แม่น้ำ
น้ำสินธุ ฤๅ สโขท (๓) แม่น้ำ ศาลวัด (ศาลาวา) แม่น้ำ
หง แม่น้ำเขียวก็เรียก น้ำ ลาม แม่น้ำ คอนปลายฝ่ายเหนือ
เป็น ดิน ประเทศ ไทย ใหญ่ ซึ่ง จีน เรียก ไป้อ คอน กลางเป็น
พุกาม ประเทศ คอน ปากน้ำ แล ท่าทะเลเป็น รา มัญ ประเทศ
(๔) แม่น้ำ ระมิงค์ ฟิงค์ มา แล้วคำว่า มิงค์ เมงค์ คือ เป็น
ดิน ของพวกเมงค์ บุค (คล้าย มอญ) ซึ่ง ยังมี พิชน พันธู อยู่
บัดนี้ เปลี่ยนเรียกว่า ยาง คือ ยางขาว ยางดำ ยางแดง
ยางกระเลอ ยาง ขาว ยางดำ แลอื่น ๆ มีคำเนือง ล้อมรอบ คล้าย
กัน กับ มอญ ที่ ๕ น้ำแม่ ไคร้จีน เรียก เกียว ลุง เกียง (แถว
หลวงกรุง) แปลว่า แม่น้ำ มหา ยักษ ภายหลัง เรียก ดาว ขว
เกียง (ดาว ขว กรุง) แม่น้ำ แห่ง เมือง ดาว ขว คือ นคร

๖๖๖

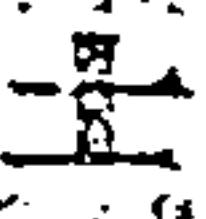
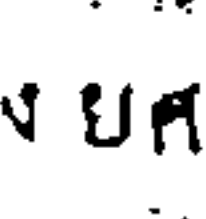
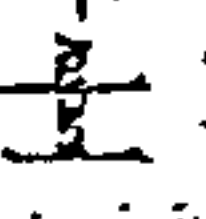
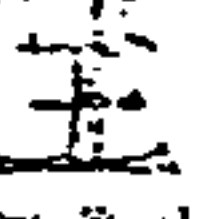
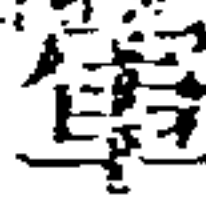
วิชาญาณ

หลวงพระบาง ที่เวียงเมือง ขวาม้าง ขวาม้างเจ้าม้าง คำว่า
 ลาว ขวาม้าง ที่กลายมาเป็น ลาน ข้าง แต่หาใช้มีข้างตั้ง ลาน ไม่
 แม่น้ำนี้ ไทโยเวียงแม่น้ำขอม คือ ขอม เพราะเป็นแม่น้ำ
 ไทโยในแดนขอมคำ แต่ชาวข้างใต้เวียงเปมโขงนั้นเวียง
 ตามชื่อเกาะใหญ่เหนือลี้ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองศรีจันทร์ มี
 นามว่าดอนโขง เหตุเป็นที่ไว้โขลงช้าง ของพวกลัวะข้าง
 ทั้ง ๒ แต่ก่อน แม่น้ำโขงเก่าของลัวะตอนปลายน้ำเหนือ
 ไทโยมา แต่ประเทศจีนคือ อีเขมา แต่แนวเขาเดียวกัน กับ
 แม่น้ำสาละวิน แลแยงซี แม่น้ำโขงไหลมา แต่ทิศใต้ ใน ประ
 เทศยูนนาน เชียงรุ่ง ซึ่งเป็นถิ่นพวก ลื้อ ลัวะ ลาว แปล
 ว่า ชาตินี้เก่าแก่ (๑) แม่น้ำทรงก้าย จีนเรียกยูนเกียง
 สองเกียง (ฮวนกรุง แม่น้ำต่างประเทศ) ลาวเก่า แลวแยก
 แม่น้ำนี้ยวนเวียงทองแดง (น้ำต่าง) ไทลาวเรียกน้ำแต่
 แม่น้ำวงศ์เวียง ประเทศลาวพวกนั้น ในตำนานเชียงแสน
 เรียกจตุรันต

ภาคภาษาของชนชาติเดิมนี้ แม้วามีนามต่างกันเช่น
 มอญเขมร ข่า ลัวะ กวย ขวาม้างอื่น ๆ เป็นอันมากก็ใช้
 คำพูดแต่วิธีอย่างเดียวกันเพี้ยนแต่คำเนียง ดังคำที่นับเลข
 ๑, ๒, ๓, ๔, มอญว่า มัวบ มา ไป ปเน เขมรว่า มอย
 มี ใบ ยวน ข่าต่าง ๆ นอกจากจรรยาที่ระแวก นับว่ามุย

ลาวเฉียง

๖๖๕

ป่า ไป ไปน, มุขเขษ แปง ปวน, โมน เป้ง เปง ปวน, ยว
 นัยว่า โมน ยาย ย่า โอง โด่ง ๆ ก็คือ แต่พวกข้าจราชกับระแคว
 นั้นเป็นชาติฮิมิเครมาจากเกาะชวามลายู นัยว่า จา ตวา
 เตา ปา มา ป่า ชุ ชมัน คดาบั้น สปลุ ถึงลำห้วยอื่น ๆ ก็คล้าย
 ชวามลายู แต่โดยใหญ่แลลาวนี้เป็นอย่างจีน คือ อ้าย
 ยี่สาม ไถ ๆ หนึ่ง สอง สาม สี่ ถึงลำห้วยอื่น ๆ ก็เป็นจีน
 ภาคไทยมาก เช่น คำว่า “หนึ่งสอง” คือตัวอักษร
 เด็กนักเรียนเรียก   คือจื่อ (ลูกหนึ่งสอง) ตำแหน่งยศ
 หลวง มาแต่ อองภาษาอังกฤษ prince
 ชุน “ ทุน “ duke
 ท้าว “ เท้า “ intendant
 เจ้า “ เจา จูเจ้า “ chief
 ภาษาไทยมีจีนภาคแลมครภาคเป็นพื้นดังนี้

(จะมีต่อไป)

พระราชพงศาวดารเมือง

(หน้า ๖๖๕)

เมื่อไทยนำไถ้ความเจริญมาสู่ประเทศนี้ แลได้ชนะจอม,
เป็นคำคำมา ทั้งแก่พมหาราชพระเจ้าเชียงใหม่ แลนคำคำ
ที่ ๑๓ จนถึงไชยศิริราชเมืองไชยปราการ (ฝ่าย) ผู้มาตั้ง
เมืองแปป แลรวมราชฤๅไนยวังราชสุโขทัย (พระเจ้าวรวงศ์
ถวศมาถึงขึ้นพระเจ้ารามาธิกอยู่ของศรีอยุธยา) ก็เมือง
นครอมได้เมื่อจุลศักราช ๙๑๕ แผ่นดินพระบรมคำพงษมาชา
จึงได้ตั้งนามพระนครศรีอยุธยา แลตั้งนามกระษัตริย์
ว่ารามาราชธิราช เทียบเรื่องรามาวตลอยุธยา ซึ่งปรากฏใน
ฝ่ายใต้ได้ตลอดถึงถึงเวลานั้น เป็นเกียรติคุณนาม
อนึ่งเมื่อครั้งพระนครสุโขทัย ยังเป็นราชธานีนั้น
ใช้คำว่าอุไทย ในนามเมือง แลนามกระษัตริย์บางพระองค์
ย่อมมีคำอุไทย อยู่กัน นามบ้างท้ายนามบ้าง แลมี
ใช้คำว่า แลนอุอย่างละละละละละ จึงเป็นพระยาอุไทย
ราช แลแปลงนามกลั่นเป็นนาม ชะมเป็นนามมหาอุไทยเพราะ
การตัดนามนั้น ชอมศักดิ์ระน แลใช้ธงโพกผ้าแดงเกล้า
เรียกว่า ชอมโพกเกล้าโพก ภายหลังได้แปลงให้ชื่อว่า
แต่ยังคำลงเรียกตลอดมาจนบัดนี้ แลตั้งชื่อเรียกมหา
อุไทย กลายมาเป็นมหาอุไทย เพราะคำว่า ฤๅ ละนั้นคล้าย

๖๗๘

วรรณาน

กับ ฎ ฏ หนังสือเก่า ๆ ยังได้เห็นใช้ตลอด ฎ เป็นมหาวุฒย
 แต่เพราะไม่มีความที่จะแปลได้ จึงตกลงคงตลอด ฎ เป็นมหาค
 คงแปลว่ามหาเท่านั้น แม้นามกระษัตริย์ไทยซึ่งใช้เป็น
 ฎ ไทยนั้น บางทีก็เขียนไปเป็น ฎ ไทยราช ปราบฎใน
 แผ่นดินลาวาก็อักษรโบราณเมืองกำแพงเพชร ซึ่งคงพิมพ์
 ไว้ในหนังสือวชิรญาณ จำนวนเดือนธันวาคม ๑๘๘๖ เล่ม ๓
 ฉบับ ๓ หน้า ๑๖๖ นั้น เพราะฉะนั้นจึงทำให้เชื่อว่า ฎ ไทย
 ฎ ไทย ฎ ไทย คือ ฎ ไทย แต่ไทยแปลว่าสว่างตรงกับ
 คำในภาษาอังกฤษว่าแฟร์คอมเพลกซ์ชัน (Fair complexioned)
 คู่กับคำว่า ราม ชม- ลาม คือ คาร์ม คอมเพลกซ์ชัน
 (Darke complexioned) นั่นแล

ภาคผนวก ข
เรื่องชนชาติไทย และคำอธิบาย
ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 5

พงศาวดารโยนก

๑. อธิบายว่าด้วยชนชาติไทย

มหาประเทศอันเป็นที่ประดิษฐานบ้านเมืองแห่งชนซึ่งเรียกชาติ
กันว่า ไทยไต เรียกประเทศว่า ชาน ชะยาน สาม สยาม เซม
เซียม เลียม เซียม นั้นมีปริมณฑลเบื้องอุดรทิศ ตั้งแต่ดินแดน
ปากไต้แม่น้ำเจ้เกียงหรือแยงซีเกียงในประเทศจีน ไปต้ง คือระหว่าง
จีนและธิเบตต่อกันเนื่องลงมาในทักษิณทิศ คือ ชอนัน หรือ ชวณหน้า
ลือ, ลาว, ไทย, ตลอดถึงฝั่งทะเลทิศใต้ และเบื้องตะวันตกกตังแต่
ดินแดนปากตะวันตกแห่งแม่น้ำพรหมายูครา กับแม่น้ำอิรวดีต่อเนื่อง
มาในประเทศพุกาม สยามขวนแควถึงฝั่งทะเลทิศตะวันออก ในบริเวณ
ที่กล่าวมานี้ย่อมมีหมู่ชนที่ใ้ภาษาไทยอยู่เป็นพื้น

นักปราชญ์ชาวยุโรปที่ไ้เที่ยวตรวจพบเห็น และได้จัดทำหมายเหตุไว้ มีปรากฏในหนังสือภาษาอังกฤษซึ่งกล่าวถึงของด้วยเรื่อง
ประเทศตะวันออกหลายเรื่อง เช่นเรื่องพงศาวดารจีนโบราณ ของ
มองสิเออร์เตเรอเนเคอลากุเปอริย กล่าวถึงชนซึ่งใช้ภาษาไทย มี
ปรากฏในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียงในประเทศจีนมาแต่ครั้งแผ่นดิน
จีนกษัตริย์เจียวเต้ ล่วงมานานประมาณก่อนคริสต์ศักราชถึง ๒๓๕๖ ปี
ก่อนพระพุทธกาล ๑๘๑๔ ปี

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕

๕๐๕

อนึ่งโปรเฟสเซอร์ยูเคลสกล่าวว่า ชาติไทยได้ตั้งเป็นเอกราช ในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียงนั้น มีราชอาณาจักรไทยกว้างตั้งแต่ละติ-
จูด ๓๓° จนถึง ๓๘° ตักริ โดยยาวตั้งแต่ลองจิจูด ๑๐๖° จนถึง
๑๐๘° ตักริ มหานครมีนามว่า ยฺว หรือ เย้า หรือ เงยว เมื่อก่อน
คริสต์ศักราชประมาณใน ๒๒๐๘ ปี ก่อนพุทธกาลประมาณ ๑๖๖๖ ปี

ในหนังสือมหาราชวงศ์ (พงศาวดารพม่า) ซึ่งแปลและเรียบ
เรียงโดยนายพลโทเซอร์อาเธอร์ แต่หน้า ๑๑ ถึงหน้า ๑๕ กล่าว
ถึงการทำมาของไทยซานมาจากมณฑลประเทศ อ้างความคำริของ
อาจารย์ แมกซมูเลอร์ ผู้ชำนาญภาษาพราหมณ์ โยราณและอียิปต์ จีน
พม่า พาโพซิงโพนิมิชมัยซานต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่าอียิปโตเขอมัน
อาจารย์แมกซมูเลอร์ได้สอบสวนเห็นแน่ว่า ภาษาไทย ซึ่งพม่าเรียก
ว่าซานนั้นมาจากจีนและจีน คำว่า ซาน คือสยาม มาแต่ภาษาเดิม
ในมณฑลประเทศ ลงมาในทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประดิษฐานตามน้ำ
น้ำพรหมายัตรา เอรากี แม่โขง แม่น้ำเยนเป่ชุน แล้วได้กล่าวต่อไป
ถึงเรื่องพงศาวดารซานเมืองมณิปุระ ว่าด้วยพวกไทยซานได้เข้ามา
ตั้งอยู่ในดินประเทศพุกามยักนั้น แต่ก่อนคริสต์ศักราช มีมหานครชื่อ
เมืองหลวง ตั้งอยู่ริมแม่น้ำชวยเวเล (สุวรรณวารี) แม่น้ำนั้นเป็นแคว
แยกจากแม่น้ำอิรวดีฟากตะวันตกเห็นเมืองพุกามเก่า กษัตริย์
ครองเมืองหลวงนั้นทรงนามชุนลาวยี่ (ลาวใหญ่) ครองนครนั้นเมื่อ

๔๑๐

พงศาวดารโยนก

คริสต์ศักราชได้ ๘๐ ปี ตรงกับพุทธกาล ๖๒๒ สืบชาติวงศ์มา
มาถึงคริสต์ศักราช ๗๖๗ ตรงกับจุลศักราช ๑๒๘ จึงย้ายมหานคร
มาประดิษฐานเมืองปุง ยัถันเรียกโมกอง คือเมืองกลอง ต่อมาถึง
จุลศักราช ๑๓๕ เจ้าคำฟ้าเจ้าสามคองพ้านำพลโยธาเที่ยวปราบปราม
ชนประเทศอาซัหมณีปุระ กระแซะ ลีปุระ รวมเข้าในอาณาจักร
กลองพระนครปุง มีเทศาณภาพปรากฏมาถึงจุลศักราช ๑๖๕ เจ้าคำ
ฟ้าทิวคต บรรดาชาติวงศ์ของเจ้าคำฟ้าซึ่งไปครองเมืองต่างๆ ทั้ง
แข็งเมืองแตกกันเป็นมณฑลหลายส่วน ภายหลังพม่ากรุงพุกามเจริญ
ขึ้นเมื่อแผ่นดินอินรชาโสแผ่ราชอาณาจักร รวมเมืองไทยใหญ่ทั้ง
ปวงเข้าในอาณาจักรพม่า เหตุฉะนั้นในพุกามประเทศจึงเป็นชาติพม่า
และไทยใหญ่ปนกัน

คุณนามที่เรียกประเทศว่า สยาม และเรียกคนว่า ไทย ไท นั้น
มีที่มาจากจะกล่าวต่อไป

เมื่อก่อนชนชาติไทยยังมีได้อพยพมานั้น ถิ่นประเทศข้างทิศใต้
นี้ เป็นที่อยู่แห่งชนชาติทวิพฤกษทวิเตียน เนื่องเป็นอันเดียวกันกับ
ชาวอินดูข้างทิศใต้ (พังกละ) ซึ่งชาวอินดูข้างเหนือยอมเรียกว่า
อัสสุร ยักข ราชชน

พวกนี้เรียก กัษ กัษ กวข แกว กาว แปลว่า ยักข หรือ
และเรียกพวกชาติป่าเถาอีกเหล่าหนึ่ง ว่าแม้ว, หมอแล, เมง,

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๔

๔๑๑

เมือง, แมน, คือพวกกุลาเรียน, พาระ, พิระ, พิริยกข, มิละ, มิลุ, พิลุ, ในภาษาฮินดู

พวกอารียหรือไทยผู้อพยพลงมาจากทิศเหนือ ย่อมถือว่าพวก
เดิมนี้เป็นพวกต่ำ คือพวกที่ทำการงานหยาบ และมีกำเนิดจากสัตว์
และต้นไม้มีชาติต่ำ จึงได้เรียกประเทศนี้ว่าประเทศต่ำหรือมีค

คือคำว่า สาม สยาม เสียม เขียม เขียง ชาม และ
เจื่องจาม และคำว่า ขอม แขก เขิน เขม เขมา แخم เขมร
ขมุ เหล่านี้รวมความแปลว่าต่ำ คือคนชาติต่ำหรือประเทศของคน
ชาติต่ำ คือคนเดิมตั้งกล่าวมานั้น คำว่าขอมนั้นในตำนานเก่าๆเมื่อ
ออกนามขอมก็ย่อมมีคุณศัพท์ว่าขอมต่ำ เพราะคำว่า ขอมต่ำ นั้นแล
ภายหลังๆมาจึงกลายเป็นขอมต่ำกินไป

พวกชาติต่ำที่สมมุติเรียกว่า ขอม แขก จาม เหล่านี้ แต่
โบราณกาลย่อมถือลัทธิต่างๆอย่างฮินดู มีศาสนาอินทรพรหมเป็นต้น
และตั้งชาติตระกูลเป็นกัมโปชะกูรุ ปุรุพาร มรัมมะต่างๆตามอย่าง
ฮินดูเป็นเดิมมา (คือ มอญ เขมร แล ช่า ลัวะ ต่างๆ ซึ่งมี
ภาษาคคล้ายๆกัน)

แต่ชนชาติไทยและคำว่าไทยนี้ ได้อพยพลงมาจากทิศเหนือ
อย่างเดียวกับพวกอารียอพยพลงมาในฮินดูสถาน (ภาษาเขามีจีนเก่า
ไทยมาก)

๑๐๖

พงศาวดารโยนก

คำว่า ไทย ไท ไต ตรงกับคำว่า ทย เทวะ เทวตะ แปลว่า
สว่าง ขม ส่วนฟ้าพระอาทิตย์ ในภาษาสันสกฤตเรียกพระอาทิตย์
ว่า ทย และเรียกพวกอาริยว่า ทย ด้วย พระนามพระเจ้าสมันตราช
ก็ประโรชาชนันได้มีว่าทศไทย มีถ้อยคำที่กล่าวออกนามไทยในเรื่อง
พวกอาริยลงมาจนระชินญู ที่นักปราชญ์ชาวยุโรปได้แปลเป็นภาษา
อังกฤษหลายเรื่อง

คำว่าไทไทที่มาในภาษาจีนคือ 大 ไท 太 ไท แปล
ว่าเป็นใหญ่ ออกจากอักษร 天 เทียน แปลว่าฟ้า คือความสว่าง
หรือส่วนที่ชาววิสุทธิไสสะอาท ซึ่งแบ่งออกจากส่วนมืดหรือคำ
อักษร 地 ที่ คือดินซึ่งภาษาไทยว่าที่

คำว่าเทียนนี้มาในภาษาลาวว่าแถน, ทาน, คำว่าเทียนไทไต
จึงเป็นคำใช้เรียกทองประทีปว่า ทองเทียน ทองไต้ และใช้คำว่า ทาน
เทียน ไต้ ไท เถอ แทนนามเทวคาและกษัตริย์และสมณพราหม-
ณาจารย์ และในสิ่งซึ่งเป็นใหญ่เช่นเดียวกับคำว่า ทิระ ทิพ เทวะ,
อรรค, ปรม, วร, มหา, เทียนจือ เหล่านี้

ในภาษาจีนใช้เป็นคำนำนามผู้เป็นใหญ่ เช่นคำว่า ฮ่งไท้
ฮ่งไท้เจ้า ไทเชียงฮอง ไทจือ เหล่านี้เป็นต้น

ในภาษาไทยใช้เรียกเทวคา และกษัตริย์ว่าเทพไท, ท้าวไท
ท่านไท เรียกพระเถรผู้ทรงศีลาคิคุณว่า เจ้าไท เรียกอิศตรีที่มีศักดิ์
และมารยาทว่า อ่อนไทย อรไทย เรียกทิศแรกสว่างว่า ทิศุไทย

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕

๔๑๓

เรียกไม้นี้ใครท้เป็นเทพฤกษของพวกพราหมณ์ว่าไม้นไทร คือไทย
เรียกทองคำที่สุกบริสุทธิ์ว่าคำไค้ เรียกผู้มีอิสรภาพแก่ตนเองว่าเป็น
ไทย คือพ้นจากมืค คำว่าไทยจึงแปลว่าสว่างสุกใส

ชาติไทยได้แผ่อำณาเขตลงมาทางปลายน้ำของ, สาลวิล
อิรวดี) พรหมายุครา กุชกัซชาวอารียแผ่ลงมาทางปลายน้ำสินธุใน
มัชฌิมประเทศนั้น ลงมาต้งประเทศเลาขั

(老撾) คือลาวหลวงพระบาง แล้วแผ่มา

(越裳) ขุนช้างหรือยวนเซียง คือลาวเฉียง แลไปอ

(擺夷) ไทยใหญ่

มหานทีอันเป็นที่ตั้งคามเขตนครของไทย สืบมาแต่โบราณ
นั้น คือ (๑) แม่น้ำอิรวดีหรืออิรวดี (๒) แม่น้ำลัคังหรือสโตง
(๓) แม่น้ำสาลวิล (สาลวารี) แม่น้ำคง แม่น้ำเซียวก็เรียก น้ำสาม
แม่น้คอนปลายฝ่ายเหนือเป็นดินประเทศไทยใหญ่ซึ่งจีนเรียกไปอี่ คอน
กลางเป็นภกคามประเทศ คอนปากน้ำและท่าทะเลเป็นรามัญประเทศ
(๔) แม่น้ำระมิงค์ พิงค์ มาแต่คำว่ามิงค์เมงค์ คือเป็นดินของพวก
เมงค์ยุด (คล้ายมอญ) ซึ่งยังมีพืชพันธุ์อยู่ บัคันเปลี่ยนเรียกว่ายาง
คือยางขาว ยางลาย ยางแดง ยางกะเลย ยางชวยกระยางและอื่น ๆ มี
สำเนียงละม้ายคล้ายคล้ายกันกับมอญ (๕) น้ำแม่ไค้ จีนเรียกเกี้ยวลง
เกียง (แถวหลวงกรุง) แปลว่าแม่น้ำมหาภัย ภายหลังเรียกลาว

๔๑๔

พงศาวดารโยนก

ชวเกียง (ลาวชวากรุง) แม่น้ำแห่งเมืองลาวชวาคือนครหลวงพระบาง
ที่เรียกเมืองชวบ้างชวบ้างเข้าบ้าง คำว่าลาวชวานี้ก็กลายมาเป็น
ถานช้าง แต่หาใช่มีช้างตั้งถานไม่ แม่น้ำนี้ไทยเรียกแม่น้ำของคือ
หอม เพราะเป็นแม่น้ำใหญ่ในแดนหอมคำ แต่ชาวข่าได้เรียกเป็นโขง
นี้เรียกตามชื่อเกาะใหญ่เหนือลี้ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองลี้นคร มีนามว่า
กองโขง เหตุเป็นที่ไว้ โขลงช้างของพวกส่วยช้างทั้ง ๖ แต่ก่อน แม่น้ำ
โขงหรือของนี้ ตอนปลายฝ่ายเหนือไหลมาแต่ประเทศจีนต่ออิเบตมา
แต่แนวเขาเดียวกันกับแม่น้ำสาละวินและแยงซี แต่แม่น้ำโขงไหลมาแต่
ทิศใต้ในประเทศชนหน้า เขียงวังซึ่งเป็นถิ่นพวก ไ้ ล้อ ลัวะ ลาว
แปลว่าชาติเก่าแก่ (๖) แม่น้ำทรงกาย จีนเรียกย่นเกียง ฮองเกียง
(ฮวงกรงแม่น้ำต่างประเทศ) สาขารือแควแยกแม่น้ำนี้ ยวนเรียก
กรงแกง (น้ำดำ) ไท ลาวเรียกน้ำแท้ แม่ม่วงก็เรียก ประเทศลาว
พวกนี้ในตำนานเขียงแสนเรียกบุพินนคร

ภาษาของชนชาติเดิมนี้ แม่น้ำมีนามต่างกัน เช่น มอญ
เขมร ข่า ส่วย กวย ของ และอื่นๆ เป็นอันมากก็ดี แต่ใช้คำพูด
และวิธีอย่างเดียวกัน เขียนแต่สำเนียง ทั้งคำที่นี้เลข ๑, ๒, ๓, ๔
มอญว่า ม่วย ข่า ไ้ ปอน เขมรว่า มอย ยี่ โย ยวน ข่าต่างๆ
นอกจากรายกับระแคะ นี้ว่ามุย ปา ไป โปน, มุย เขอ แป
ปวน, โมน เขื่อ เปง ปรวน, ยวน นี้ว่า โมก ซาย ขา โย้ง
ก็ต่างกัน แต่พวกข่ารายกับระแคะนี้เป็นชาติอพยพมาจากเกาะชวา
นี้ว่า ซา ทวา เทา ปา มา น้ำ ซุ ซัน ตลาขึ้น

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๕

๔๑๕

สปล ^๕ ถึงคำพูดอื่น ๆ ก็คล้ายความลายุ แต่ไทยใหญ่แล ลาวนัย
อย่างจีน คือ อ้าย ยี่ สาม ไส หรือ หนึ่ง สอง สาม สี่ ถึงคำ
พูดอื่น ๆ ก็เป็นจีนภาคไทยมาก เช่นคำว่า “หนึ่งสี่” สือทวนคืออักษร

士 : เด็กนักเรียนเรียก 士子 สือจื่อ (ลูกหนึ่งสี่) ตำแหน่งยศ

หลวง มาแต่ 王 อ่อง

ขุน “ 軍 กุน

ท้าว “ 道 เท้า

เจ้า “ 州 เจา จูเฮา

ภาษาไทยมีจีนพากย์และมคอพากย์เป็นพื้นดังนี้

เมื่อไทยได้นำความเจริญมาสู่ประเทศนี้ และได้ชนะขอมเป็น
ลำดับมา ตั้งแต่พระบรมราชพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๔๓ จนถึงไชย
ศิริราชเมืองไชยปราการ (ฝาง) ผู้มาตั้งเมืองแปะ และรามราช
หรือไชยวงศ์ราชสโโขทัย (พระร่วง) ตลอดจนมาถึงพระเจ้ารามคำ
อู่ทองศรีอยุธยา ที่เมืองนครชุมใต้เมื่อพุทธศักราช ๗๑๕ แผ่นดินพระ-
บรมลำพองยวราช

จึงได้ตั้งนามพระนครศรีอยุธยา และตั้งนามกษัตริย์ว่าราม
คำอู่ เทียบเรื่องรามาวตารอยุธยาซึ่งปรากฏในอุบายได้ตลอดถึง
ลังกานัน เป็นเกียรติคุณนาม

อนึ่งเมื่อครั้งพระนครสโโขทัยยังเป็นราชธานีนัน ใช้คำว่าอุไทย
ในนามเมือง และนามกษัตริย์บางพระองค์ย่อมมีคำ อุไทย อยู่ต้นนาม

๔๑๖

พงศาวดารโยนก

ข้างท้ายนามข้าง แต่มักใช้ตัว ฤ แทนอย่างสระสังสกฤตจึงเป็น
 พระยา ฤ ไทยราช และแปลงผมกล่อมคือผมขอมเป็นผมมหาอุไทย
 เพราะการคึกคึกนั้นขอมคึกก่อน และใช้ล่องโพงผ้าแทนเกล้าผมเรียก
 ว่าขอมโพงกล่อมโพง ภายหลังได้แปลงใช้ชญาโพง แต่ยังคงคำเรียก
 กล่อมพอก มาจนบัดนี้ แต่คำที่เรียกผม มหาอุไทยกลายมาเป็น
 มหาอุไทย เพราะตัว ฤ สระนั้นคล้ายกับ ฎ ฏ หนังสือเก่าๆ ยังได้เห็น
 ใช้สระก ฎ เป็นมหาอุอยู่ แต่เพราะไม่มีความที่จะแปลได้จึงตกลงคง
 สระก ก เป็นมหาอุ คงแปลว่ามหาเท่านั้น แม้นามกษัตริย์อุไทยซึ่ง
 เป็น ฤ ไทยนั้น บางทีก็เขียนไปเป็น ฎ ไทยราช ปรากฏในแผ่นศิลา
 จารึกอักษรโบราณเมืองกำแพงเพชร ซึ่งลงพิมพ์ไว้ในหนังสือวิ
 ญาน จำนวนเดือนอ้ายปี ๑๒๓๖ เล่ม ๑ ฉบับ ๒ หน้า ๑๖๐ นั้น
 เพราะฉะนั้นจึงทำให้เชื่อว่า ฤ ไทย ฤา ไทย ฎ ไทย คืออุไทย และ
 ไทยแปลว่าสว่าง คู่กับคำว่า จาม ขอม สาม ซึ่งแปลว่าดำ ว่ามค
 ๕
 นนแล

ภาคผนวก ค
เรื่องชนชาติไทย และคำอธิบาย
ในพงศาวดารโยนก

อธิบายคำว่าไทย

เมื่อได้อธิบายศัพท์ว่ากัมโพชมาจนแล้ว จะได้อธิบายถึง
มูลศัพท์ในคำว่า ไทย ต่อไป คำว่าไทย แปลว่า สว่าง ว่าชาว ใน
ภาษาสันสกฤตใช้เรียกดวงอาทิตย์และเรียกพวกอริยะว่า ไทย ด้วย
เช่นคำว่าอุทัยคืออาทิตย์ขึ้น พระนามพระเจ้าสมันตราชคือปโรวราช
ในปฐมสมโพธิ^๕ นั้น ก็มีว่าทศไทยสว่างสิบเท่า นามดาวพฤหัสบดีซึ่ง
ในภาษาอังกฤษเรียกว่ายูปีเตอร์นั้นมาแต่คำว่า ไทโยมิตา บิดาของ
ความสว่าง คำว่าไทยที่มาในภาษาจีนนั้น ออกจากอักษรคำว่าเทียน
คือฟ้าซึ่งตรงกันข้ามกับคำว่า ที่ คือดิน จีนใช้คำว่าไทยแปลว่าเป็น
ใหญ่ ตรงกับคำอังกฤษว่าแกรนด์หรือเอกเซลเลนต์ ใช้ในคำนำนาม
ผู้เป็นใหญ่เช่น ย่องต ย่องไทยต ย่องเฮ้า ย่องไทยเฮ้า ไทจ้อ ไทย-
เจียงและอื่น ๆ บางทีใช้เป็นสรรพนามแทนพระนามเจ้าแผ่นดินต่าง
ประเทศเช่นคำว่า ไทอิงกัก เจ้าแผ่นดินอังกฤษ ไทยฟ้ากัก ประธานา-
ธิบดียุโรป ไทยเมกัก ประธานาธิบดีอเมริกา ไทยโงโหลซีกัก
พระเจ้าแผ่นดินรัสเซียเช่นนี้เป็นต้น

ในภาษาไทยก็ใช้เรียกท้าวและกษัตริย์ว่าเทพไทยท้าวไทย
เรียกพระเจ้าว่าเจ้าไทย เรียกหญิงงามว่า อ่อนไทย อรไทย เรียกผู้
พ้นยากจากหนว่าเป็นไทย เรียกผู้มีอิสรภาพแก้ตัวว่าเป็นไทยแก้ตัว
ใจความก็เป็นอย่างเดียวกัน แต่ในภาษาลาวนั้นคำว่าไทยใช้เผื่อน
เป็นคำใช้แทนคำว่าคนเช่นคนในเรือนว่าไทยเรือน คนมาแปลกว่า
ไทยแขกคนเราคนเขาวว่าไทยตนไทยเพื่อน ไพรบ้านไทยเมืองในมหา
ชาติคำหลวงกัณฑ์ทศพร^๖ มีคำว่า “ข้าเคียดไทยใจแทดยับพระ
แพศยันตร” ไทยใจแทดยคือว่าคนใจกำหรือมีหรือหมีพเช่นนี้เป็น
ต้น เหตุที่ลาวใช้คำว่าไทยแทนคำว่าคนนั้น เนื่องมาจากการถือชาติว่า
เป็นตระกูลแทนคือเทียนในภาษาจีน แปลว่าฟ้า คนที่มาจากตระกูล
แทนย่อมเรียกว่าไทย คือพวกฟ้า หรือพวกสว่าง พวกชาว^๗ ทงสน

ว่าด้วยมูลประเทศไทย

แต่เรื่องที่ชาติไทยได้แผ่ขยายลงมาจากประเทศฝ่ายเหนือซึ่งเป็นทักซิณภาคของประเทศจีนนั้น ตามพงศาวดารไทยใหญ่และไทยเหนือไม่ได้ความปรากฏถึงมูลเดิม เพราะเป็นเรื่องแต่งชั้นภายหลัง ดำเนินเรื่องต้นเป็นแต่ตำนานเสียโดยมาก ที่คงได้ความปรากฏบ้างจากหนังสืออังกฤษ ซึ่งกล่าวด้วยเรื่องประเทศตะวันออกหลายเรื่อง เช่นพงศาวดารจีนโบราณของมองซิเออเตเวียน กล่าวถึงชนชาติไทยแต่โบราณกาล ตั้งถิ่นฐานบ้านเมืองอยู่ในบริเวณแม่น้ำเจเกียง ซึ่งบัดนี้เรียกว่าแยงซีเกียงในประเทศจีน คือแม่น้ำอันเป็นที่ตั้งเมืองเสฉวนหรือโปตัง เดิมเป็นประเทศไทยมาก่อน ตั้งแต่ครั้งแผ่นดินจีน กษัตริย์วงศ์เจี้ยวเติลวงมานานประมาณเวลาก่อนคริสตกาล ๒๓๕๖ ปี ก่อนพุทธกาล ๑๘๑๔ ปี อึ้งโปรเฟสเซอร์ดูแคลศกล่าวไว้ว่า ชนชาติไทยได้ตั้งประเทศเป็นเอกราชในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียงนั้น มีอาณาเขตโดยกว้างตั้งแต่แลติซู่ต ๓๓ จนถึง ๓๘ ตักรี โดยยาวตั้งแต่ละองติซู่ต ๑๐๖ ถึง ๑๐๘ ตักรี มีปรากฏในสมัยกาลก่อนคริสต ๒๒๐๘ ปี คือก่อนพุทธกาล ๑๖๖๖ ปี เวลานี้

๒๔

พงศาวดารโยนก

ประเทศจีนยังมีได้ขยายลงมาถึงแม่น้ำแยงซี ต่อเมื่อแผ่นดินจีนแตก
ออกเป็นเลียดก๊กหลายเอกราช เมื่อพุทธกาลราว ๒๒๖ ปี เมือง
เสฉวนจึงตั้งขึ้นเป็นเอกราชก๊กหนึ่งหรือมณฑลหนึ่ง ชื่อเฉิงจิวเก็ก
หงอ คือเมืองฉอ ครั้นภายหลังจีนคือมณฑลเมืองจีน ซึ่งต่อมาเรียก
ว่ายงจิว บัดนี้เรียกว่าเซียมไฮ ได้รวมมณฑลประเทศราชทั้งหลาย
เข้าได้ ในแผ่นดินพระเจ้าจีนสี่ฮ่องเต้ เมืองเสฉวนและบริเวณ
แม่น้ำแยงซีตกเป็นราชอาณาจักรกรุงจีน เมื่อพุทธกาลได้ ๓๕๕
พรรษา ส่วนแคว้นแคว้นขุนหน้ำซึ่งติดต่อกับเสฉวนลงมาเบื้องทักษิณ
ภาคนั้น ตามพงศาวดารจีนคงเรียกรวมว่าแคว้นเฉิงจิว ภายหลัง
เรียกว่าแคว้นยิดคงเคงโล มาในแผ่นดินพระเจ้าฮั่นบูเต้ กษัตริย์วงศ์
ฮั่นจึงเรียกว่าขุนหน้ำ แคว้นเสฉวนนั้นต่อมาในแผ่นดินเหมงเรียกว่า
ไซจอก พระเจ้าเหมงไทยโจ้ คือฮูฮ่องบูเต้แต่งกองทัพยกทัพเรือ ให้
ป้ออิ้วเต็กเป็นแม่ทัพบก ให้ทังฮอเป็นแม่ทัพเรือ แล้วให้จูเฉิงโจ้
เป็นแม่ทัพหนุนทัพบกมาปราบได้เมื่อวันแรม ๓ ค่ำ เดือน ๗ ศักราช
ฮ่องบูเต้ได้ ๕ ปี ตรงกับจุลศักราช ๗๓๕ ปีฉลู เบญจศก ถัดนั้นต่อ
มาจึงแต่งกองทัพลงมาปราบแคว้นขุนหน้ำและโอซาน (ซานดำ
คือไทยใหญ่) ถัดได้เมืองโอซานแล้วให้ตีเมืองไตหลี่ (ไทยลื้อ
คือเชียงรุ่ง ซึ่งบัดนี้เรียกจืหลี่) ด้วย กองทัพครั้งนั้นป้ออิ้วเต็กเป็น
แม่ทัพใหญ่ มกฮั่นเป็นปีกขวา เกาะฮั่นเป็นปีกซ้าย เตียวโล้ง
ฮองปัดเป็นทัพหน้า ฮูฮอกกับกิมเซียวฮั่นเป็นกองหลังทหารเอก ๗
นาย พลสามสิบหมื่น มกฮั่นยกเข้าตีเมืองกุยจิว (คือซำก้วย) ได้ก่อน

พงศาวดารโยนก

๒๕

แล้วจึงตีบ้านเมืองโดยลำดับไปถึงเมืองฮุนหน่า ชาวฮุนหน่ายกทัพ
ข้างออกสู้รบ มีหลวงจีนมาบอกวิธีให้แม่ทัพจีนต่อสู้ทัพข้างใต้ ทัพ
จีนตีเมืองฮุนหน่าได้ เลียงฮองเจ้าเมืองฮุนหน่าหนีไปโจนน้ำตายที่
คลองจีนตี ได้เมืองฮุนหน่าเมื่อวันชน ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ศักราชชองบู
ได้ ๑๔ ปี ตรงกับจุลศักราช ๗๕๕ ปีกุน เบญจศก ฝ่ายปอฉิวเต็ก
แม่ทัพนั้นยกไปตีเมืองโอซาน (ไทยใหญ่) ได้เมืองโอซานตลอดถึง
ฮวนหมัน (ม่าน หรือพม่า) แล้วจึงได้กลับมาเมืองฮุนหน่า แล้ว
เลิกทัพกลับไปกรุงจีน พระเจ้าจูชองบูตั้งให้จีนตติอินมารักษาเมือง
ฮุนหน่า ในพงศาวดารไทยใหญ่เมืองแสนหวี ตอนตั้งแต่จุลศักราช
๗๐๕ จนถึงจุลศักราช ๗๐๗ ในระหว่างนั้นขอความกล่าวเกยถึง
สงครามจีนว่าดังนี้ ศักราช ๗๐๑ ปีเถาะ เอกศก เจ้าคัลฟ้า เชอวงศ์
เจ้าแหวกฟ้า ได้ครองสมบัติเป็นเจ้าเมืองโม ครั้นเสวยราชย์ได้ ๔ ปี
ถึงจุลศักราช ๗๐๕ ปีมะแม เบญจศก ชาวมิลลา (ฮุนหน่า) ยก
กองทัพมาตีเมืองโมครงหนึ่งมิได้ก็เลิกทัพกลับไป

เจ้าคัลฟ้าครองสมบัติได้ ๕๐ ปี ถึงพิราลัย เจ้าไทยหลวง
ราชบุตรไดชนครองเมือง กองทัพจีนยกมารบอีกครั่งหนึ่งก็มิได้ต้อง
เลิกกลับไป ครั้นเจ้าไทยหลวงพิราลัยแล้ว ราชบุตรชื่อเจ้าคัลฟ้าได้
ครองเมืองสืบต่อมาได้ ๘ ปี จุลศักราช ๗๗๕ ปีมะเส็ง เบญจศก
เจ้าคัลฟ้าถึงพิราลัย เจ้านันฟ้าราชบุตรได้ครองเมืองแทน เจ้านันฟ้า
มีอนุชาชื่อเจ้าศรีฟ้าและเจ้ารุ่งฟ้า ได้เป็นแม่ทัพคุมพลโยธาเที่ยว
ปราบหัวเมืองต่าง ๆ แล้วยกไปตีเมืองไตไหล ตำนานกำลังกองทัพ
จีนมิได้ก็ถอยทัพมาตั้งอยู่ในแดนวันซาง แล้วถอยมาตั้งในแดนเมือง

๒๖

พงศาวดารโยนก

โม กองทัพจีนตามตีเมืองโมได้ เจ้าน้ำผู้ครองเมืองโมหนีไปพึ่ง
กรุงอังวะ เจ้าผู้ครองเมืองในสงคราม เจ้าศรีฟ้าหนีไปอยู่เมืองโม
กองทัพจีนยกไปตีกรุงอังวะ พระเจ้าอังวะให้เจรจากับแม่ทัพจีนว่า
มินเงกะยอทะวันเจ้าเมืองรามสินธุเป็นขอบต่อพระเจ้าอังวะ ถ้ากอง
ทัพจีนไปปราบได้ พระเจ้าอังวะจะส่งตัวเจ้าเมืองโมที่หนีมานั้นให้
ฝ่ายแม่ทัพจีนรับรอง จึงแต่งกองทัพไปตีเมืองรามสินธุ จับตัวมิน
เงกะยอทะวันได้ นำมาถวายพระเจ้าอังวะ ฝ่ายเจ้าน้ำเจ้าเมืองโมรู้
ว่าพระเจ้าอังวะจะส่งตัวไปให้แม่ทัพจีน คิดจะหนีก็มีแผน จึงกนิยาพิษ
ถึงแก่ความตาย พระเจ้าอังวะให้ส่งศพเจ้าน้ำไปให้แม่ทัพจีน ๆ ก็
เลิกทัพกลับจากภูกาม พงศาวดารไทยใหญ่กับพงศาวดารจีนข้อความ
และเวลาหาตรงกันไม่

ว่าด้วยไทยแผ่ลงมาจากจีน

ในระหว่างยุคเชญชัมเคียวศึกสงครามกันเมื่อเป็นเลียดก๊ก
นั้น พวกชาติไทยเดิมชาวแม่น้ำแยงซี พวกนี้ลงมาสู่ประเทศ
ทิศใต้มาก

ดอกเตอร์ชชิงกล่าวไว้ว่า พวกไทยได้ลงมาตั้งในแดน
ภูกามกว่า ๒๐๐๐ ปีมาแล้ว คราวลงมาทำลายกรุงตะโก้งมหานคร
เดิมของพม่า เมื่อแผ่นดินพระยาพินาคะกะษัตริย์ที่ ๓๑ ในวงศ์อิกราช
ซึ่งเป็นวงศ์แรกเดิมของชาติพม่า แต่ในมหाराชวงศ์พงศาวดารพม่า
ว่าพวกที่มาทำลายกรุงตะโก้งเป็นพวกทรุกหรือทริต คือ คันฮาริ

พงศาวดารโยนก

๒๓)

คันธารวิสัย แปลว่าจีนนั้น ดอกเตอร์คังซิงเห็นว่าไม่ใช่จีน เป็น
พวกเตโรซาน คือ เทียร์ หรือ แคนสยาม คือพวกไทยใหญ่^๕เอง
เว้นแต่พงศาวดารไทยใหญ่^๕เพิ่งแรกจะมีเมื่อคริสต์ศักราช ๒๐๐ ปีเศษ
จึงไม่มีข้อความปรากฏถึงเหตุการณ์ครั้งนั้น

เมื่อแคว้นแคว้นไทยในบริเวณแม่น้ำแยงซีตกเป็นราชอาณาจักร
จักรกรุงจีนแล้ว ประเทศยูนหนายังหาได้เป็นราชอาณาจักรจีนด้วย
ไม่

ในตำนานทิศใต้ของหมอสมิทโยร์ ชีต แอนโทรโปบาบ-
เรียนซ์ กล่าวว่า หัวเมืองฝ่ายใต้ประเทศจีนซึ่งบัดนี้เรียกว่ายูนหนัน^๕
นั้น แต่ก่อนเรียกทินหรือเทียร์ ชาวประเทศนั้นเป็นชาติดุร้าย
(บาเบเรียนซ์) มีขุนนางนายทหารจีนผู้หนึ่งชื่อของเกี้ยว ได้ไปตั้ง
เกลยกล่อมฝึกสอนชนบวรมเนียม แล้วตั้งตนเป็นเจ้าแผ่นดิน
ปกครองพวกเทียร์อยู่ยังแคว้นแคว้นนั้น ตั้งนามแผ่นดินว่าเทียร์หรือ
ทิน แถ่น แต่โบราณประมาณก่อนคริสตกาล ๓๒๒ ปี หรือพุทธ-
กาลได้ ๕๒๓ ครั้นล่วงมาเมื่อพุทธกาลล่วงได้ ๕๓๓ ปี พระเจ้าแผ่นดิน
จีนวงศ์ฮั่นใช้ขุนนางลงมาตรวจแดนทิศใต้หาทางไปประเทศอินเดีย
ขุนนางจีนนั้นเข้ามาในแคว้นแคว้นเทียร์ เจ้าแผ่นดินเทียร์ขัดขวางไว้
ไม่ยอมให้ทางไป กองทัพจีนแผ่นดินฮั่นจึงได้ยกมาปราบปรามประ-
เทศเทียร์ได้เมื่อพุทธกาล ๕๕๖ พรวรษา แม่ทัพจีนตั้งขุนนางนายทหาร
อยู่รักษาเมืองเปลี่ยนนามเมืองเทียร์เป็นยี่ไฉว แถ่นแคว้น
ยูนหนันก็ตกเป็นราชอาณาจักรจีนสืบมา การสงครามครั้งนั้นคน
ตายมาก ชาวยูนหนันหนีภัยลงมาข้างทิศใต้ในสยามประเทศฝ่าย

๒๘

พงศาวดารโยนก

เหนือครุฑนมนามากนัก ครั้นต่อมาเมื่อแผ่นดินตั้งขึ้นประมาณราว
พุทธกาลได้ ๕๕๑ พรรษา อองมิ่งขุนนางจีนเป็นขบถแย่งราชสมบัติ
ผลัดวงศ์ใช้ขึ้นในแผ่นดินจีน พวกไทยชาวเมืองฮุนหน่ากลับขบถจับ
ขุนนางจีนผู้กำกับเมืองฆ่าเสีย ภายหลังกองทัพจีนยกมาปราบปราม
ฆ่าฟันชาวฮุนหน่าเสียมากกว่ามาก ด้วยเหตุนี้ชนชาติไทยในฝ่าย
เหนือจึงได้กระจายพ่ายลงมาตั้งตามบริเวณแม่น้ำโขง แม่น้ำคง
แม่น้ำขาว คือ อจิรวดี และแม่น้ำเมง

ในตำนานของมองซิเออร์เตเรียนว่าด้วยเรื่องประเทศอ้าย-
ลาว คือ ฮุนหน่านมว่าเมื่อก่อนคริสต์ศักราช ๑๐๐ ปี พุทธกาล
ประมาณได้ ๔๐๐ ปีเศษ เจ้าแผ่นดินจีนวงศ์ฮั่นทรงนามวุตใช้ขุนนาง
มาตรวจถึงเมืองแถบหรือไทยคือฮุนหน่า เวลานนั้นเมืองหลวง
หรือมหานครชื่อเป็งกาย เจ้าแผ่นดินนั้นเรียกว่าฮุนเมง (เห็นจะเป็น
ฮุนเมือง) เป็นครั้งแรกที่จีนได้วิสาสะกับชาวฮุนหน่า

ครั้นเมื่อคริสต์ศักราช ๔๗ ปี พุทธกาลได้ ๔๘๐ จีนส่งกอง
ทัพลงมาทางปลายแม่น้ำแยงซี ปราบปรามชาวประเทศฝ่ายใต้แม่น้ำ
แยงซี ได้หัวเมืองต่าง ๆ รวม ๗๗ ตำบล เป็นจำนวนคน ๕๓๘๘๐ คน
บรรยายตัวเป็นคน ๕๕๓๗๑๑ คน เมื่อคริสตกาลได้ ๘๖ พุทธกาล
๖๓๘ พรรษา กล่าวคือภายหลังในระหว่างเมื่อคริสตกาลได้ ๕๐ ปี หรือ
พุทธกาล ๕๘๐ นน เจ้าแผ่นดินอ้ายลาวชื่อเหียนหลโตขอขึ้นต่อกรุง
จีนเป็นต้นมา ภายหลังมีคนมากขึ้นจึงแยกลงไปตั้งในยูนชางเป็น
แคว้นแคว้นอีกส่วนหนึ่ง เมื่อแรกตั้งใหม่ ๆ นั้นประเทศยูนชางยอม
สัญญาส่งส่วยแก่ประเทศอ้ายลาว ส่วยนั้นเก็บตามจำนวนคนผู้ชาย
เป็นเกล็ดกับเสื่อสวมคอทองเองคนละ ๒ เกล็ด ครั้นภายหลังประเทศ

พงศาวดารโยนก

๒๕

ขุนช้างก็แยกตั้งเมืองออกไปอีกหลายนคร ขุนช้างคือยวนเชียงโยนก
 ส่วนประเทศอ้ายลาวนั้นได้เปลี่ยนนามเป็นนันทเจามาตั้งแต่แผ่นดิน
 สยามก๊กเมื่อถูกตเหลียงซงเบ้งลงมาปราบปราม ในคริสต์ศักราช ๒๒๐
 พุทธกาล ๗๖๓ ถูกตเหลียงซงเบ้งผู้ถึงแก่กรรมในปีคริสต์ศักราช
 ๒๓๒ พุทธกาล ๗๗๕ อาณาเขตที่เรียกอ้ายลาวแล้วเปลี่ยนมาเป็น
 นันทเจานั้น ทิศประจิมต่อแดนมณฑลรัฐ ทิศพายัพต่อแดนประเทศ
 อีเบต อันเป็นประเทศซึ่งต้นขัตติยวงศ์พม่าได้ลงมาจากที่นั้น ทิศใต้
 ต่อแดนประเทศซึ่งเจ้าประเทศเป็นผู้หญิง แต่สามีเป็นพ่อค้าชาว
 อินเดีย ในตำนานว่าคือกัมพูชา ทิศอาคเนย์ต่อแดนยว้าจี้ คือ
 ตังเกียและอานาม ทิศหริตต่อแดนพม่า ทิศเหนือและทิศอีสาน
 ต่อแคว้นแคว้นจีน มณฑลเสฉวนและกวางไซ

ภายหลังประเทศอ้ายลาวหรือนันทเจาหน้าจิว ได้มีนามว่า
 โฉฉวนคู่กันกับฉฉวนด้วย

ว่าด้วยไทยแยกตั้งนครมาข้างใต้

ครั้นกาลจะล่วงมาถึงแผ่นดินจีนกษัตริย์วงศ์ถังหรือถังเฉียวตัง
 แต่ก่อนจุลศักราช ๒๐ ปี จนถึงจุลศักราช ๒๖๙ ปี ประเทศอ้ายลาว
 หรือนันทเจา แยกออกเป็นเอกราชหลายมณฑล คือ

๑. แคว้นแคว้นโกสามพิยแสนหวี ซึ่งเรียกโดยจีนภาษาว่า
 นันมิง (หน้าเมือง) ลุงเจา (หลวงเจ้า) เสหลัง (เรียกตามนามเมือง
 หลวงของแคว้นแคว้นแสนหวีชื่อเสริน) มณฑลหนึ่ง

๓๐

พงศาวดารโยนก

๒. แคว้นแคว้นโยนกเชียงแสน ซึ่งเรียกโดยจีนภาษาว่า
ยูนชางยวนเฉียงหรือยวนเชียงมณฑลหนึ่ง

๓. แคว้นแคว้นจุพนันคร ซึ่งเรียกว่าย้าวจหรือเกโจ ซึ่ง
บดินเรียกต่งเกยหรือตองกัณมณฑลหนึ่ง

๔. แคว้นแคว้นเวสาลีหลวง คืออาขัณเหนือหรือมณิประ
มณฑลหนึ่ง

แล้วมณฑลแสนหัวจึงแยกออกเป็นสองประเทศราช คือ
ประเทศทิศใต้เป็นไทยโม (ไทยเมือง) คือโมกุก (เมืองขุต) โมกอง
(เมืองกลอง) โมเมียด (เมืองมิด) มีอาณาเขตลงไปต่อแดนภูกาม
ประเทศ ประเทศข้างเหนือคือแคว้นแคว้นแสนหัวเดิมต่อกับแดน
สุทหน้า

ฝ่ายแคว้นแคว้นโยนกหรือยูนชางก็แยกออกเป็นสองประเทศ
ราช ฝ่ายเหนือคืออาละวรัฏฐะเชียงรุ่งสิบสองปันนาลือ มีอาณา
เขตฝ่ายเหนือขึ้นไปต่อแดนห่อเมืองแสหลวง คือ ตาลิฟูสุทหน้า
มณฑลหนึ่ง ตอนใต้คือโยนกเชียงแสน มีอาณาเขตข้างใต้ลงมา
ต่อแดนมหาวิฏฐะหรือภูไชย เมื่อยังเป็นอาณาเขตขอมจามวงศ์อยู่
มณฑลหนึ่ง

ฝ่ายแคว้นแคว้นจุพนันครนั้นตระกูลเมืองแดงหรือไลจิว คือ
ขุนบรมราชาธิราชให้ราชบุตรลงมาตั้งแคว้นแคว้นมลาประเทศ คือ
ล้านช้าง ซึ่งจีนเรียกว่าเลาซัวลันเจียงจึงกลายเป็นเมืองซัว หรือเช่า
หรือชวา คือนครหลวงพระบางอันมีนามแต่ก่อนว่าภูซ้าง เชียงตุง
เชียงทองเป็นแคว้นแคว้นขอมสืบมาแต่โบราณกาล โนนมณฑลหนึ่ง

พงศาวดารโยนก

๓๑

ฝ่ายแคว้นแคว้นเวสาลีหลวงนั้นก็แยกออกเป็นอาชัมเหนือ
และใต้ คือมณีปุระและกาสิซึ่งกลายเป็นกระแชอีกมณฑลหนึ่ง

เหตุการณ์ที่แคว้นแคว้นทั้งหลายได้ขยายแยกออกเป็นส่วน ๆ
หลายส่วนดังนี้ เพราะเจ้าแผ่นดินในแคว้นแคว้นมีราชบุตรทั้งหลาย
ก็ได้แยกย้ายกันไปครองนครเป็นส่วน ๆ กัน เพราะจะอยู่รวมกันก็
เป็นอันยาก เหตุราชสมบัติครั้งนั้นก็คือคนส่วยและพื้นดิน จำต้อง
ไปหาแดนกว้างสร้างนครต่าง ๆ ห่างกันออกไปทุกที โดยเหตุนี้ประ-
ชาชนชาติไทยจึงได้แผ่กว้างล่องแดนขอมและเมงมิลักขลงมาในทัก-
ษณภาคนี้โดยลำดับกาลสมัย

ชื่อไทยต่าง ๆ

เหตุที่ไทยลงมาหลายพวกหลายคราว จึงมีนามประเภทไทย
ต่าง ๆ หลายหมู่เช่นไทยแกน ไทยเทียว ไทยไท้ ไทยโตน ไทยแค
ไทยโพ ไทยมน ไทยมอย (ดำ) ไทยโม (เมือง) ไทยเชียง ไทยเวียง
ไทยเมือง ผู้ไทย (เมืองไทย) จูไทย (เจ้าไทย) ไทยไท้หรือไทยทั
(ไทยท้าวคือเจ้าไทย) และอื่น ๆ

ประเภทไทย

การแบ่งประเภทชนชาติไทยในหนังสือต่าง ๆ แบ่งเป็นไทย
หลวง ไทยใหญ่ ไทยน้อยบ้าง แบ่งเป็นไทยเหนือไทยกลาง ไทยใต้
บ้าง แต่ในความเห็นของข้าพเจ้าเห็นว่าภาษาไทยได้ผสมกันกับภาษา
อื่นเป็นส่วนเป็นแผนกอยู่ในเวลานี้เป็น ๕ หมู่คือ ๑. ไทยในแคว้น

๓๒

พงศาวดารโยนก

แคว้นฮั่นหน้า และกวางไซเป็นไทยปนจีนควรจะเรียกว่าไทยจีนหมู่
 หนึ่ง ๒. พวกไทยแกงโตนให้ผู้ไทยและอื่นๆ ซึ่งอยู่ในบริเวณแม่น้ำ
 ชองเกียหรือทรงกายในต่งเกียตลอดลงมาจนพวน ควรเรียกว่าไทย
 แกว เพราะภาษาผสมกันหมู่หนึ่ง ๓. พวกไทยเวียง ไทยเชียงหรือ
 ลาวตลอดลงมาจนไทยใต้ ควรเรียกว่าไทยขอมหมู่หนึ่ง เพราะภาษา
 ผสมกันกับขอม ๔. พวกไทยโมหรือเมืองคือไทยโมกอง เมืองกลอง
 กับไทยเทียรหรือไทยแสนหวี ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณแม่น้ำโมคือ ชว
 เวเลอันเป็นแควแยกจากแม่น้ำชาวเฮราวคือนั้นตั้งประเทศภูกาม
 ควรเรียกว่าไทยม่านหรือไทยพม่าหมู่หนึ่ง ๕. พวกไทยหลวงที่เรียกว่า
 อาขั่มขั่มตักระแซ อันอยู่ค่อนข้างแม่น้ำพรหมบุตรา มีพากย์ภาษา
 ติดต่อกันกับพราหมณ์ และ อิบต ควรเรียกว่าไทยพราหมณ์หมู่หนึ่ง
 ว่าโดยภาษาผสมกันคงเป็นดังที่กล่าวมานี้ ถ้าว่าโดยกิริยาที่อพยพ
 ไทยจีนแยกลงมาเป็นไทยพม่าไทยแกว และไทยพราหมณ์อันมาทาง
 อิบตแล้ว ไทยจีนกับไทยพม่าแยกมาเป็นไทยเชียง ฝ่ายไทยแกว
 แยกลงมาเป็นไทยเวียง แล้วจึงไทยเชียงกับไทยเวียงลงมาเป็นไทย
 ขอมหรือไทยใต้ในปัจจุบันนี้

เรื่องตำนานโยนกที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงนี้จะกล่าวแต่ในเรื่อง
 ไทยเชียงลงมาต่อไทยขอมส่วนเดียว ตามความที่มีปรากฏในพง-
 ศาวดารของพวกไทยเชียงหรือลาวเฉียง

ภาคผนวก ง
รายชื่อวิทยานิพนธ์
ประวัติศาสตร์ล้านนา

ลำดับ	พ.ศ.	ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	สถาบัน
1	2516	ปรีศนา ศิรินาม	ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและ ประเทศราชในหัวเมืองลานนาไทย สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	มศว
2	2516	นคร พันธุ์ณรงค์	การเจรจาข้อตกลงระหว่างรัฐบาล สยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัว เมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428-2438	มศว
3	2517	พรพรรณ จงวัฒนา	กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่ กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้ รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑล พายัพ (พ.ศ. 2401-2445)	จุฬาฯ
4	2518	พร้อมพงศ์ ณ เชียงใหม่	การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองลาว เฉียงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนสมัยเป็น มณฑลเทศาภิบาล(พ.ศ.2427-2436)	มศว
5	2519	วัลลภา เครือเทียนทอง	การปฏิรูปการปกครองลานนาไทยใน รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.	จุฬาฯ
6	2519	อรุณรัตน์ วิเชียรเปี้ยว	การวิเคราะห์สังคมเชียงใหม่สมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้น ตามต้นฉบับ โบราณในภาคเหนือ.	จุฬาฯ
7	2520	วรรณชลิย์ บุญมี	ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบาง ลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้ และการเหมืองแร่	มศว
8	2520	ชัชฌา โฉม สุนทรสวัสดิ์	การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับ กิจการป่าไม้ทางภาคเหนือของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2475	จุฬาฯ

ลำดับ	พ.ศ.	ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	สถาบัน
9	2521	ชวลีย์ ณ ถลาง	การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างความสัมพันธ์ของหัวเมืองประเทศราชฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้กับรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	จุฬาฯ
10	2523	สรัสวดี ประยูรเสถียร	การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2436-2476)	มศว
11	2523	รัตนาพร เศรษฐกุล	ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2416-2480)	จุฬาฯ
12	2523	ฐสิทธิ์ ชูชาติ	วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย (พ.ศ. 2394-2475)	มศว
13	2525	ระวีวรรณ ภาคพรต	การกลบนาในลานนาไทยตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22.	จุฬาฯ
14	2525	อุษณีย์ ธงไชย	ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยาและลานนาไทย พ.ศ. 1839-2310	จุฬาฯ
15	2526	ดวงฤทัย หิรัญสถิตย์	การตั้งอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางสมัยพระเจ้าติโลกราช พ.ศ. 1985-พ.ศ. 2030	จุฬาฯ
16	2527	ธำรงค์ดี ทำบุญ	กำเนิดอาณาจักรลานนาไทย	จุฬาฯ
17	2527	ปริญญา กายสิทธิ์	ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในลานนาไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 1912 ถึง พ.ศ. 2101	มศว
18	2528	วิบูลย์ ทานุชิต	การปฏิรูปการศึกษาในมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2442-2476)	มศว
19	2528	วิไล สุทธิศิริกุล	เชียงใหม่ ก่อน “เทศาภิบาล” พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ	จุฬาฯ

ลำดับ	พ.ศ.	ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	สถาบัน
20	2528	พัชร โขติถาวรรัตน์	แนวความคิดทางการเมืองของล้านนาไทยสมัยราชวงศ์มังราย พ.ศ. 1839-2101.	ศิลปากร
21	2528	ไศลรัตน์ ดลอารมณ	พัฒนาการของการทำป่าไม้สักในประเทศไทย พ.ศ. 2439-2500	ศิลปากร
22	2529	สมศักดิ์ ลือราช	ความสำคัญของเมืองแพร่และน่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453)	มศว
23	2529	ส่องแสง สื่อสุวรรณ	นาเมืองนาฝ่ายกับการจัดระเบียบสังคมล้านนา ระหว่าง พ.ศ. 1839 - พ.ศ. 2068	จุฬาฯ
24	2530	วีระเทพ ศรีมงคล	การจัดเก็บภาษีอากรในล้านนา พ.ศ. 2427-2445	ศิลปากร
25	2530	พูนพร พุนทจักร	การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484	ศิลปากร
26	2531	หวัง จี๋ หมิน	ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชอหลี่กับเมืองป่าไปตีฟู ในพุทธศตวรรษที่ 19.	จุฬาฯ
27	2531	ยุพิน เข้มมุกด์	สถาบันสงฆ์กับการเมืองและสังคมล้านนา	ศิลปากร
28	2532	ยอดยิ่ง รักสัตย์	การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในภาคเหนือของประเทศไทยกับกบฏเงี้ยว พ.ศ. 2445.	จุฬาฯ
29	2534	โสภา ชานะมูล	ครุบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา พ.ศ. 2421-2451.	ธรรมศาสตร์
30	2534	ขวัญเมือง จันทโรจณี	ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหัวเมืองฝ่ายเหนือในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น	จุฬาฯ

ลำดับ	พ.ศ.	ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	สถาบัน
31	2535	พรรณนิภา อพิษฐพงศ์	เจ้า ไพร่ กับความเปลี่ยนแปลงใน สังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2427- 2476	มศว
32	2537	ลัดดาวัลย์ แซ่เขียว	การเมืองล้านนาภายใต้การปกครอง ของพม่า ระหว่างปี พ.ศ. 2101- 2317.	เชียงใหม่
33	2538	แสวง มาละแซม	ประวัติศาสตร์การเคลื่อนย้ายและ การตั้งถิ่นฐานของชาวยองในเมือง ลำพูน (พ.ศ. 2348-2445)	เชียงใหม่
34	2539	อติสร ศักดิ์สูง	สตรีในสังคมเชียงใหม่สมัยวงศ์เจ้า เชื้อเจ็ดตน	ศิลปากร
35	2539	บุญวรรณ วิริยะชัยวงศ์	กระบวนการสร้างบ้านแปงเมืองใน แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน สมัยราชวงศ์ มังราย พ.ศ. 1800-2030	เชียงใหม่

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นางสาววรรณษา คชงาม
วันเดือนปีเกิด	27 มิถุนายน 2517
สถานที่เกิด	อำเภอตุสสิต กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	70/125 ซ.โอฬาร 2 ถ.นวมินทร์ ต.คลองกุ่ม เขตบึงกุ่ม กรุงเทพฯ 10240
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2533	มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)
พ.ศ. 2538	ศศ.บ. (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ. 2543	ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์ไทย) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ